

მ. ჯანაშვილი

თამარ-მეფე
და
მისი ისტორიკოსნი

მ. ჯანაშვილი
თამარ-მეფე
და
მისი ისტორიკოსები

„მოამბე“ 1904 წ.
№ II, III, IV, VI

თამარ მეფე

და

მისი ისტორიკოსნი

I. სამეფოს ძლიერება და მიჯნები. არასდროს. საქართველო ისე ამაღლებული და გაძლიერებული არ ყოფილა, როგორც თამარ მეფის ჟამს. „ისპაანს დავსდევ ბეგარა, სტამბოლს ხარჯი ავიღეო“, ეთქმოდა მხოლოდ თამარ მეფეს.

მართალია, თამარი სტამბოლამდის ვერ მისწვდა, გარნაკეისარს, როგორც მოწმობენ თვით ბერძნული წყაროები და აგრეთვე ქართლის ცხოვრებაც, ჩამოართო ტრაპეზუნტი და მისი მიდამოები პონტოს ზღვის პირად და აქ დასო თავისი ხელადი კაცი, რომელიც ტრაპეზუნტს გაიმპერატორდა. რომ თამარს ეხარკა სპარსეთი, ამას, ზეპირგადმოცემასა და ქართლის ცხოვრებას გარდა, მოწმობს შავთელიც თავის „აბდულმესიანში“. იგი ამბობს (შავთ., ტ. 35): „ხარ კეისარი, ხარკე, ის არი სიმდიდრით ლადი, ჯიმშედს (სპარსეთს) მფლობელი“, დავით აღმაშენებელს არა თუ სპარსეთი არ დაეხარკა, რახსაც არ გასცილებოდა, სპარსნი სპარსეთს თამარივით არ შეემუსრა.

*) პროფ. მარი თავის შრომაში – *Тексты и разыскания по Армяно-Грузинской филологии*, IV (Спб, 1902), – ამტკიცებს, რომ იოანე შავთელი იყო თანამედროვე დავით აღმაშენებლისა და მისი პოემა შესხმაა დავით აღმაშენებლისა და არა თამარ მეფისა. კარგი იქმნება, რომ ბ. მარმა ანგარიში გაუწიოს ჩვენის ავტორის მოსაზრებათა და გაარჩიოს ეს მოსაზრებანი. რედ.

2

მომბე

თამარი არა თუ სპარსეთის მძლეველი იყო, არამედ შუამდინარემდის და დამასკომდის ზარს სცემდა. ძლიერმა სალადინ სულთანმა (1171 – 1193 წ.) იერუსილიმიდან გაიტაცა მაცხოვრის ხატი თამარმა, იბნ-შედდანის მოწმობით, ამ ხატში შეადგია სულთანს 200,000 დინარი და სთხოვა დაებრუნებინა ქართველებისათვის მათი სავანეები, იერუსალიმისა. დამასკოს სულთანთან ზავი დასდო და ამის შემდეგ, თანამედროვე კირაკოსის თქმით, უღვთო სულთნები მოწყალედ ეპყრობოდნენ მათს ქვეშევრდომებს, განსაკუთრებით კი ქართველებს, რომელნიც იქაურს ქალაქებში ბაჟ-გადუხდელად შედიოდნენ; მეტადრე დიდად პატივსცემდნენ ქართველებს იერუსალიმში. თამარის მეოხებითო, დასძენს იგივე

მწერალი, მშვიდობა და მეგობრობა დამყარდა საქართველოსა და სულთანთა სამთავროებ შორის,

დამასკო ძველის არამის მომიჯნავე ქალაქია. და შავთელი სრულიად მართალია, როდესაც ამბობს:

ქველად ქერითა (რს),

რისხვით ჭერით-ა (რს

ელი ამ ოსით

ეს რომ არამით.

რომი ანუ რუმი ეწოდებოდა იკონიის სასულთნოს. ბა-
რონ ტორნაუს ისტორიულ ატლასით (ტაბულა VIII) 1202–
1291 წლებში საქართველოს მომიჯნავე სახელმწიფოები იყო:
ა) ტრაპიზუნტის იმპერია (ზღვის პირი სინოპიდგან გონიამდის),
ბ) რუმი (იკონიის სასულთნო ხმელთაშუა ზღვითგან ჭოროხის
სათავემდის), გ) სალადინის სამეფო (ეგვიპტიდგან ევფრატ-
ტიგროსის შუაწელამდე), დ) ბაღდადის სახალიფო (შუამდინა-
რეში), ე) ქურთისტანი (ბაღდადის სახალიფოდგან ვანის ტბამ-
დე), ვ) სასულთნო ხლატისა ანუ ხელატისა (ტიგროს-ევფრა-
ტისა და არეზის სათავეებში ყარსამდე), ზ) ადრიბეჟანი (მომიჯნა-
ვედ ქურთისტანისა, ხელატისა და საქართველოსი მტკვრის შე

თამარ მეფე

3

სართავამდე და წ) ერაცი (ადრიბეჟანის აღმოსავლეთ-სამხრეთით).
თვით საქართველოს იმავე ავქსონის ჩვენებით უჭერია მეტად
დიდი სივრცე კავკასიონის მთებიდგან ჭოროხამდე და არეზის
სამხრეთის მიჯნამდე. ამავე მიჯნებს თითქმის შეუცვლელად
აღნიშნავს ქართლის ცხოვრებაც (გვ. 283), როდესაც ამბობს,
თამარმა იპყრაო „ზღვით პონტოსით ზღვადმდე გურგანისა
(გურგანის ზღვად იწოდებოდა კასპიის ზღვის სამხრეთი ნაწი-
ლი) და სპერითგან (ჭოროხითგან) დარუბანდამდის და ყო-
ველნი კავკასიისა იმერნი და ამერნი, ხაზარეთამდი და სკვით-
თადმი“.

აი, სადამდის გასწვდა ძლიერება თამარ მეფისა, აი, სად
და სად ფრიალებდა ქართველთ დროშა თამარ წმინდის მპყრო-
ბელობის ჟამს, იმ თამარისა, რომელიც ყოველს საქმეს იქმო-
დაო, ვითარ „მოჰბერვიდა სული“ (წმიდა).

თამარი დიდი ხელმწიფე იყო სიგელ-გუჯრებში იგი
„ღვთისა სწორად“ იხსენიების, მათიანე მას სთვლის „სიმაღლე
შეუსწორებლად“, შავთელით იგია „ციერთ უმაღლე“ და მას
„მთავერად სწორავს არარატისა“, „თამარიანით“ იგია „სიმაღ-
ლით ცებრი“, თვითონ თავისთავს სთვლის „მეფედ აფხაზთა
და ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა და ყოვლისა აღმო-
სავლეთისა და დასავლეთისა ფლობით მპყრობელად“.

ეს ცოტაა კიდევ. არასდროს არ ყოფილა, რომ ქართ-
ველი ლაშქარი შებმოდეს თვით ხალიფას ჯარს, შეემუსროს
მისი ძალა, მის ქვეშევრდომ მაჰმადიანთაგან ხარკი აეღოს.
„ხალიფამან წარმოავლინა მოციქული და დიდნი მრავალფერნი
სამეფონი ძღვენი წარმოგზავნნა და დიდითა სიმდაბლითა შე-

მოეხვეწა თამარს, რათა აღიღოს ხარკი და დააცადოს რბევა“
(ქ. ცხ., გვ. 318).

„აღმისრულებიეს თხოვა შენიო, – უპასუხა თამარმა ხალი-
ფას, –რომელთაცა ინებონ მშვიდობა თავთა თვისთა, მოიღონ
ხარკი წინაშე ჩემსა და მათდა მიმინიჭებიეს მეცა ცხოვრება
ვედრებისათვის შენისა“ (იქვე).

ამასვე ღალადებენ

4

მომბე

ა) შავთელი (ტ. 16 .

ა ხალიფასი
ახალი ფასი
მრავლად მოერთმის
თავთა მონებად.

ბ) „თამარიანი“ (ტ. 73)

ურჩთა კლვად მკოდი,
სულტანთა მგოდი,
ხალიფას სვისა
ჯვართა მშლელი.

გ) ქართლის ცხოვრება (გვ. 310)

ხალიფას დროშას
და თანავე მანიაკსა
შევრთე ცრუ სჯულთა მოძღვრისა
ლაზოდ მძღვანი,
რომელი დავით, ძეებრ ეფრემის მოისარმან,
მოირთხნა, მოსრნა-რა
სულტნითა ათაბაგი.

ყველა ამ უნახაობით განცვიფრებულნი მგოსნები და
მემატიანე მიჰმართვენ თამარს:

ა) შავთელი (ტ. 3):

ძე ადამისი
მსგავსად მისი
ვისცა ეხილვონ,
მამცნონ, სად არი?
ღმერთმან სამოთხით
მოგვცა სა(ა)მოთ ხით

თამარ მეფე

5

ეთერ ბრწყინვალე
მზეებრ სადარი;
აღმოსავლეთით
და დასავლეთით,
სამხრით ჩრდილომდის
ჰპოონ, სად არი
ზესკნელს ქვესკნელით
და გარესკნელით
უკანასკნელით

უფსკრულ სადარი?
და კიდევ (ტ. 95).
ქრისტეს სასძლოსა*)
ვინმცა ასძლოსა,
–განმწმენდით ქმნულსა,
გაბრწყინვებულსა –
თვით მას ედემსა,
ნათლად მიმდემსა,
პირველვე შენთვის
სახლად გებულსა,
სასუფეველსა
ყოვლად ცხოველსა,

*) ჩვენ არ ვიცით არც ერთი თხზულება, რომ ქრისტეს სასძლოდ არ იწოდებოდეს ქალი და ქრისტეს მხედრად ვაჟი (მამაკაცი) თვით შავთელი თამარს იხსენიებს ქრისტეს სასძლოდ, ხოლო დავით სოსლანს ქრისტეს მხედრად: „ქრისტეს მხედარსა, მხნე, ახოვანსა და სხ. (ტ. 76). მეფე-ქალიც შეიძლება იწოდებოდეს მხედრად, ხოლო მეფე-მამაკაცი მუდამ იწოდება მხედრად და არა სასძლოდ. ამას გარდა, თვით შავთელი პირდაპირ აცხადებს, რომ იგი აქებ-ადიდებს თამარ მეფეს და არა დავით აღმაშენებელს; (ტ. 2) თამარს ვაქებდეთ მგედ ცხებულსა; (ტ. 11) თამარ მეფესა... (ტ. 53) სიბრძნისა ზღვასა თამარ პირმოსა. იგივე იხსენიებს ომებს, რომელიც გადაიხადა თამარმა, იხსენიებს ოსს დავითს და სხ. „აბდულ-მსეიანი“. არის „ქრისტეს შემდეგი“ (თამარ მეფის) ისტორია და მისი ქება.

6

მომბე

საფუფუნებლად
თქვენთვის დასხმულსა!
ბ) „თამარიანი“ (ტ. 109, 112)
შენსა სადარსა
შენსასა დარსა
ვერა ვჰრეტ ცხადად
და ხსოვნებარად...
რა სთქვას ანელმან
დღეს მუსურმანთა
მოსანთებარე?
აგარის ერთა
სალმობიერთა
სხვამცა ვინ იყოს
სრვად შემძლებარე?
გ) ქართ. ცხოვრება (გვ. 277, 283):
დაიპყრნეს კიდენი ქვეყნისანი
და მეფობდეს იგი ზღვითი ზღვამდე
და მდინარითგან კიდემდე სოფლისათ.
არა სადა ვის უხილავს,
თვინიერ ამისსა, ესე ვითარსა
უვნებელობასა და ურიცხველობასა
შინა უვნებლად და მშვიდობით

დაპყრობა საზღვართა მამაპაპურთა.

II თამარ მეფის მეხოტბენი. იოანე შავთელი ჩვენ მიგვაჩნია ჩახრუხადედ („შავთელი“ მას დაერქმეოდა შავს მთაზედ მოღვაწეობის გამო), ხოლო „თამარიანის“ შემთხვეული, ჩვენის აზრით, არის იგივე „ვეფხისტყაოსნის“ ავესონი, შოთა რუსთაველი (მესხი). რაზედ ვამყარებთ ჩვენს აზრს?

„თამარიანის“ ავესონი შენიშნავს, თამარი ექო ჩახრუხადესო (მოხევეს). ამგვარი სასაქებო თამარისა „თამარიანის“ წი-

თამარ მეფე

7

ნად, შავთელს გარდა, არავის დაუწერია, ანუ, უკედ ვთქვათ, არა სჩანს მაინც, რომ ვისმე დაეწეროს, და ჩვენამდე მოღწევით ხომ „აბდულმესიანსა“ და „თამარიანს“ შორის დაწერილს თხზულებას არ მოუღწევია. მაშასადამე, თუ ვისმე ექო თამარი მანამდე, ექო მხოლოდ შავთელს, რომელიც შოთას თქმით და ქართლის ცხოვრების მოწმობით სანაქებო ლექსების დამწერად ითვლებოდა. და, მართლაც, შავთელმა პირველმა შემოიღო ჩვენში „ჩახრუხაულით“ ლექსაობა და თუ ეს შავთელი არ იყო თვით ჩახრუხადე, რატომ მის შემოღებულს ლექსთწყობას არ დაარქვეს „შავთელური“ ანუ მაგვარი სახელი და მისი ნაოფლარ-ნამესვეური რად ჩასთვალეს სხვისად, მის მომდევნო ავესონისად, ამ შემთხვევაში „ჩახრუხადისად“?

ვიმეორებთ, ჩვენი, შავთელი ჩახრუხადეა,*) „თამარიანის“ დამწერი კი – შოთა რუსთაველი. თუ ჩახრუხადე შავთელი არ ყოფილიყო ან-და მისი დაწერილი ყოფილიყო „თამარიანი“, „ვეფხისტყაოსნის“ ბოლოს შოთა ამასაც მოიხსენებდა სხვა მწერლებთან ერთად.

„ამირან დარეჯანისმე“
მოსეს უქია **ხოწელსა**,
„აბდულმესია“ – **შავთელსა**,
ლექსი მას უქეს რომელსა,
„დილარგეთ“ – სარგის **თმოგველსა**,
მას ენა დაუშრომელსა,
„ტარიელ“ – მისსა **რუსთველსა**,
მისთვის ცრემლი შეუშრომელსა.

*) ჩახრუხი მაგალითებს ფრინველს ეწოდება. შეიძლება, შავთელის გვარი არც კი ყოფილიყო ჩახრუხადე და ესრეთი წოდება მიეჩემა მას ნართაულად, როგორც მაგალითებს, მგოსანს. იმედია, ჩვენი ჟურნალ-გაზეთების მთიულეთ-ხეველი - თანამშრომელნი მოიკითხავენ, დღემდის ხომ არ შენახულა გვარი ჩახრუხადე.

თუ ჩახრუხადე შავთელი არ ყოფილიყო ანდა ჩახრუხადე „თამარიანის“ ავტორი ყოფილიყო, რუსთაველი მოახერხებდა, რომ ამ სიაში იგიც ჩაერთო,

ასრეთს აზრს ჩვენ კარგა ხანია დავადექით და ჩვენს წიგნში „Царица Тамара“ თინათინის გამეფება თამარის გამეფებად ჩავთვალეთ.

„თამარიანის“ დამწერი, ჩვენი, შოთა რუსთაველი, ამბობს: მოხევეს ჩახრუხამეს (ჯი, შავთელს) ექო თამარი და მე, რომელმაც უკვე ხოტბით გავლექსე იმავე მეფის გავლილი მეფობა ახლა უნდა ვაქო. მისი სიმეტე თინათინი, მაგრამ არა ის თინათინი, რომელიც „არაბეთს“ იყო სულადიანი, არამედ ეს თინათინი, თამარ მეფე, როდესაც იგი იყო:

ჯერეთ ყმაწვილი,
წმინდათ ნაწილი,
სამოთხის ვარდი,
პირად მზიანი.

„ჯერეთ ყმაწვილი“ თამარ მეფე არავის შეუქია შოთა რუსთაველს გარდა: მისი „ვეფხისტყაოსანი“ იწყება ჯერეთ ყმაწვილის „თინათინის“ მეფედ კურთხევით და თავდება მის დაქორწინებით. მეფობა ამ თინათინისა (თამარისა) მას გალექსილი აქვს „თამარიანში“ და მასშივე წარმოუდგენია მოკლე გეგმა „ვეფხისტყაოსნისა.“

III გამეფება თამარ მეფისა. თამარი იყო ასული გიორგი III-ისა და ბურდუხანისა. ეს ბურდუხანი ოსეთის მეფის ხუდდანის ქალი იყო. ბურდუხანი ცოლად მოჰგვარა გიორგის მისმა მამამ აღმაშენებლის ძემ დიმიტრიმ (1125–1155). „მისებრი სძალი არა ეხილვა ქართლის თემსაო, შენიშნავს მემამულები; შვენიებით მზეთა მზე იყოო, მის ქებად ესეც საკმარისიაო, რომ შეიქმნა „დედად შვილისა ნათელ შემოსილისა, თვით ვახტანგ გორგასლის ადგილის აღმავსებელისა აღმოსავლეთისა, და დასავლეთის მპყრობელის თამარ მეფისა“. სიბრძნით, სიტურფით,

თამარ მეფე

9

გონიერებით და შვენიერებით ბურდუხანი განთქმული იყო. მამა თამარისა გიორგი აგრეთვე ფრიად ახოვანი, ბრძენი კაცი იყო. თავის სიკვდილის ხუთის წლის წინად გიორგიმ მეფედ აკურთხა (1179 წელს) თავისი ასული თამარი; მის დასალოცად და დასაგვირგვინებლად მან აირჩია ქართლის სოფელი ნაჭარმაგევი (აწინდელი კარალეთი), საცა იყო მეფეთა საზაფხულო სასახლე აქ შეჰყარა კათალიკოზი, ეპისკოპოსები, ამერ-იმერნი, შვიდთავე სამეფოს ერი, ლაშქარი, აკურთხა და თავზე გვირგვინი დაადგა, დალოცეს და თავყანისცეს მეფე თამარს.

IV მსგავსებანი თამარისა და თინათინის გამეფებისა.

ა) მშობელი მამა.

თამარისა.

თინათინისა

გიორგი მეფე იყო
სვიანი (ქ. ცხ. 275), სვე-სრუ-

იყო „არაბეთს“ როსტევან,
მეფე ღვთისაგან სვიანი,

ლი (274), სვე-გამდიდრებული (269), სვე-დოვლათიანი (264), ამაღლებული (274, 275), უხვი (265), მორჭმული (274, 268, 264), მოწყალე (264), განგებ-ბიანი (268), უებრო (268), ბრძენი (265), უკადრი (265), მხნე (266), ლაშქარ-მრავალი, სხვილ ბარკალი ყმიანი, უძლე-ველი, გაზეებული, ახოვანი, გულმადნიტოვანი, მკლავ-აქი ლეველი, მძლეოთა მძლე, უზეს-თაესი, დიდი (266–268)

მაღალი, უხვი, მდაბალი, ლაშქარ-მრავალი ყმიანი, მოსამართლე და მოწყალე მორჭმული, განგებიანი, თვით მეომარი უებრო, კვლავ მოუბარი წყლიანი.

ბ. შვილი

გიორგი მეფეს სხვა ძე არ ესვა,
მარტო ოდენ ასული
მისი სახელი თამარ.

სხვა ძე არ ესვა მეფესა,
მარტო ოდენ მარტო ასული...
მისი სახელი თინათინ.

10

მოამბე

ბ) მიზეზი გამეფებისა.

თამარი შემთხვევით გამეფდა. კანონიერი მემკვიდრე იყო მისი ბიძაშვილი დიმიტრი დავითისძე. ეს დიმიტრი ჩჩვილი ყრმა იყო, რომ მამა მოუკვდა (1155 წელს). საქართველოს გამგედ შეიქმნა დიმიტრის ბიძა გიორგი. 1177 წელს დიმიტრი უკვე მოწიფული ჭაბუკი იყო, 21 წლისა დაბადებიდან. ბიძას შეუთვალა, აწ სამეფო დამითმეო. გიორგიმ ტახტის და-თმობა არ ისურვა. დიმიტრი აღზრდილი იყო ორბელიანთა კარზე. ეს ორბელიანები იმთავითვე ბაგრატიონების მესისხლე მტრები იყვნენ და ხშირად ღალატობდნენ მეფეებსა და სამე-ფოს. ამის გამო თუ სხვა მიზეზით ამ ორბელიანების მომხრე დიმიტრის გამეფება სასარგელოდ არ სცნო თამარის მშობელმა. ასტყდა ბრძოლა ძმისწულსა და ბიძას შორის. დიმიტრი და-მარცხდა (1177 წელს) და გიორგიმ ტახტი დაულოცა თამარს (1179 წელს). ამას ცხად ჰყოფენ მაშინდელი მწერლები.

ა. შავთელი (ტ. 98). ქრისტეს სასძლო, „ნესტორად მძლეობ, არა თუ ლეობ, დიმიტრის მიერ ძალ -შეზღუდულად: აწე რისხვითა აწ ერი სხვითა გზით წარუვლინოს უკუნ-საქ-ცევლად!“

„ისაკებრ პირმშობ კურთხევით, ნიშობ მელქისედეკებრ ლოცვით“ (ტ. 27).

დავით აღმაშენებელს არავითარი მიზეზი არ ჰქონდა, რომ პირმშობა ემოვნა ისაკებრ კურთხევით, ვინაითგან იგი შო-ბითვე პირმშო მემკვიდრე იყო თავის მამის გიორგი მეორისა.

ბ. „თამარიანი“ (ტ. 19): „საულს მეფობა ართო, მეფობა დავითს მიჰმადლა“.

გ. „ქართლ. ცხოვრება“ (გვ. 274): გიორგი მეფემ შეჰ-ყარა ნაზირ-ვეზირნი და მათთან გამორჩევითა და განზრახვითა

და უფროსდა განგებითა ზენისა დალოცა და მეფედ აკურთხა
თამარი.

დ. „ვეფხისტყაოსანი“: როსტევან მეფემ იწვია დიდე
ბულნი და მათთან გამორჩევითა და განზრახვით მეფედ დასო

თამარ მეფე

11

თავისი ასული თინათინ. ამ დრომდისო, ამბობს როსტევან
მეფე, ანუ

ამისად ქმნამდის დამწველი
ცეცხლი არ დამევსებოდა-ო.

და ეს „დამწველი ცეცხლი არ დამევსებოდა“ იმიტომ, რომ
თამარის მეტოქედ ჰყვავდა დიმიტრის, რომელსაც ის იყო
ბოლო მოუღო, რომ საკუთარი შვილი გაამეფა. თუ არა
ეს გარემოება, ე. ი. დიმიტრის მეტოქეობა, მაშ რა ცეცხლი
დასწავდა ძლიერს როსტევან მეფეს? რად დაიწოდა ცეცხლით,
ადგებოდა და უდრტვინველად, „ცეცხლით დაუწველად“ გაა-
ხელმწიფებდა ერთად-ერთს თავისს ასულს, მერე იმისთანას,
რომელმაც „იცოდა მეფობა“.

V. მეფედ კურთხევის მოწყობილობა:

თამარისა

მოვიდნენ ნაზირ-ვეზირნი;
დიდებულნი, კათოლიკოზი,
ეპისკოპოსნი, ლაშქარი, ერი,
დიდნი და წვრილნი ძვირ-
ფასს ტახტზე, თავის მარჯვე-
ნით, მეფემ დაისვა თამარი,
შემოსილი ბისონითა და ზე-
ზით, თავსა დაადგა გვირგვინი
ოფაზისა, აღმუღო იაკი-
ნითითა და სამარაგდოთ. ერ-
ნი ლიტანიობდეს მის წინაშე
მეფე გიორგიმ შეჰფიცა ერთ-
გულობა და ერთსულობა,
აკურთხა კურთხევითა აბრა-
მიანითა და შეჰვედრა ღმერთ-
სა თამარი, მზეთა მზე, ნა-
თელი და ბრწყინვალეობა,
გვირგვინი და მანიაკი ყოველ-

„თინათინისა“

მოვიდნენ დიდებულნი,
მოხელენი, ლაშქარი მთელის
„არაბეთიდგან“. დასდგეს ტახტი
ძვირფასი. და ამ ტახტზე და-
საჯდენად
თინათინ მიჰყავს მამასა
პირითა მით ნათელითა;
დასვა და თავსა გვირგვინი
დაადგა თავის ხელითა,
მისცა სკიპტრა და შემოსა-
მეფეთა სამოსელითა.
ქალი მზებრ უჭკრეტს ყოველთა
ცნობითა ზე-მხედველითა.
უკუ-სდგეს და თაყვანისცეს
მეფემა და მისთა სპათა.
დალოცეს და მეფედ დასვეს,
ქება უთხრეს სხვაგნით სხვათა,
ბუკსა ჰკრეს და წინწილანი

თა მეფეთა და ხელმწიფეთა,
მგალობელთა აღიმადლეს ხმა

დაატკბობდეს ტკბილთა ხმათა.
მეფე სმასა და მღერასა

გვირგვინოსნობისა და მძლედ
მფლობელობისა, ჰკრეს სპი-
ლენძ-ჭურთა, ბუკთა, ქოსთა
და წინწილათა, თაყვანისცეს,
დალოცეს და ადიდეს სპათა.

იქმს, მეტად მოილხინებდა,
თინათინ მზესა სწუნობდა,
მაგრამ მზე თინათინებდა.

VI. ქმრის მოწვევა დედოფლისათვის. ყველა მაშინდელი
მწერლები შეეხებიან თამარისთვის ქმრის მოწვევისა თუ გა-
მორჩევის ამბავსაც.

ა) შავთელი (ტ. 5, 6): დავით სოსლანი მოწვეულ იქმნა
თანახმად ღვთის აღთქმისა: „შენს ნაშობს, დავით, დავსვამ
ტახტზეო“.

დავით სოსლანი ბაგრატიონი იყო, ხოლო ბაგრატიონნი
ურიათა მეფის დავითის შთამომავალნი იყვნენ“ და ამიტომ იწო-
დებოდნენ იესიან-დავითიან-სოლომონიან პანკრატოვანად და
თავიანთ ღერბზე აღნიშნავდნენ დავითის ქნარს, შურდულს,
უფლის კვართს, სასწორს, ორს ლომზე დაყრდნობილს გვირ-
გვინს და ღერბის გარეშემო აწერდნენ „დავითნის“ შემდეგს
სიტყვებს (131, მ. 11): „ეფუცა უფალი დავითს ჭეშმარიტე-
ბითა, და არა შეურაცხყოს იგი: ნაყოფისაგან მუცლისა შენისა
დავსვა საყდართა შენთა“. ამასვე იმეორებს დავით სოსლანის
შესახებ შავთელი:

დავითისადა, დავითისადა
ეფუცა უფალს სიტყვა მტკიცედა:
„ნაშობნი შენნი, შენ მიერ შენნი,
დავსვა მსაჯულად საყდართა ზედა“.
ესე (დავით სოსლანი) მისითა,
ესე (ამგვარად) მისითა
კურთხევით უფლებს
ძალთა შემწედა.*)

*) ზეციერ ძალთა შემწედ. „თამარიანში“ (83): „მესიას შემწედ“.

თამარ მეფე

13

ბ) თამარიანი (ტ. 100): ურჩთა მოგვიდებს ცითა ნა-
წოდებს: დავითს უწოდა მეფეთა ძეზად.“ შავთელიც კვლავ
იმეორებს (ტ. 79): „ძეგლად სჯულისად მართლმსაჯულისად,
დავით, გიწოდა თვისად მკვიდრობა“

გ) ქართ. ცხოვრება (გვ. 291): იტყვის დავით: „თავად
უფალმან აღმიღო და მცხო ზეთითა ცხებულისა მისისათა“.
ამის ძალით და განგებითა და ნებითა ღვთისათა“ გაძეფდა და-
ვით სოსლანი.

დივით სოსლანიო, ამბობს ქართ. ცხოვრება (გვ. 291,
იყო მოყმე ძეთაგან ეფრემისა, რომელ არიან ოვსნი, კაცნი
მძლენი და ძლიერნი ბრძოლას შინა. ეს დავითი აღზრდა
თამარის მამიდამ, რუსუდანმა. ეს თამარის მამიდა ოვსეთს გა-
თხოვილიყო და მის გამო დავით სოსლანი ნათესავად მოხვდე-

ბოდა რუსუდანსა და თამარს. იგი იყო ფრიად მშვენიერი, ნაკვთად კარგი, ბეჭ-ბრტყელი, პირად ტურფა, ტანად ზომიერი, კეთილად ზრდილი და წვრთილი, მხნე და ძლიერი, რაინდობითა და მშვილდისნობით უსწორო შემმართებელი, ტანითა ახოვანი და ყოვლითურთ სრული, არც შინანი და არც გარეშეთნი არ იყვნენ მისებრ მშვილდოსანნი, ცხენოსანნი, მკვირცხლნი, მოასპარეზენი, მწიგნობარნი, არსად გამოჩენილ იყო მისებრი მოყმე. თვით თამარი მას იხსენიებს (ქ. ცხ., 310). ეფრემის ძეებ მოისრად და „თამარიანშიაც“ ვკითხულობთ (ტ. 8 და 34):

„ისერის ისარსა,
ვიტყვი, ის არსა
ეფრემის ძირთა
აღმორჩეულად“ (აღმოცენებულად).
„ვინ ეფრემს, თვისობს
სიმხნითა ისობს,
მბრძოლთა სისხლითა
ხმელთა მღებარე.“

24

მომბე

დ) ვეფხის-ტყაოსანი. შოთა ვეფხის-ტყაოსნის თავში (ტ. 3) ჰკითხულობს: „ვის შვენის ღომსა ხმარება შუბისა, ფარ-შიმშერისა მეფისა მზის-თამარისა, ღაწვ ბალახშ, თმა გიშერისა?“ და ბოლოში (ტ. 1569) ამბობს: ავთანდილს

გამოეგებნეს „არაზნი“;
სამეფო დააშვენა მან:
ნახა მზე მისი, მირიდა
მისთა სურვილთა წყენამან,
მისთანა ტახტზედ დავესჯდა,
ალხინა მჭვრეტთა ლხენამან,
განახელმწიფა გვირგვინი
ზეცით მოსრულმან ზენამან.

მაშასადამე, ავთანდილსაც, ვითარცა დავით სოსლანს, გვირგვინი რგებია ზენაარობით, ღვთისა განგებით. ნამდვილა დაც ასრე იყო. ავთანდილს, ვითარცა დავით სოსლანსაც, უყვარდა მეფის ასული და, ვიდრე მასზე ჯვარს დაიწერდა, დავით სოსლანივით მრავალი ჭირ-ვარამი გამოსცადა. მაგრამ განვავრძოთ.

ყველა არსებული წყაროები ვეფხისტყაოსნითურთ თამარს მზედ უწოდებენ და შოთა კი პირდაპირ ამბობს, თუ რისთვის და ვისთვის იღექსა. იგი სწერს (ტ. 1578):

ქართველთა ღვთისა დავითის,
ვის მზე მსახურებს სარებლად,
ესე ამბავნი გავლექსე.

ქართველების ღვთისად კუთვნილ ანუ ღვთის მიერ რჩეულ დავითის (სოსლანის) ამბავი გავლექსეო, იმ დავითის, რომელსაც მზე (თამარ მეფე) მსახურებს სარებლად, ე. ი. სა-

ასპარეზოდ, სამოქმედოდ, სანავარდოდ. ქართლის ცხოვრებითაც ასრეა. დავით მეფეო, ამბობს მემატთანე (გვ. 297), მოქმედებდა და „ლაშქრობდა ბრძანებითა და გამორჩევითა თამარ სვე ალექსანდრიანითა“

თამარ მეფე

15

შემდეგ შოთა განაგრძობს:

მე მათად საკამათებლად, –
ვინ არის აღმოსავლეთით
დასავლეთს ზართა მარებლად*),
ორგულთა მათთა დამწველად,
ერთგულთა დამამაგრებლად, –
დავითის ქნარი ვითა ვთქვენ
სიჩაღხე, სიხაფეთანი!

დავით წინასწარმეტყველის ქნარი ვერ შესწვდებო იმათ კამათობას (მოქმედება, მეფობას), რომელიც აღმოსავლეთით დასავლეთს ზარს სცემდნენო, ორგულთ (მტრებს) სწვავდნენო და ერთგულთ მხარს უჭერდნენ, ამაგრებდნენო.

ამასვე ამბობენ: თამარ - დავითის შესახებ სხვა წყაროებიც.

შავთელი: „თამარ მეფე ერთგულთ ხსნილ ჰყოფს „(ტ. 11), „ორგულთა ერნი ცუდჰყვის სახმილმან“ (12) აგარის ერთა ცეცხლთა მომდებლად (16), ერთგულთა სიმტკიცის კვერთხი მისაყრდნობელი (63), „ორგულთა მოსწყლავ, ერთგულთ ექმნები ფარად და ზურგად „(61).

თამარიანი (ტ. 76); „ერთგულთა უკლია, ურჩთა კვლად ზინდანს შემაყენალო“

VII. ვეფხისტყაოსნის დაბოლოება. ვეფხისტყაოსანი თავდება თინათინისა და ავთანდილის, ტარიელისა და ნესტანდარეჯანის დაქორწინებით. რად სწყვეტს აქ სიტყვას შოთა და რად არ ლექსავს თავის გმირების „რებასაც“, მეფობას? იმიტომ რომ უკვე გალექსა თამარ-დავითის მეფობა თავის „თამარიანში“ და გვიჩვენა, ვითარ შეაყენა თამარმა ზინდანს ორგულნი, ვითარ გაუმაგრა ზურგი ერთგულთ, ვითარ დააბნელა შუქი მზისა თავის ცისკრობით და ვითარ განაბრწყინა სოფელი. შოთა გვეუბნება წინასიტყვაობაში;

*) ზართა მარებლად: ხმად-თამარ.

16

მომამბე

თამარს ვაქებდეთ მეფესა
სისხლისა ცრემლ-დათხეული!

ი. ი. იმ თამარს, რომელიც ქართველობამ უკვე დაიტირა, რომელიც (თამარიანი, ტ. 114, 110, 112) გაეყარა სოფელს, ზეცად წარვიდა და ურომლისოდ აღარავინ სჩანს აგარის ერთა სრვად შემძლეზარე“. ოღონდაც სათანადო იყო. სისხლის ცრემლი დათხევით ექოთ განსვენებული თამარ მეფე,

უებროდ განმადიდებელი და განმაბრწყინებელი შემკულის საქართველოსა

თამარის ისტორიას მემატიანე ასრე აბოლოებს (გვ. 338): „აქა დავხში სიტყვისა წეობა მომავალთათვის. უმჯობესად შესატყვის შესაძლებელად სახის მეტყველებასა უაღრესისა სიტყვის პოვნით. და ამისთვის ჩვენ დუმილით პატივცემით დავიდუმოთ“.

შავთელიც დუმილით ათავებს თავის აბდულმესიანს (ტ 108).

მარტო შოთამ არ დაიდუმა: „თამარიანში“ გალექსა ის, რასაც მოგვითხრობს თამარ მეფის შესახებ მემატიანე ანუ რაც თვითონ ენახა და მერე აუსრულა წადილი მემატიანეს, „უაღრესი სიტყვები იპოვნა“ და „სიტყვის წეობა“ „მარგალიტ წეობილად“ აქცია.

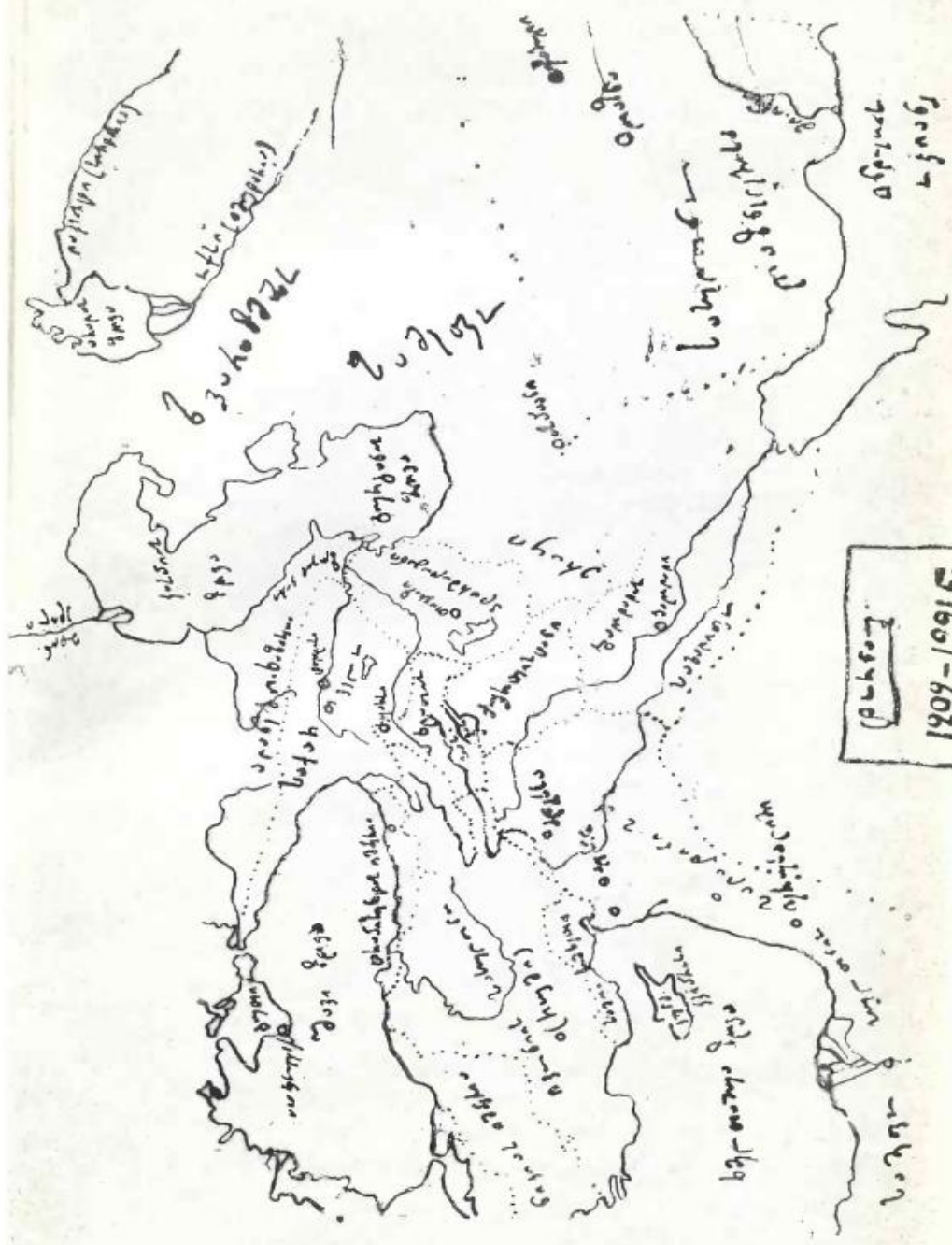
VIII დაქორწინება თამარისა და „თინათინის“.

როგორც თინათინისა, ისე თამარის დაქორწინების ამბავი რაღაც საიდუმლოებით მოცულია.

თამარი 23 წლისა იყო, როდესაც მამამ მეფედ გამოაცხადა (1179 წელს). ამის შემდეგ მისმა მშობელმა კიდევ ხუთი წელიწადი იცოცხლა. იბადება კითხვა: რატომ ამ ბრძენმა მეფემ, – რომელსაც ამდროს თინათინის მამასავით ეთქმოდა: „მე გარდავსრულვარ, სიბერე მჭირს, დღეს არა, ხვალე მოგკვდები“, – არ იზრუნა თავის სიცოცხლეშივე „დაებინავებინა“ თამარი, ერთადერთი მემკვიდრე თვისი და უკვე მის მი-

საქართველო
საქართველო

31651-3021
საქართველო

ერვე გახელმწიფებული? ნუ თუ იგი ვერ ხედავდა, რომ მისი ასული გასათხოვრად მოწიფულიყო და მისს სიტურფეს გაეხელებინა, გაეჭრა მრავალნი და ზოგნიც დაეზნიდა და გაერეტებინა? როგორ არ მოისაზრა, რომ საჭირო იყო თავისს ხელმწიფე ქალისთვის ამ მრავალ მოყმეთაგან აეჩინა ერთი საქმროდ და მოეწვია წინამძღოლად და სარდლად ლაშქრისა? რად სტოვებდა იგი ქალს უნუგემოდ, უპატრონოდ და ჯარს უწინამძღვროდ?

მამის სიკვდილის წელიწადს (1184) თამარი 28 წლის ქალი იყო. მის ხელმძღვანელად და მეორე მშობლად შეიქმნა რუსუდანი, ამ დროს აიშალნენ საცა ვინ იყო გამოჩენილი სანეფოები, შინაურები თუ გარმიანელები. ყველა ესენი ისე შეეპყრო თამარის თვალთმეუდგამს სილამაზეს და ამასთანავე საქართველოში გამეფების სურვილს, რომ რეტდასხმულებს აღარც ნათესაობა აგონდებოდა, აღარც სირცხვილი აწუხებდათ, ოღონდ სცდილობდნენ თავისი გულითადი წადილი სისრულეში მოეყვანათ. იმედით მოდიოდნენ სანეფოები და მიჯნურები შირვან დარუზბანდიდგან, ოსეთიდგან, სპარს არზრუმიდგან და კოსტანტინეპლიდგან. ზოგი ამათგან თამარის სურვილით კიდევ დაზნდა და მოკვდა, ზოგმა, მაგალ., მუტაფრადინმა, დიდის ათაბაგ-სულთნის შვილმა, მეფობისა და თამარის მეუღლეობის მაგიერ საქართველოში ჰპოვა ხარჭისაგან ნაშობი ქალი, მასზე ჯვარი დასწერეს და წარვიდა.

სანეფოები გაშმაგებულ იყვნენ. თამარი კი კლდესავით იდგა. „თამარიანის“ ავტორი მიჰმართავს თამარს:

ვერვინ გიხილა:
ნახვად გიხილა
ანუ გიჭვრეტდეს
გარეტებულად.
ატევრებ თმითა,
სულისა დგმითა
ანატრებ, გნახოს,

II

ვინ განამ ლევად.
შენთა მოყმეთა
რა ქნან? მომმეთა
დედა და მამა
აღარ ასმოდის:
მუნ დაიხოცნეს,
სადა ეოცნეს
ქვეყნის სახელი
არ ასმოდის.

სჩანს, თამარს ჰყვანდა თავისი საგულო, აეჩინა თავისთვის პატრონი და ქვეყნისთვის მეფე, მაგრამ ამას ვერ ხედავდნენ ანუ, უკედ ვსთქვათ, ამის დანახვა არ უნდოდათ მაშინდელ თავკაცებს და მიუხედავად თვისის ხელმწიფის სულის კვეთებისა, მისთვის საქმროს იწვევდნენ ყივჩაღეთიდან, მერე საბერძნეთიდან და სხ. გარნა ყველა ესრეთი საქმროები ჩალადაც არ გამოჩნდებოდა მის წინაშე, რომელსაც გული გულისთვის აღეთქვა, ვარდს ვარდისთვის ინახავდა.

ამას ნათელს ჰყენს „თამარიანი“: „შენ, თამარო, დიღარგეთი ააშფოთეო (ტ. 5), რამინს უშენოდ სტკივისო, ოსანოს რეტი დაესხაო, სალას სალმოზა ლხინად მიუჩანს, თუ შენი პატრონი შეიქმნაო, შატბიერი დაშვრა შენის მოლოდინითო, რუსიც კი ვინმე ქმრად გიჯდა, მაგრამ რა დარჩა მის ძვალთგანო, ერანს მფლობელიც ნატრად გახადეო; ვიცე, შენ თავს ინახავ ლომთა თავადისთვის, ავადად თქმულისთვისო!

„თამარიანში“ დავით სოსლანი ავ დად მოხსენებულია და აგრეთვე ავთანდილიც ვეფხის ტყაოსანში.

თამარიანი (ტ. 44)

ლომთა თავადად,
თქმული ავადად,
სხვაცა ვინმე სჩანს,
ხართ ნამარხევად.

თამარ მეფე

19

ვეფხის ტყაოსანი (1222):

ესე ამბავი ავთანდილ
პირმზემან, მაგრ ავადამან,
რა მოისმინა, იამა,
სხვა არა გააცხადა მან

ავად, ოსური სიტყვაა და ნიშნავს სახლიკაცს, ზოგის გამოთქმით ავად, მეგვარტომეს. ასრეთი იყო დავით სოსლანი, ოსი, რომლის მამა და დედა ვინ იყვნენ, არავინ იცოდა და ზოგნი მას უწოდებდნენ ბაგრატიონად, დიმიტრი ბაგრატის ძის ჩამომავლად, ზოგნი ეფრემის ძედ, ებრაელ იოსების ეფრემის თესლისაგან ნაშობად. შეიძლება „ავადი“ ოსური კი არა, იყოს ქართული ავადი (ინგ. ავადმუოფი). დავით სოსლანს, ალბად, იმიტომ იწუნებდნენ ზოგიერთნი, რომ, ვითომ, იგი ყოფილიყოს ავადი.

„თამარიანის“ ავტორი ამბობს (ტ. 42, 43): „დასტირ კაენის, ეს ვით კაენის ძმის მკვლელობისა დანაბრალევადა; სალას სალმოზად უჩნსვე და ლმოზად სხვათათვის ხელქმნა ლხინ უნახევად“. ამას იმეორებს შოთაც ვეფხის-ტყაოსანში (ტ. 1316):

მისნი ვერ გასძლნეს პატიჟნი
ვერა კაენ, ვერცა სალამან.

აქ სალად იგულისხმება გმირი როსტომიანისა, ხოლო კაენად რუსი, თამარის ქმრად ყოფილი. ქართლის ცხოვრება ამბობს (გვ. 300): „ვე-უბედური რუსი, ამის სამოთხისაგან

ექსორია ქმნილი, კაენისაებრ მკვლეელი არა ძმისა, არამედ თავისა თვისისა, ვერცა-და ნაიდსა ღირს იქმნა ყოფად.“ „და-ბადებამი“ კვითხულობთ (თ. დ., მ. ივ): „გამოვიდა კაენ პირი-საგან ღვთისა და დაემკვიდრა ქვეყანასა საიდს წინაშე ედემისა.“ ეს რუსი კაენი კი, ექსორია ქმნილი, ვერ დადგა ვერც ყივჩა-ღეთს, ვერც კოსტანტინეპოლს და ვერც სხვაგან და უბრა-ლოდ თავი დაიღუპაო.

20

მომბე

ყველა ამას დიდი ბრძოლა უნდა დაეებადა ჯერ ისევ გიორგი მეფის დროსვე და ეს ბრძოლა უნდა დანელეზულიყო მხოლოდ 3–4 წლის დასასრულს რუსის მოწვევიდგან დავით სოსლანის დაქორწინებამდე 1193 წელს, როდესაც თამარი უკვე 37 წლის დედაკაცი იყო.

თუ თამარს წინ არ ეღობებოდა ძლიერის თავადების უკმე-ხოზა, ხომ ამდენს ტანჯვასაც არ გამოივლიდა, ლომთა თავადს წინათვე მოიწვევდა და ჯვარს გადაიწერდა მასზე სჩანს, ლომთა თავადს, „ავადად თქმულს“ (თამარიანი, ტ. 44), ბევრი მეტო-ქეები ჰყოლია, რომ საჭირო შექმნილა მისთვის თავი თვისი დაეცვა, „დაემარხა“ თამარ მეფეს. ამას ცხადად აჩენს ტარიე-ლის სიტყვები, თინათინს რომ უთხრა ქორწილის დღეს (1524).

შემიყრიხართ...

აღარა გწავს ცეცხლთა დება.

ქმარი შენი ძმაა ჩემი,

მწადს აგრეთვე თქვენი დება,

ორგულთა და შემცილეთა

შენთა მე ვქნა გაფლიდება!

ამ დრომდის კი „თინათინმა“ და „ავთანდილმა ბევრი ტანჯვა და მწუხარება გამოიარეს. ქალმა სამის წლის ვადით გაგზავნა ავთანდილი ტარიელის მოსაძებნელად და აღმოჩნდა, რომ სამი წელიწადი არ კმაროდა გულის წადილის მისაღწე-ვად. ტარიელი თვით შეიქმნა საშემწეოდ და ვიდრე ნესტანს მოუძებნიდნენ და შერთავდნენ, მისგან შველა და მწეობა არ გამოდნებოდა.

რომ მართლაც ძლიერი მოწინააღმდეგეები ჰყვანდათ თა-მარსა და დავით სოსლანს, ამას ცხად ჰყოფენ ცნობები ქარ-თლის ცხოვრებისა, „თამარიანისა“ და სხ. ამ მოწინააღმდეგე-ების დასამარცხებლად საჭირო შეიქმნა მოკავშირეთა შეძენა.

IX მოკავშირეთა შეძენა.

რუსი რომ ძალად შერთეს თამარს (1190 წელს), დიდი უბედურება დაატყდა თავს ოსთა ორს ბატონიშვილს. იგინი

თამარ მეფე

21

საქართველოში მოსულიყვნენ იმ განზრახვით, რომ ეგების ერთი ჩვენთაგან ღირს გაგვხადოს თამარმა თავის მეუღლეობისაო. იმედი რომ გაუცრუვდათ და ტახტზე რუსი დაბინავდა, იგინი

ოსეთისკენ გაეშურნენ, მაგრამ ერთმა მათგან ველარ მიაწია
სამშობლომდე და მწუხარებისაგან ნიქოზს გარდაიცვალა და
იქვე დაასაფლავეს; მეორე კი, რაღა თქმა უნდა, დავით სოს-
ლანი, წავიდა, მაგრამ სად?

ზევით შევნიშნეთ, „თამარიანში“ შოთას შეუტანია გეგმა
ვეფხის ტყაოსნისაო. ამ გეგმით სატრფო ქალი (თამარ მეფე)
ავალებს საგულოს (დავით სოსლანს) წავიდეს შორად, გაიჭრეს
ველად, მოიაროს მალრიბი, ხაზარეთი, ჩინნი და ხანნი.

არვისად სწორად წავიდის შორად,
ინდოეთს იყვის მისი საზღვარი:
ამოვლნის ანდნი, ხანნი და ჩინნი,
არარად უჩნდის მას მათი ზარი;
ატალას*) მოჰყვის, ქვეყანა მოსცვის,
არვისი ჰქონდის შესაუარი;
ხაზარეთს დაჰყვის, რუსეთსაც ჩაჰყვის,
ზღვის პირით ჰქროდის ტაროსით ქარი;
ოქროსა სწონდის, ტურფები ჰქონდის
ფერად ფერადი მრავალი გვარი,
ჰყვანდის მოყმები, მონა, მხევლები,
თვალმარგალიტი, სუნნელ ამბარი;
წავიდის ხმელსა, იონთა ველსა,
მუნ, სადა მეფედ ზის კეისარი,
მოვლნის ქალაქნი, ზღვისა ალაგნი,
სრულად ეგვიპტე, არაბთა მხარი,
ამანს მივიდის, თავი იდიდის,
რა ჰხამდის, მუნცა ჰქმნის იგ ნაქნარი,
მოიქცის გარე, მოძებნის მთვარე,
შიშ ჰაერ-პირი მნათობი დარი (ჯან),

*) ატალა=იტილი=ვდილი რუსეთის მდინარე ვოლგა.

მოჰყვანდის ქალი, საჩემო **სძალი**,
მორცხვი, მორიდი, ბრძნად მოუბარი,
მოვლნის სპარსეთი; სხვა ქმნის ასეთი:
სულტანი ნახის ცათა მცთუნარი,
იგავნი უთხრნის, მეფენი უქნის,
მათდავე სწორად მათი ლაშქარი.

ამას გარდა

მოზალდადენი ბარდავს მოვიდის,
მახარებელი ჩვენთანა რბოდის,
ათიათასი მართ გაკვეთილი
ბიბი მოჰყვანდის, **მოეზაოდის...**
ქაბასა მფლობი დიდი ემირი
მას შიგან მთხრებლსა თვისად ისობდის;
მოჰმადის ხმოზად მიზგითსა შესვლად
თაყვანისცემად მას შინა **გცადის**.

ყველა ამას ავალებს ქალი სატრფოს და ჰპირდება:

ვიცი გეწყალი: დამთქავს მე წყალი
ნოეს ნაკადი მოქცევი ღვარი;
რაღა კვლავ მოჰკვდე, თუ არა მოჰკვდე,
ვამაგალითო მე ოდენ ვარი.

ყველა ეს ჩვენ მიგვაჩნია მოკლე გეგმად ვეფხისტყაოს-
ნის იმ ნაწილისა, რომელიც შეიცავს ავთანდილისა და თი-
ნათინის გამიჯნურების ამბავს.

აქაც, როგორც „თამარიანში“, სატრფო ქალი (თინათი-
ნი) ავალებს საგულოს (ავთანდილს) წავიდეს შორად. მონა-
ხოს ტარიელი, და ჰპირდება, შენთვის დავიცავ ჩემს თავსაო.

სამსა სძებნე წელიწადსა
იგი შენი სამებარი;
ჰპოვო, მოდი გამარჯვებით,
მხიარული, მოუბარი,

თამარ მეფე

23

ვერა ჰპოვებ, დავიჯერებ,
იყო თურმე უჩინარი;
კოკობი და დაუფრჰკვნელი
ვარდი დაგხვდე დაუმჰკნარი.

„თამარიანში“ ვადა არ არის აღნიშნული, გარნა დავით
სოსლანმაც სწორედ სამს წელიწადში მოახერხა რუსის დამ-
ხობა. ამას გარდა, თუმცა თინათინი არ ავალებს ავთანდილს
მოკავშირეების ძებნას, გარნა ეს იგულისხმება თავის თავადაც.

ავთანდილი რომ მიდიოდა თავის მოძმის მეგობრისა და
მოკავშირეს სანახავად და მიიმღეროდა, მისი სიმღერა და სი-
მართლე ყველას ესმოდა. და მის

მოვიდიან შესამკობლად
ქვეყნით ყოველნი სულიერნი:
ტყით – ნადირნი, წყალში – თევზნი,
ზღვით – ნიანგნი, ცათ – მფრინველნი,
ინდოთ, არაბთ, საბერძნეთით
მაშრიყნი და მაღრიბელნი,
რუსნი, სპარსნი, მოფრანგენი
და მისრეთით ეგვიპტელნი (ვეფხ. ტყ. ტ. 948)

ყველა ეს ინდნი, არაბნი, ბერძენნი, რუსნი და სხ. იგი-
ვე ნერნია, რომელთა მოვლა დაავალა თამარმა. დავით სოსლან.
საც („თამარიანი“, ტ. 56–63). ეს მრავალ მნიშვნელოვანი
ტაეპი (948) ვეფხისტყაოსანის დასურათებით გამომცემლებს
გამოუტოვებიათ. რა მიზეზით, ჩვენ არ ვიცით. მე 947 ტაეპ-
ში ვკითხულობთ:

რა ეს მოდის მღერა ყმისა,
სმენად მხეცნი მოვიდიან,
მისვე ხმისა სიტკბოსაგან
წყლით ქვანიცა გამოსხდიათ:
ისმენდიან, გაჰკვირდიან,
რა ატირდის, ატირდიან;

იმდერს ლექსთა საბრალოთა,
ღვარისაებრ ცრემლნი სდიან.*)

თუ მხეცთა და ქვათ ესმოდათ მღერა ავთანდილისა, არ ვიცი, როგორ ვერ შეისმენდნენ მისს კვნესას და წუხილს ინდონი, არაბნი და სხვა მეტყველნი! პირიქით, მეტად საყურადღებოა და საგულისხმო, რომ ავთანდილის მსმენელთა შორის მოფრანგენიც არიან. რუსთაველის ნურადინ მეფე თუ ნურედინია, მცირე აზიის სულტანი, მაშინ მოფრანგენი იქნებიან აქაურივე ჯვაროსანთა სამთავროს ფრანგნი**). ნურედინი ძლიერი სულთანი იყო და მისი სასულთნო ტიგროსის მდინარემდის უწვდებოდა. 1144 წელს მან აიღო ედესა.

„თამარიანსა“ და „ვეფხის-ტყაოსანში“ საერთო კიდეც არის, რომ გაჭრილი, შორად წასული მოყმე ათვალიერებს მრავალს ქალაქებს და სამეფოებს, ზღვის პირს, ხან ვაჭრულად ეჩვენება ხალხს, სძებნის ქალს, მნათობს დარის, თამარ-თინათინის სძალს (ტარიელს ძმოზა აღეთქვა ავთანდილისთვის) და სხ.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ „თამარიანის“ დარი ჩვენ დარეჯანად მიგვაჩნია, ვინაიტგან ნამდვილი ფორმა სახელის დარეჯანისა არის დარია (იხ. სვინაქსარი XI საუკ. № 222).

ჩვენ გვგონია, ავთანდილი ტარიელის საძებრად წავიდა თინათინის ნებით. მაგრამ ვეჭობთ, რომ ეს ესრე ყოფილიყო. ავთანდილი, ვით დავით სოსლანიც, იძულებული იყო შორეულს და სახიფათო გზას გასდგომოდა. ეს სჩანს მისი „მიგზითას“ ლოცვით. ამ ლოცვაში იგი ამბობს (ტ. 791):

*) შეადარე (შავთელი, ტ. 11):

ტომნი და ერნი, ყრმანი და მღდელნი
ადიდებდიან შვებით და ხლდომით;
არიან მხეცნი, მთანი და ბორცვნი,
მადნარნი, ველნი მისთვის შვერდომით.

**) მოფრანგენი და ყველა ზემო ჩამოთვლილნი ერნი თამარის ქებათა იტყოდნენ (ქ. ცხ., 336), და ავთანდილისაც, რაღა თქმა უნდა, მოკითხავდნენ, თუ რა სწადდა, რა სტკიოდა, რისთვის მგზავრობდა.

თამარ მეფე

25

მე სოფელმან მომაშორვა
უკეთესსა ჩემსა მზესა;
(ღმერთო), ნუ აღმოფხვრი სიყვარულსა.
მისგან ჩემთვის დანათესსა!

ცხადია, სოფელს განუშორებია „მზისაგან“ ავთანდილი და არა თვით „მზეს“ (თინათინს). ამას გარდა, თვით **მიგზითა** გეოგრაფიული სახელი არ უნდა იყოს, არამედ გადამწერტაგან გადამახინჯებული **მიზგითა**, რომელიც ნიშნავს მეჩიტს. მიზგითს ლოცვა ავთანდილისაგან საჭირო იქნებოდა იმისთვის, რათა დაენახვებინა მაჰმადიანთათვის, რომელთა შორის მოუხდებოდა მგზავრობა, რომ იგი პატივისმცემელია მაჰმადის სარ-

წმუნოებისა. უამისოდ მას ძნელად შეუსმენდნენ სულთნები.
„თამარიანში“ ეს ცხადად გამოთქმულია. ქალი (თამარი) ეუბ-
ნება სატრფოს (დავით სოსლანს):

ქაბასა მფლობი დიდი ემირი
მას შიგან მოხრებლსა თვისად ისობდის,
მაჰმადის ხმოზად მიზგითსა შესლვად
თაყვანისცემად მას შინა გცადის.

X. გამგზავრება ავთანდილისა

„თამარიანით“ ქალის მოტრფიალე (დავით სოსლანი) ჯერ
მივიდა თავის სამშობლოს (ხაზარეთს), მერე ნახა ხანნი, ჩინნი,
წავიდა კოსტანტინეპოლისკენ, ნახა არაბთა დიდი ემირი და
მიაწია ინდოეთამდე,

„ვეფხის-ტყაოსნით“ ვიდრე ავდანდილი ინდოეთამდე
მივიდოდა და ტარიელის ამბავს გაიგებდა,

ყოველი პირი ქვეყნისა
მოვლო, სრულად მოიარა,
ასრე რომე ცასა ქვეშე
არ დაურჩა, არ იარა,
მაგრა იგი მის ამბისა

მსმენელსაცა ვერ მიმხვდარა;
ამაშიგან წელიწადი სამი
სამს თვედ მიიყარა.

33 ის თთვის თავზე მან გადასწყვიტა დაბრუნება. ამ დროს
იგი იდგა მაღალის მთის ზურგზე და წინ გადაშლილი ჰქონდა
შვიდი დღის სავალი ვრცელი მინდორი. ამ მინდორს რომ
ჩავიდა, შეხვდნენ სამნი ძმანი-მთავარნი, რომელთაც უთხრეს,
ხატაელნი ვართო და

დია გვაქვს ციხე ქალაქი
ხატაეთს არე მარეთა.

ამათ შეხვედროდათ ტარიელი და ამათვე დაანახვეს ავთან-
დილს ცხენით მიმავალი გმირი. ავთანდილმა ტარიელი იპოვნა
ქვაბებში და მან უამბო შემდეგი.

ინდოეთს შვიდთა მეფეთა ყოველი კაცი ხართ მცნობე-
ლი. ექვსი სამეფო ეჭირა ფარსადანს და მეშვიდე მამა ჩემს
სარიდანს. ფარსადანს შვილი არა ჰყვანდა და მე მზრდიდა,
მაგრამ შემდეგში მიეცა ნესტან დარეჯანი. მამა მომიკვდა და
მე გავმთავრდი და შევიქენ ინდოეთის ამირსპასალარი. დარე-
ჯანი გაიზარდა, შევიყვარე, შემიყვარა, ერთგულება და ცოლ-
ქმრობა აღუთქვით ერთმანეთს. ხატაეთის მეფე რამაზ გაგვი-
ორგულდა, ფარსადანმა გამგზავნა. დავამარცხე, დავიპყარ და
ტყვედ მოვიყვანე. ფარსადანმა აპატია, დახარკა, დააბრუნა.
ყველანი მე მაქებდნენ გმრობისთვის. ერთს დღეს სასახლეში
მიმიხმეს. ფარსადანმა და დედოფალმა მითხრეს: ქალი უნდა
გავათხოვოთ. დედოფალმა სთქვა: „ხვარაზმმა მეფეა მორჭმით
მჯდომელი: მათსამცა შვილსა სასიძოდ ჩვენთვის სხვა სჯობ-

დეს რომელი!“ მეფემაც გაიმეორა: „ხვარაზმ-შა ხელმწიფე
ხვარაზმელია, თუ მოგვცემს შვილსა საჩვენოდ, მისებრივ არ
რომელია!“ კაცი გაგზავნეს და აცნობეს ხვარაზმშას. გაჰხარე-
ბოდა და შემოეთვალა: მაგისებრს ქალს ვეძებდითო. ხელახლა
შეუთვალეს: შვილი საჩქაროდ გამოისტუმრეო. ჩემი დაშლა

თამარ მეფე

27

აღარას არგებდა. წინდაწინვე გადაეწყვიტათ საქმე. დარეჯანმა
მიმიხმო, გამიწყრა, შენც ჯდომილხარ. სავაზიროდ ხვარაზმ-შას
შვილის მოყვანა რომ გადასწყვიტესო. დავარწმუნე, არაო.
მირჩია, ხვარაზმ-შას შვილი რომ მოვა, მოჰკალ და მამა ჩემს

ჰკადრე თუ: „სპარსთა ვერა ვიქმ
ინდოეთისა ჰამასა,
ჩემია მკვიდრი მამული,
არ მოვცემ არცა დრამასა,
არ დამეხსნები, გაგიხდი
ქალაქსა ვითა ტრამასა“

მეც ასრე ვქენ და განრისხებულს ფარსადანს შევუთვალე.
ინდოეთის მეფედ დღეს შენა ხარ, დანარჩენნი სულ ამოწყდნენ,
მემკვიდრედ ვშთები და მე მარტო, სამართლად ტახტი უჩე-
მოდ. არვისად მისახდომია;

ღმერთმან არ მოგცა ყმა-შვილი,
გიზის ერთაი ქალია.
ხვარაზმ-შა დაჰსვა ხელმწიფედ,
დამრჩების რა ნაცვალია?
სხვა მეფე დაჯდეს ინდოეთს,
მერტყას მე ჩემი ხმალია?!

მეფე უფრო გაცეცხლდა და წაევიდა თავის დას დავარს.
ეს დავარი ქაჯეთს იყო გათხოვილი და დაქვრივების შემდეგ.
მამისეულს სახლშივე დაბრუნებულიყო. მეფე უჯავრდებოდა
დას, ჩემის ქალისთვის ზრდილობა და კეთილობა კი არ გისწავ-
ლებია, ბოზ-კურობაო. დავარმა ჯერ სცემა ნესტანს, დაალება
და მერე ორს ქაჯს მისცა, ნავში ჩასვეს და გადაიკარგნენ.
შევიტყე ეს ამბავი, მთელის რაზმით (160 კაცით) კვალს.
გამოვედევენ, ვიარე მთელი წელიწადი, მაგრამ ვერას გავხდი,
მისი მნახავიც არსად შემხვედრია. მხლებელნი ამომიწყდნენ.
ზღვის პირას გამოველ მარტო ასმათით და ორის მონით.
ზღვისპირს დავდიოდი, შემხვდა მეფე ნურადინ-ფრიდონი და

28

მომბე

თავის ქალაქ მულღაზანზარს წამიყვანა მას წასჩხუბებოდნენ
მამის ძმა და ბიძაშვილნი. მეტად აღელვებულიყო, რადგან
დაექრათ და დიდის ლაშქრით თავს დასხმოდნენ. რომ მოჯო-
ბინდა, ვუშველე, მისი მტრები დავამარცხეთ, მარტო მე რვა-
ოდენ ნავით შემომიტიეს, მაგრამ ნავები წყალში დავანთქი.
ნურადინს იამა. ერთს დღეს სანადიროდ წავედით და ზღვის

პირის ერთს წაწურვილს გორაზე რომ ავედით, ნურედინმა მითხრა: ორმა შავმა კაცმა აქ ნავით ერთი შვენიერი ქალი მოიყვანაო, მაგრამ ვერ შევიპყარით, ისევ მალე გაჰქრნენო. ვცან, ის ქალი ნესტანი იყო, ვეძებეთ მე და ნურადინმა, გარნა ამაოდ. ფრიდონ-ნურადინს გამოვეთხოვე, მოველ ამ ქვაბებში და აქ ვიმყოფები. მას აქეთ მარტო ჩემ ერთგულ ასმათთან ერთად. –

ამის გამგონე ავთანდილი ეფიცებოდა, შენი მშველელი მე ვარო. ოღონდ ეხლა წავალ და ორს თვეზედ ისევ აქ მოვალო. ტარიელმა უთხრა: „უცხოს უცხო ეგრე როგორ შემიყვარდი?“ ძმად გაიფიცნენ, აღუთქვეს ერთმანეთს შველა, ავთანდილი გადაეხვია ტარიელს, შეჰდა ცხენზე და გამოჰქუსლა, თინათინი ნახა, ისევ უკანვე დაბრუნდა, ტარიელი ქვაბებშივე დასტოვა და თვითონ წავიდა დარეჯანის სამებრად.

„თამარიანში“ პირველს დაბრუნებაზე არა არის-რა ნათქვამი; დაბრუნების მაგიერ სატრფოს მოსდის წიგნი და ატყობინებს, კიდევ სხვა ქვეყნებიც უნდა მოვიაროო. მან ნახა ხაზარეთით ხანნი, ჩინნი, მოზალდადენი ბარდავს (განჯას), დიდი ემირი, მივიდა ინდოეთს, ამოვლო კიდევ ხანნი და ჩინნი, მოჰყვა ვოლგას (ატალას), დაჰყვა ხაზარეთს, ჩაჰყვა რუსეთს და ქალს (სატრფოს) მოსწერა წიგნი: „კვლავ განვვლი ზღვანიო.“ შემდეგ

„თამარიანით“

წავიდა იონთა ველს,
სად მეფედ ზის კეისარი.
მოვლო ქალაქნი, ზღვის

„ვეფხის-ტყაოსნით“

ავთანდილმა 70 დღე ზღვის პირს
იარა, მივიდა თურქთა საზღვარზე,
ფრიდონ-ნურადინის სამეფოს შე-

თამარ მეფე

29

ალაგნი, ეგვიპტე, არაბთა
მხარე, მივიდა ამანს (ია-
მანეთს, თავი იდიდა. დაბ-
რუნდა, მოძებნა მთვარე
შიშ ჰაერპირი მნათობი და-
რი. (ტ. 62).

„მოჰყვანდის ქალი, საჩემო
სძალი, მორცხვი, მორიდი,
ბრძნად მოუბარი“ (ტ. 63).

ვიდა, ნურადინს გამოჰკითხა, სად
ენახა მენავეების მოყვანილი ქალი,
გაუდგა გზას, შემოხვდნენ **მოზალ-
დადენი** ვაჭარნი, ეგვიპტით მომა-
ვალი ქარავანი (ტ. 1010, 1012),
მათთან ზღვა გადაიარა, მივიდა
გულანშაროს, ფატმანისგან გაიგო
დარეჯანის ამბავი, მისი დატყვე-
ვება ქაჯებისაგან, უკანვე დაბრუნ-
და, ტარიელი და ფრიდონ წაი-
ყვანა, ქაჯეთის ციხე აიღო, და-
რეჯანი გამოიხსნა, ტარიელს შერ-
თო, და ყველანი წამოიყვანა არა-
ბეთს (ნესტან დარეჯანი სძლად
ხვდებოდა ძმად გაფიცულს ავთან-
დილს).

XI დაბრუნება „არაბეთს“.

ტარიელისა და დარეჯანის ქორწილი რომ გადაიხადეს ფრიდონისას, ავთანდილსა და ტარიელს შორის გაიმართა ამგვარი საუბარი.

ტარიელი. ძმაო, რა გადიხდის შენგან ჩემსა ჭირნახულსა? შენ ჩემთვის თავი დასდე, შემეწიე. აწ მე მაქვს ნაცვლად მისისა მოხმარებისა წადება. თუ ვერა ვიქმ საწადელსა შენსა, შენთვის განზრახულსა, არ შეგრთავ თინათინს, არა ვნახავ სახლსა ჩემსა, არ დარბაზსა, არცა ხულსა. აწ მითხარ, ჩემგან რა გინდა, ანუ რით მოგეხმარები? ვარჩევ, წავიდეთ „არაბეთს“, გავმართოთ ხმითა საომარები, თუ შენ შენს ცოლს არ შეგრთავ, მე ჩემსა არ ვექმარები.

ავთანდილი. ჩემი მზე ტახტსა ზედან ზის მორჭმული ღვთისა ნებითა. მას ზედან შველა რად მინდა? რა მოვა ჩემთვის განგება, ზეცით მოსრულნი ზენნი, უმისყამისოდ ცუდია ჩემგან მიდამო რბენანი. მიჯობს მოლოდნა საქმისა მის განგები-

30

მომბე

სა ზენისა*). მსურს, ინდოეთს გნახო მორჭმული, საჯდომთა ზედან მჯდომარე. მეზრდოლნი თქვენნი მოგესრნეს, არვინ ჩნდეს მუნ მეომარე. რა გაგისრულდნენ ესენი, მაშინლა მივალ „არაბეთს“.

ტარიელი. მაგას არ ვიქ, ამას არ უნდა მისანი. მე შენისა გამზრდელისა უნახავად არ დავდგები. ხვალე წასვლა არ დავშალო.

ავთანდილი, კმა, რაცა შევცოდე როსტენსა წლეულად. კვლავ ნუ მიქ ერთგულობისა გამტეხელად, რასაცა ჰლამი, არ მოგცემს მას ღვთისა სამართალი. გამზრდელსა ჩემსა ვით ვკადრო მე საქმე სამუხთალია. მე მისთვის ხელი ვით გავძრა, ვინ ჩემთვის ფერნამკრთალია. ვით მოიხმაროს მონამან პატრონსა ზედან ხმალია? ეგე საქმე მე და ჩემსა საყვარელსა შეგვამდურვებს. ვა თუ გაწყრეს, გაგულისდეს!?

ითათბირეს და გადასწყვიტეს, სამნივე გმირნი (ტარიელ, ფრიდონ და ავთანდილ) წავიდნენ „არაბეთს“ ვითარცა მეგობარნი და მთხოვნელნი ქალისა.

არაბთ მეფე როსტან გამოეგება მათ, ტარიელის წინ შორს უკუ-დგა, მას თაყვანისცა, ქვემიწამდის დაუვარდა და მოწიწებით მოახსენა: „ხელმწიფეო,

ვით ეგების, რაცა გწადდეს,
რომე კაცი არ მოგთმინდეს?!
ანუ მშურდეს, ქალი ჩემი
საკვდავად და ტყვედცა გინდეს!
გებრძანამცა სახლით თქვენით...
მე სიძესა ავთანდილის
უკეთესსა ვპოვებ ვერა...
თუ შეგერთო ერთი მონა,
თქვენთვის არცა მაშინ მშურდა!

*) ქ. ცხ. (ვვ. 291): დავით სოსლანის მეფედ არჩევისთვის „პოვეს ღონე განგებოთა და ნებოთა ღკთისათა“.

თამარ მეფე

31

უშმაგოდცა ვით მოგმდურდა!
თუ ავთანდილ არ მიყვარდა,
აგრე მისთვის რად მომსურდა!
დია, ღმერთო, წინაშე ვარ,
ესე ჩემგან დადასტურდა .

თუ ჩემი ქალი შენის მონისთვის შესართავად გეთხოვნა, მაშინაც არ დავიშურებდი მასო და არ მოგიმდურებდიო გინდ „სახლით თქვენიტ გებრძანამცაო“. არაბთა ხელმწიფემ, 80,000 მხედრის პატრონმა (ტაეპები 1543,1553), რად დაიმდაბლა თავი წინაშე სამთა გმირთა გოლიათთა? ცხადია, აეთანდილის „გაჭრამ“ და მრავალთა ქვეყანათ მოვლამ საქმე სხვანაირად დაატრიალა, გოლიათების დანახვამ სამალავები მოაძებნინა ავთანდილის მეტოქეებს და ტარიელმაც, როგორც უკვე ზევით შევნიშნეთ, დაამშვიდა ქალი (თინათინი) მამაცურის სიტყვით: „ორგულთა და შემცილეთა შენთა მე ვქმნა გაფლიდება“.

ვინ უნდა ყოფილიყვნენ გასაფლიდებელი კაცები?

თამარისა და დავით სოსლანის დაქორწინების მოწინააღმდეგე დასის მეთაურად უნდა ყოფილიყო აბულასანი, ის აბულასანი, რომელმაც ქართველ დიდებულებს ურჩია, თამარისთვის ქმრად მოეწვიათ რუსი.

ეს აბულასანი იყო ფრიად შეძლებული კაცი, იგი ამირობდა ქართლსა და ტფილისს ლურჯ მონასტრის წარწერა მას უწოდებს შვიდთა მთელთა პატრონად და რუსთავის (ყარაიას) ამირთ-ამირად.

ამის რჩევით ტფილისიდან კაცი გაგზავნეს ყიფჩაღს და მოიყვანეს რუსი. თამარს ძლიერ გაუკვირდა, როცა მოახსენეს, რისთვისაც მოეყვანათ. ტანადობისა და სილამაზისთვის მოგწონთ ეგ რუსიო, შეუთვალა თავადებს თამარმა, გარნა არ იცით მაგისი სულიერი მხარე, მაგისი ზნე-ჩვეულება, ჯერ შეისწავლეთ ეგ კაცი და მერე მაგისი სიძეობაზე ილაპარაკეთო.

თამარი რომ კაცში სულიერს, სიშვენიერეს ეძებდა, მისი ნაზირ-ვეზირნი ძლიერის აბულასანის მოთავეობით საკმაოდ

32

მომბე

სთვლიდნენ, რომ რუსი ტანადი და შნოიანი იყო, და ძალმომრეობით ქორწინების გაჩაღება ჰსურდათ. „ესეოდენსა მძიმესა საქმესა მსუბუქად შეეხებოდნენო“, ამბობს მემატიანე, „სპილო სებრ არ განიხილავდნენ მისაყრდნობელსაო“ და ამ სპილოსებრ კაცებმა თავისი გაიტანეს: თამარს შერთეს „ვიღაც სკვითი“.

აბულასანი დავით აღმაშენებლის დროს გადმოსახლებული ყივჩაღელი უნდა ყოფილიყო ანუ ყივჩაღილის გაქრი-

სტიანებული შვილი, იქნება აღმაშენებლის სიმამრის ათრაქა შარაგანიძის შვილის-შვილიც იყო ანუ ნათესავი. თვისის ბატონობის უმეტესად გასამტკიცებლად იგი საჭიროდ დაინახავდა თამარისთვის ქმრად დაესო. ყოვალეთის სამეფო კარზედ აღზრდილი რუსი.

რა პირით-ღა უნდა სჩვენებოდა აბულასანი თამარს, როდესაც ეს რუსი არც ქმრად გამოდგა, არც ხელმწიფედ და არც ჩვეულებრივ კაცად? ედგომილებოდა-ღა მას საქართველოში, როდესაც დიდის გაჭირების შემდეგ თამარ მეფემ აისრულა წადილი, გააგდო რუსი და ჯვარი დაიწერა საყვარელს კაცზედ, დავით სოსლანზედ?

არ ედგომილებოდა. აკი აღარც არის მისი ხსენება დავითის გამეფების დროიდან. ალბად, იგი ან დაახრჩეს, ან მოკლეს დავით სოსლანის ბრძანებით.

აბულასანი რომ გაჰქრა, მისი ადგილი დაიჭირა მისმა შვილ გუზანმა. ეს იყო მმართველი კლარჯეთ შავშეთისა. მამის შემდეგ გაგდებულის რუსის ხელმძღვანელად ეს გუზანი შეიქმნა. ამან მოაწყო დიდი შეთქმულობა თამარის წინააღმდეგ. მიიბირა არზრუმის თათრობა, კოსტანტინეპოლიდან მოიყვანა რუსი და საქართველოს მეფედ გამოაცხადა. მას მიემხრნენ იმერნი, აფხაზნი, სვანნი, სამცხის სპასალარი ბოცო, ორბეთისა და კენის პატრონი ორბელიანი და სხ. იმავე დროს თითქმის მთელი ქართლი გუზანისავე მომხრე მთიულებმა დაიჭირეს. ძვირად დაუჯდათ ესრეთი კადნიერება და გაბედულობა, მეტადრე გუზანს. მოწინააღმდეგენი დავითმა დაამარცხა, გუზანის ცოლშვილი ხელთ იგდო და ტფილისს წამოასხა, თვით გუზანი შეიპყრა და რადგან იცოდა, თამარი მოწყალე იყო

თამარ მეფე

33

და ყველას აპატიებდა დანაშაულს, მისს ბრძანებას აღარ მოუცადა და მესისხლე გუზანს თვალეზი დასწვა (ქ. ცხ., 324). ასრე ამოიყარა ჯავრი მისთვის საზიზღარ აბულასანის ნატამალზედ. თვით სვე-უბედური რუსი, რომელსაც მემატთანე სთვლის „მე-

ფიქსი ხელთ, ყუბან-სა აფხაზთა (გვ. 386), თამარს ავრც კრწანს.

ხოლო შოთხე დახორც. მივიდა სპარსეთს ათაბაგისა, აილია მივიდა ქუჩის სპარსეთს, მივიდა რაზმთა გარდაც და აილია და ქიზიყის შრომის. ქიზიყის შრომის მიხედვით მივიდა სპარსეთს და აილია.

ფიქსი სპარსეთისა, რომ თამარს წავიდა გიორგისა (გვ. 386) ხელს შველოს სპარსეთს ათაბაგი. ქ. ცხ. ეპოქის აფხაზთა შოთხე ყუბან-სა აფხაზთა გარდაც და აილია ქიზიყის - გიორგის შველოს შოთხე ხელსა, „ფიქსი სპარსეთს, თუ იტყვიან თხზულებს“

მ. ა. ა. ა. ა.

(გვ. 386 ი. 386)

თამარ მეფე

და

მისნი ისტორიასნი

პოლიტიკური განწყობილება საქართველოს მეზობლად მყოფ
სახელმწიფოთ მე-XII საუკუნეში.

ვეფხისტყაოსნით. „არაბეთს“ მეფობს როსტევეანი, მეფე ძლიერი, 80,000 მხედრის (ცხენოსნის) პატრონი (ტ. 1543 და 1553). „ინდოეთის“ ექვსის თემის პატრონია მეფე ფარსადანი, მეშვიდეის – სარიდანი, რომლის შვილია ტარიელი. ხოვარეზმს მეფობს ხვარაზმშა, რომელსაც სპარსეთიც ექვემდებარება. **ხატაეთის** მხარეს რამაზ მეფეა, რომელსაც ამარცხებს ინდოეთის ამირსპასალარი ტარიელ სარიდანის ძე და ხარკავს. **ზღვის პირს** სამეფოა სხვა, რომელსაც ჰმართავს ნურადინ-ფრიდონი, მხნე მეომარი. ამ ნურადინ-ფრიდონს მტრებად ჰყვანან ბიძა და ბიძისძენი და ამათ სძლევს იმავე ტარიელის შემწეობით ტ. 583 და სხ.). მისს ქალაქს ჰქვია მულდა-ზანზარი. ზღვას იქით **ზღვათა სამეფო**, საცა ხელმწიფობს მელიქ-სურხავი (ტ. 1043). ეს სამეფო ვრცელია, თვისა ათის სავალი. მისი ქალაქი გულანშაროა, სავსე ტურფითა მრავლითა: აქა მოდის ტურფა ყველაი ზღვა-ზღვა ნავითა მავლითა (ტ. 1043). ამა ქალაქსა წესია: დღესა მას ნავრო-ზოზასა არცა ვინ ვაჭრობს ვაჭარი, არცა ვინ წავა გზოზასა

V

66

მომბე

(1099). ამ სამეფოს მომიჯნავედ იყო **ქაჯეთი**. აქაურს მეფეს ცოლად ჰყვანდა დავარი, ინდოეთის მეფის ფარსადანის და იგი რომ დაქვრივდა, ინდოეთსვე დაბრუნდა. ტარიელმა რომ თვისი უფლება და ინდოეთის ტახტის მემკვიდრეობა გამოაცხადა, მისი საყვარელი ნესტან-დარეჯან, ინდოეთის ტახტის მემკვიდრე, დავარმა ორს ქაჯს მისცა, და ამათ იგი მიიყვანეს გულანშაროს. აქ ნესტანი შეიპყრო ფატმანმა, და მისმა მეუღლემ უსენმა აქაურ მეფეს შესძღვნა საცოლედ მისის ძისა. ნესტანს ფატმანი დაეხმარა, ცხენზედ შესვა და გააპარა. ამ დროს ქაჯთა მეფე მომკვდარიყო და მეფობდა მისი და დულარდუხტი, დიაცი ვითა კლდე და ლოდი (ტ. 1198). „ძმა მეფისაგან მას ესხნეს წვრილნი შვილნი, როსანი“ და სხ. ამათი და, გათხოვილი ზღვას იქით (გულანშაროს), მომკვდარიყო 1200). თავადმა რომაქმა შეჰყარა 100 რჩეული მონა და დააპირა, ოდეს „მეფე დისა დატირებად წავა, წაცავყვებიო“. წავიდნენ. გულანშაროს ახლოს ღამე შეხვდნენ ნესტან-დარეჯანს, შეიპყრეს და როსანის შესართავად ქაჯეთს წაიყვანეს. დულარდუხტი მეფეს ებრძანა: „როსანს შევრთავო, ხოლო ჯერ არა მცალიან ამისთვისო“. ქალი ნესტან მაღალს კოშკში

ჩაესო.

ასრეთია პოლიტიკური მდგომარეობა აღმოსავლეთისა რუსთაველის მოთხოვნით.

საზოგადო წყაროების ცნობითა და ქართლის ცხოვრების მოწმობით. კი თამარის დროის საქართველო გაჭიმულ იყო ორ ზღვას შუა და კავკასიონსა და არეზს შორის; კავკასიონს გადაღმა იყო ოსეთი, ხაზარეთი, დარუბანდი, ამის ქვემო შარვანი, საცა მეფედ იჯდა აღსართანი, თამარის პაპი-და-შვილი, არეზსა და ჭოროხს იქით იყვნენ სელჩუკიანთ სამთავროები რუმისა (იკონიისა), ხლატისა, ეგვიპტისა (სალადინის სასულთნო), ადარბადაგანისა (სპარსეთისა არეზ-მტკვრის შესართავამდე), ერაყისა (სპარსეთისა), ხოვარეზმისა (კასპიის ზღვას იქით ინდოეთამდე).

ყველა ეს უკანასკნელი სამეფოები იყო სელჩუკიანთა სამთავროები და ასრე დაარსდნენ:

თამარ მეფე

67

მეექვსე საუკუნეში გამოჩნდნენ თურქნი შუაგულს აზიაში და იგინი განიბნენ ჩინეთიდგან მდ. ოკსამდე და მდ. დანაბამდე (დუნაიამდე). მე-XI საუკუნეს ამათ დააარსეს ძლიერი სახელმწიფო, რომლის აღმოსავლეთი მიჯნა იყო სამარყანდი და დასავლეთი მიჯნა იყო საბერძნეთი და ეგვიპტე. თურქთა უუძლიერეს ხელმწიფედ გამოჩნდა მახმუდი ღაზნელი (997 – 1028 წ.). მამა მისი სებეგტაგი იყო მონად მონისა, რომელი თვითც მონა იყო მაჰმადიანთა მბრძანებლისა. ეს ცხოვრობდა ღაზნაში და ჰმართავდა იმერ-ოქსიანას და ხორასანს და ემორჩილებოდა ბაღდადის ხალიფას. ბედმა გაუღიმა მახმუდს და იგი შეიქმნა თვისის მბრძანებელის სამკვიდრებელის ხელმწიფედ. პირველად მას ეწოდა სახელი სულთანი. მან განავრცელა სამეფო ოქსიანიდგან ისპაანამდე და კასპიის ზღვიდგან ინდოეთამდე, რომელიც მან დაიპყრა. დასავლეთ სპარსეთში მეფობდნენ ბოვიდები. ამ სახელმწიფოს მეფე მოკვდა. მას დარჩა ქვრივი ცოლი და მცირე წლოვანი ყრმა. ღაზნელები მეფობდნენ 1038 წლამდე*, მერე გამეფდნენ სელჩუკიანნი. პირველ სელჩუკიანთ გვარის მეფედ იყო ტოდრილბეგი მიხეილისძე, შვილი სელჩუკისა (1038–1063). ამ ტოდრილმა მიიღო მაჰმადიანობა. ღაზნელნი დაამარცხა და მდ. ინდისკენ განდევნა, ბოვიდების სამეფო დაიპყრო და სპარსეთის მპყრობელად შეიქმნა. დაიჭირა აგრეთვე ადარბადაგანი და დაეხმარა ბაღდადის ხალიფას მის მტრების შემუსრვაში. ტოდრილი წარსდგა ხალიფას წინაშე. მას ჩააცვეს **შვიდი** ხელი საპატიო ტანისამოსი, უძღვნეს **შვიდი** მონა, დაბადებულნი არაბეთის **შვიდს** სამეფოში. მის მიერ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის დაპყრობის გამო თავზე დაადგეს მას ორი გვირგვინი და წელზე შემოარტყეს ორი სარტყელი. ტოდრული მოკვდა. გასულთნდა არფასარანი (ალპ-ასლანი). ამან დაიპყრა ანტიოქია, სომხეთი, ბიზანტიის იმპერატორი რომან დიოგენი დაატყვევა,

*) დაზნელადვე ცნობილია აგრეთვე ღამარ ღ ა ზ ნ ე ლ ი , ერთი გმირთაგანი „ამირან დარეჯანიანისა“.

თავის შვილით მელიქით შემოებრძოლა ქართველებს და მოკვდა (1072 წ.). მელიქ-შა მამაზე ძლიერი იყო. მას წაეჩხუბნენ ბიძა და ბიძაშვილები, მაგრამ ესენი დაამარცხა. მის სამეფოს მიჯნებად შეიქმნა ჩინეთი, საქართველო, კოსტანტი ნეპოლი, იერუსალიმი, არაბეთი. მის სიკვდილმა გამოიწვია ჯიბრი მის ბიძასა და ოთხს შვილს შორის. ამათ შორის ბრძოლამ სპარს-სელჩუკთა დინასტიისაგან წარმოშობა დინასტიები ქირმანისა, ასურეთისა და რუმისა (იკონიისა). ამათგან პირველი მეფობდა ვრცელს ქვეყნებში, ინდოეთის ოკეანემდე, მეორე – ქალებსა (ალეპოს) და დამასკოს და მესამე – მცირე აზიაში. უზენაეს ხელმწიფედ ითვლებოდა სპარსეთის მეფე, რომელიც ხარჯს იღებდა მფლობელებისაგან ქირმანისა, ნიკიისა, ქალებისა და დამასკოსი. ასე იყო მცირე ხანს და მერე იგინი სრულიად განცალკევდნენ (ედ. გიბზონ, I, 387–409).

ამგვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ არაბთა უწინდელ დიდების მარტო აჩრდილიდა დარჩენილიყო აზიაში. სელჩუკიანთა სულთნების შარავანდედმა თვით ხალიფას დიდებაც, თითქმის, დააბნელა. მე-XI–XII საუკ. ამ სელჩუკიანთ უკვე ეპყრათ შვიდი სამეფო ინდოეთიდან ეგვიპტემდე, ბალდადიდამ სამარყანდამდე. სელჩუკიანი სალადინი რომ კვდებოდა († 1193 წ.), სულთნად გამოაცხადა თვისი შვილი ათზალი და მისცა მას დამასკო, სამხრეთი ასურეთი და პალესტინა, მეორე შვილს, აზიზს, მისცა ეგვიპტე, მესამეს, ზაგირს, – ხალები (ქალები), თავისს ძმას ადილს – კერაკი (ქართლის ცხოვრების ყარყრი), შაუბაკი და შუამდინარის ქალაქები. საუფლისწულოები დაურიგა სხვა ნათესავებსაც. ათზალი სუსტი ხელმწიფე იყო. ადილმა შემუსრა შისი ძალა და შეიქმნა ხელმწიფედ ნუბიიდან შუაგულ არმენიამდე. მის სახელს მეჩითებში იხსენიებდნენ საქართველოდან ადენის სრუტემდე (ვებერი, VII, 92).

მის სამფლობელოს აღმოსავლეთ მომიჯნავედ შეიქმნა ხოვარეზმის სამეფო (ქართლის ცხოვრებისა და რუსთაველის ხვარაზმი, საცა მეფობდნენ ხვარაზმშანი). კასპიის ზღვისა და არალის ზღვისა და ამუდარიის (ბალყუნის, ჯეიხუნის) შორის

მე-XI საუკუნეში იყო აყვავებული ქალაქები – მერვი, ნიშაბური და სხ. სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი ამ ქვეყნისა იწოდებოდა ხოვარეზმად ანუ ხარიზმად, ხარეზმად. მე-XI საუკ. გასულს აქ გახელმწიფდა სულთნის მეჯოგის მონა, ანუშტეკინი, მერე მისი შვილი მუხამედ კოტბად-დინი. სულთნად მაშინ იყო ბარკიაროკი. ამის ერთგული იყო მუხამედი, თუმცა სხვა მფლობელები სელჩუკიანთა ფრიად ღელავდნენ. მაგრამ სანჯარი რომ განუდგა თავის ძმა ბარკიაროს და სამეფო

წაართვა მას, მაშინ მუხამედის შვილიც, აზიზი, განუდგა სანჯარს და იწოდა ხვარაზმშად. 1157 წელს სანჯარი მოკვდა. სელჩუკიანთა გვარეულობა აირია. აზიზმა და მისმა შვილმა ილ-ასლანმა იწყეს მძლავრობა და სელჩუკიანთ (სანჯარის მემკვიდრეებს) შეარჩინეს მხოლოდ სპარსეთის რამდენიმე მაზრა. ილ-ასლანი რომ მოკვდა (†1172 წ.), წაებრძოლნენ ერთმანეთს მისნი ძენი ალა-ად-დინი ტაკაში და მუხამედ სულტანშა. ესენი ორთავე კარგი მგოსნები იყვნენ. ბოლოს ტაკაშმა დაამარცხა ძმა და ხოვარეზმის სამეფოს გაფართოვება იწყო. ამ საქმეში მას ხელს უწყობდა სელჩუკიანთა გვარეულობაში ამტყდარი შუღლი და ბრძოლა. ამათი უფროსის მესაწოლეს უხუცესმა, ილ-დეგუზმა, მიითვისა უფლება და იწოდა ათაბაგად. ილ-დეგუზი რომ მოკვდა, გაათაბაგდა მისი შვილი. ხელისუფალთ სურდათ, დაემხოთ ამაყი ათაბაგი. სახელმწიფო ღელავდა. ათაბაგის მოწინააღმდეგეთ მიიწვიეს მემშველად ტაკაში. ამან დაიპყრო რეი, ადარბადაგანი და ისპაანი. უკანასკნელი მეფე სელჩუკიანთ გვარისა, ტოღრილი, ღალატით მოკვლეს. ტაკაშის ძემ მუხამედმა, რომელიც იყო ჭკვიანი და ცბიერი, გაავრცელა თვისი სამეფო. იგი ებრძოდა ასასინებს, რომელთაც მოუკლეს ვეზირი. წაართვა მათ ყველაფერი, გარდა კლდეებში შეთხრილ ციხე-ქვაბებისა. მძისწული გადაეკიდა მუხამედს. მას შველოდა მეფე ბაკტრიისა და ჩრდილოეთ ინდუსტანისა. მაგრამ დამარცხდა. ბაკტრიის მეფეც მოკლეს ასასინებმა (1208 წელს). მუხამედმა დაიპყრო ამ მეფის ქვეყანაც და შეიქმნა მფლობელად სამთავროებისა

70

მომამბე

ინდუსტანიდან ტიგრამდე, სირდარიიდგან მეკრანის უდაბნომდე. მთელი სპარსეთი, ყველა ქვეყნები ღაზნელებისა ხოვარეზმის სამეფოს ნაწილებად გახდა. ხვარაზმშამ შიობა მიიღო და უარჰყო სუნნობა. ამან უფრო მეტი განხეთქილება დაბადა თურქთა სასულთნოებში. (ვებერი, VII, 300). მუხამედი მოკვდა 1220 წელს.

ეს ცნობები და რუსთველის ნაამბობის შესახებ ინდოეთის მეფისა და ხვარაზმშასი ერთმანეთს არ ეწინააღმდეგებიან. რუსთველი იხსენიებს: ძლიერს მეფეს ნურადინს და ამგვარი იყო თურქთა სულთანი ნურედინი (1145–1174), თანამედროვე ჯერ ისევ გასათხოვარ თამარისა (1174 წელს თამარი იყო 18 წლისა). რუსთველი აღნიშნავს ტარიელის, „ინდოეთის“ სამეფოს მემკვიდრის, სიტყვას, რომ სპარსთ (ხვარაზმშას) ვერ შევაჭმევ ინდოეთსო, და ამის გამო იგი ჰკლავს ხვარაზმშას შვილს. ფარსადან მეფეს კი მოყვრობა ხვარაზმშასი ენატრებოდა და მის შვილისთვის იმეტებდა თავისს ერთად ერთს ქალს, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ქალი გატაცებით უყვარდა ტარიელს, ერთად-ერთს წარმომადგენელს თვით ფარსადანის გვარისას. სჩანს, ფარსადანს გაძლიერებულ ხვარაზმშას დამოყვრებით ჰსურდა შეერჩინა თვისი ტახტი თავისს ქალის შთამომავლობისათვის. რა დროს სცხოვრობდნენ ფარსადანი

და ტარიელი? რადგან რუსთაველი იხსენიებს ხვარაზმშას და პირველ ხვარაზმშად კი იყო აზიზი, რომელიც ებრძოდა სულტანს სანჯარს (†1157) და მისს მემკვიდრეებს, ამიტომ ფარსადან და ტარიელი 1157 წელზედ უწინარესი დროის მეფეები არ იქნებოდნენ.

ჩვენის მოსაზრებით, სწორეთ ეს ტარიელი იყო სელჩუკიანთ გვარის უკანასკნელი თურქი ტოლრილი, რომელიც მედგრად ებრძოდა ხვარაზმშას და ბოლოს ღალატით მიკლულ იქმნა. სახელი ტოლრილ ადვილად შეიცვლებოდა ტარიელად, რადგან ქართულში ასო „ღ“ ხშირად გამოიტოვება. შეადა-რე სალდუზ - ეზდინი = სალდუხეზდინი, არსლანი = არსლანი, ჯიბლუ=მიბელი, ღვაჭარი=ვაჭარი, ღვაჟი=ვაჟი, ღლევა

თამარ მეფე

71

=ღმეტი, ღმეტი=მეტი, მიაღწია=მიაწია, აღდგომა=აღგომა და მრ. სხ.

თვით „ქართლის ცხოვრების“ მოთხრობა გვაუწყებს, რომ ამ ტოლრილ სულტნის (ტარიელის?) გერი შვილი ამირ-მირანი თამარის შემოსახვეწრად მოსულიყო და ამავე ტოლრილის მამას თუ პაპას ცოლად ჰყვანდა თამარის მამიდა, რუსუდანი.

ტოლრილის წინაპრებმა, როგორც ვთქვით, დააარსეს. ვრცელი სამეფო ინდოეთის ოკეანედგან საბერძნეთამდის და იწოდნენ შვიდ სამეფოს ხელმწიფეებად. თვით ხალიფა თავს უდრეკდა მათ. შემდეგში ხოვარეზმს გაბატონდა მონა, რო-მელიც მერე გამთავრდა და შემდეგ გახელმწიფდა (1157 წლის ახლო ხანს) და აუტეხა მედგარი ბრძოლა სელჩუკიანთ, ზედი ზედ დაამარცხა იგინი, წაართო სპარსეთი, ერაყი და იწოდა შაჰად ანუ ხვარაზმ-შად. ვიდრე ხვარაზმშა სპარსეთსა, ხოვარეზმს და ერაყს ჩამოართმევდა სელჩუკიანთ სულტნებს, აქ მეფედ იჯდა ქართველთა სიძე სულტანი, რომელსაც, რო-გორც ვთქვით, ცოლად ჰყვანდა თამარის მამიდა, რუსუდანი. ეს რუსუდანი 1164 წელს უკვე საქართველოში დაბრუნებუ-ლიყო და აქ იწოდებოდა „სულტნის ცოლყოფილად“ (ქ. ცხ., 271) და თამარმა დიდუბეში რომ იქორწინა (1193 წ.), იგი განაგებდა მეჯლისს „გვარ-ზეობითა ბაგრატიონთა და ხვა-რასნისა და ერაყის სულტანთა სძლობით გამეცნიერებული“ (გვ. 292).

ხვარაზმშაები დაუძინებელი მტრები იყვნენ სელჩუკიანთა და ბაგრატიონთა. ამიტომაც ორთავე ამ დინასტიებს, ბაგრა-ტიონთა და სელჩუკიანთ, ერთმანეთისთვის დახმარება უნდა აღმოეჩინათ, რომ დამაგრებულ იყვნენ თავიანთ ტახტზე. მო-მყავს მოკლე ცნობა „ქართლის ცხოვრებიდან“.

1156 წელს გამეფდა თამარის მშობელი, მეფე გიორგი. ხუთს წელიწადს სამეფოს შინაურს საქმეებს აწყობ-არიგებდა,

მეექვსე წელიწადს (1161 წ.) გაილაშქრა სამხრეთისკენ, აიღო ანისი, მის მმართველად დასტოვა მანდატურთ-უზუცესი ივანე ორბელი, ამირ-სპასალარი სარგის მხარგმელი და სხ. დიდებულნი. თვითონ დაბრუნდა. 1162 წელს შეიყარა თურქობა შამისა (ასურეთის), ჯაზირისა (შუამდინარის), დიარბეგისა (დიარბექირის) და თავიანთ სულთნებით გარს მოადგნენ ანისს. მეფემ შეკრიბა ლაშქარი და უთხრა მეომრებს: „ფრთოვანო ლომნო ჩემნო, ჩვენთვის ლახვარ განწონილისა ქრისტესთვის აღვიხვნეთ ლახვარნი და ოროლნი და უგმირნეთ ურწმუნოთა ღმრთაებისა მისისათა!“ მტერს რომ მიუახლოვდნენ, მოიწვია 300 რჩეული მეომარი, მათ შორის, სუმბატის ძე ლიპარიტ, აბულეთის ძე ქირქიში, და უთხრა: „მოყმენო, იგიცა ვჯობთ, რომელმანცა უმოსწრაფეს უხეთქნეთ დროშის მქონესა და დაცემითა მისითა დავცეთ ბანაკი უცხო თესლთა ამათ“. წაუძღვა ამ 300 კაცს გრიგალ ქარულად, შევარდა მტრის ჯარში, მედროშე დაამხო და მტერიც თავზარ დაცემული დაიფანტა, გაცამტვერდა.

ეს ამბავი რომ მოესმა ხვარასნისა და ერაყის სულთანს, აგრეთვე ხალიფას და თურქთა სხვა მთავრებს, დიდის ჯარით შემოვიდნენ არანს, აქედგან მეფეც დაიდრა, თურქნი შემინდნენ და ანისისკენ წავიდნენ, გიორგი დაედევნა მათ და კვლავ დაამარცხა. დროებითი მორიგება მოხდა მეფესა და სულთანს შორის. მათ შორის ჩამოდგა ერთის მხრით ათაბაგი ელდაგუზ (ვებერით, ილდიკუზ) და მეორე მხრით რუსუდანი, „სულთნის ცოლყოფილი“. ამ მორიგებამ დიდხანს არ გასტანა. თურქნი კბილებს ილესავდნენ ქართველებზე. მეფემ ეს კარგად იცოდა. შეჰყარა ლაშქარი და ერთბაშად დაეცა თურქეთს ყოვლისმხრივ: ა) ტაოელნი, კლარჯნი და შავშნი მიუსია თურქებს ოლთისისა და ბანას მხრივ, ბ) მესხნი

და თორელნი გაგზავნა ყარსისა და აშორნისკენ, გ) ამირ-სპასალარი სომხითრებით გაუსია მტკვრის მარჯვენა მხარეს განჯისკენ, დ) თვითონ იმერლებითა და ქართლელებით მიჰყვა მტკვრის მარცხენა მხარეს და ე) კახელნი ალაზნის შესართავიდან შირვანისკენ გაისტუმრა. ასეთი დიდი ომი საქართველოს ჯერ არ ეხილვა. ერბაშად დაჰკრა მეფემ მტერს და ყველგან შემუსრა იგი. და ეს ისე სწრაფად მოხდა, რომ მტრის დამარცხება არა უგვიანეს იყო „ელიას ცეცხლისა ეტლთა მიერ მსწრაფლ აღტაცებისა“. ქართველთა გამარჯვებამ დიდი შიში და ზარი დაბადა მაჰმადიანთა ქვეყნებში. მაჰმადიანნი დარწმუნდნენ, რომ „არა არს დღეს კაცი ქვეყანასა ზედა პირისპირ შემბმელი გიორგისი და ლაშქართა მისთა; მივრიდოთ და დავეფარნეთ პირისა მათისაგან“. ეს მარტო ქართველის სიტყვა არ არის, ამასვე ამბობენ თვით მუსულმანთა თანამედროვე მწერლები (იხ. „მოამბე“ 1897, № XI და 1898 წ., № I).

ზემო ხსენებული ელდაგუზ ათაბაგი მტერი იყო თვით

სელჩუკიანთ გვარისა და თამარის მშობლისა. 1177 წელს დიმიტრი დავითისძე რომ აუჯანყდა ბიძას და ტახტი ითხოვა, ამ უკანასკნელის მომხრედ გახდა ელდაგუზი. ამის მოსაწყვეად წინააღმდეგ გიორგი მეფისა დიმიტრიმ გაგზავნა ქართლის ერისთავი ლიპარიტ სუმბატისძე, მეჯინიბეთ უხუცესი ქავთარ ივანესძე და ანანია დვინელი. ამათ მოიწვიეს შაერმანი და ელდაგუზის ძენი, რომელნიც თავიანთ ლაშქრით წამოვიდნენ, მაგრამ დიმიტრის ვერა უშველეს რა. იგი მეფემ გააქრო გვარადვე ამ გვარადვე ამ ელდაგუზის ჩამომავალნი შემწეობას აძლევდნენ თამარ-დავითის მეტოქეს გიორგი რუსსაც. ეს ვიდრე მეორედ შემოვიდოდა საქართველოში, ჯერ მივიდა ათაბაგთან, შეე-

74

მოამბე

წყნარა მას, გამოართო ლაშქარი არანისა და განჯისა და გადმოვიდა ქიზიყს. აქ დაამარცხეს ეს რუსი (1196 წელს) და იგი ორის მონით გადიკარგა. ამ შემთხვევას აღნიშნავს „თამარიანიც“, როდისაც ამბობს:

წყალთა არსთასა, ძალთა სპარსთასა
უძლოდ გიტყვიან, არ შეუძლევად:
ხაფად დაგესხნენ – ქმრად რამე გესხნენ –
აწ ძვალთა მათთა დაჰხდეს რა რყევად?!

ელდაგუზი მოკვდა 1173 წელს. გამეფდა მისი შვილი ასლანა ამავე წელიწადს გიორგი შეებრძოლა ასლან შას და მის ძმებს მაჰმადსა და ყიზარსლანს (ათაბეგებს). შემდეგში ეს ყიზარსლანი გაამეფეს მოლიდებმა (ქ. ცხ; 301). ყიზარსლანი რომ მოკვდა, მისი სამფლობელო დარჩა ალ-ფეჰლავანის (=ქ. ცხ. ფალავანდის) სამს შვილს: უფროსს ხუტლუინანჩის წილად ხვდა ერაციით ხვარასნამდის და ბაბილოვნამდის, შუალას, ემირ აბუბეკრს (=ქ. ცხ. ამირ ბუბაქარს) ადარბადაგანი სომხითამდის, და უმცროსს, ამირ-მირანს, არანი გურგანის ზღვით გელაქუნამდის (გეგჩაიამდის). მრავალ მთავრობამ დაბადა შუღლი და მტრობა. აბუბეკომ გაიმარჯვა, ძმებს წაართვა სამფლობელოები და გაათაბაგდა. იგი სუსტი ხელმწიფე იყო. მაჰმადიანთ მწერლები ამბობენ, დღე და ღამ დროს სმასა და ცუდ ყოფაქცევაში ატარებდაო. ქვეყნის საქმეები მას არ აწუხებდნენო. მისი ძმა ამირ მირანი აღსართან შარვაშეს შეესიმა, მაგრამ იქ ყოფნაც გაუჭირდა. ამიტომ თამარ მეფეს შემოეხვეწა: „შეგვეწიენითო. შეძლება გაქვთ დაიპყრათ მთელი სპარსეთი და იქ დასვათ თქვენი ასული დედოფლად და პატრონად ყოვლისა სპარსეთისაო“. (ქ. ცხ., 301). ამირ მირანს თავის საცოლედ უნდოდა თამარის ასული რუსუდან.

თამარ მეფე

75

ასულის მიცემას არ დაჰპირდა, ხოლო შემწეობა აღუთქვა. შეჰყარა დიდი ლაშქარი. მაშინ აქვე იყო თამარის მეშველად ყიზაღელი სევინჯი სავალთი, რომლის კარზედ აღზრდილი იყო

რუსი გიორგი. მოიწვია აგრეთვე ამირ მირანი და შარვაშე აღსართანი. ამირ მირანი, როგორც ვთქვით, გერი შვილი იყო ტოლრილ სულთნისა. მისი დედა მას ცოლად ჰყვანდა. დიდის ზეიმით მიიღო იგინი თამარმა აგარას, დიდი ნადიმი გაუმართა. ქართველთა ვაშკაცების მხილველი ამირ მირან ამბობდა: „ერაყსა, ადარბადაგანსა და ერანს ამათებრ მოზურთაღნი არ დარჩომილ არიანო“ (ქ. ცხ. 303). ათაბაგ აბუბეკრმა (ბუბაქარმა) შეიტყო რა ამათი მზადება, აცნობა ხალიფას თვისი გაჭირება, აგრეთვე სხვა მთავრებსა და ხანებს. წამოიმძღვრა ხალიფას დროშა და ლაშქრით აავსო განჯის არემარე. თამარმა დალოცა ჯარი და გაისტუმრა. დავით სოსლანი ლაშქრის მოთავე იყო. მასვე მიჰყვებოდნენ ამირ მირანი და აღსართანი შარვაშე. შეიქმნა სასტიკი ბრძოლა შანქორს (1203 წ.). მტერი შემუსრა და დალეწა დავითმა. განჯაც აიღო. აბუბეკრს წაართო ხალიფას დროშა, აუარებელი სიმდიდრე, ცხენი და სხ. ამირ მირანი დაამკვიდრა მის საბრძანებელში და დაბრუნდა.

ამგვარად თამარმა მეფობა და სულთნობა ერთად შეერთაო. „მაშინდელი ზეიმი და ზარი ვისმანცა ენამან გამოთქვა, ანუ მცა ვისი გონება. მისწვდა მეფობისა და სულტნობისა ერთად მქონებლობასა ათაბაგის მისა და შარვაშეს ყმად ყოლასა, ყოვლისა მუსულმანობისა ტყვე ქმნასა“ (ქ. ცხ., 308).

ამის შემდეგ ქართველებმა რისხვა ღვთისა მიაღვლინეს მაჰმადიანთ ქვეყნებს. შიში და ზარი მათი ფრიად დიდი იყო მაჰმადიანობაში, ისეთი დიდი, რომ როდესაც ქართველთა ჯარი შევიდოდა მათს დიდებულს ქალაქებში, მაგალ. დვინს

76

მოამბე

და სხ., იგინი აღარც კი იბრძოდნენ, რადგან იცოდნენ, ამაო იყო ბრძოლა ქართველებთან (იხ. მაჰმადიანთ მწერლების ნაამბობი 1897–1898 წლ. „მოამბეში, „ № XII და № I). ამიტომაც ამბობს შავთელი (ტ. 82):

თვით მეზღაპრესა ცუდ ფელამბარსა,
ღვთისა არ მართლად მქადაგებელსა,
ეც მოსესხითა – არ მოსეს ხითა –
მას ღვთისა მიერ მომაგებულსა.

ამასვე იგულისხმებს „თამარიანის“ ავტორი (ტ. 26, 27):

არსა სულტანი, არ სასულტანი,
არათუ შინა სამაროვნებად,
არა, მედგარე, არამედ გარე
თვით და ხალიფას გამკიცხოვნებად.

აგრეთვე (ტ. 33):

წაულე რანი, წაულერანი,
ყელსა დასახენ ჩამომდებარე

აგრეთვე (ტ. 73):

მუსურმანთა სიმართლით მსრველი,
ურჩთა კლვად მკოდი, სულტანთა მგოდი,

ხალიფას სვისა ჯვართა მშლელი.

ეს უფრო ცხადად სჩანს, როდესაც ავექსონი იხსენიებს (თამარიანი, ტ. 77) თამარის მიერ დამარცხებულს ათაბაგ-სულტანს აბუბეკის ანუ ბუბაქარს.

ბოქარ მგოდები, მცდრად ნაწოდები,
დავითის ხლმითა შემარცხენალი.

თამარ მეფე

77

და აგრეთვე (ტ. 94):

ევლტვის ხალიფა, იტყვის შარიფა:
„აწ გაგვიცუდდა სჯულისდებანი“.

და აგრეთვე (ტ. 95):

მცხრობს აქა ალევს, მბრძოლთა ქაალევს
რა მძლედ ავა, დის მოხსენებანი:
„ახალო ხვასრო, ბაღდადით სპარსო.
ააველესო, დასვენებანი!“

ხალიფა იძულებულ ჰყო, ეძლია ქართველებისათვის ხარკი (ქ. ცხ., 318). შავთელი (ტ. 16):

ა, ხალიფასი ახალი ფასი
მრავლად მოერთმის თავთა მონებად

ვიმეორებთ, ქართველთ მეფეთაგან ხალიფა არავის შეუმუსრავს, მისგან ხარკი არავის აუღია, გარდა თამარ ბრწყინვალისა. ეს ცხადად სჩანს „თამარიანითაც“ (ტ. 74):

ბოქარ რადა რბის, დასდვას დვინსა რბის...
სხვათა მძლევართა ხარკთა მძლევართა
ზედა სხვა შიში ჰმატს საშინელი:
რომელ დღეს ტაოს მოამატა ის,
ისპირს და შარვანს მოვლაა ძნელი!

(ტ. 77). მეცადვინები*). მე ცად ვინები:

მბრძოლთა მხარკემან გძღვნას მოხარკემან
ელიჯათ**) ოქრო დასატენალი

*) ვმეცადინებო.

**) ელჯა ანუ ელინჯაქარი იყო არანის მხარეს და ეკუთვნოდა ფალავანდის შვილებს. ეს ფალავანდი ის ფალავანდი უნდა იყოს, რომლის შვილი აბუბეკრ შეიქმნა სულთანად და შეება თამარ მეფეს. თამარის ჟამს. იგინი გადმოსახლდნენ ქართლს და იწოდნენ თავად ფალავანდიშვილებად. (იხ. თავად-აზნაურთა სიები).

78

მოამბე

არ ეცნას, ხალიფას სისხლსა რად სდის ტენალი!

აქ ვათავებთ საქართველოს მეზობლად მყოფ სახელმწიფოების პოლიტიკურ ყოფა-მდგომარეობის განხილვას. რომ თამარს ამ სახელმწიფოებს შორის საჩინო ადგილი ექირა, ეს

ცხადია. ქართლის ცხოვრება ამბობს (გვ. 337): თამარი „ბჭედ ჯდა შორის თავისა თვისისა და მეზობელთა მეფეთა, არა მიშვებად ბრძოლისა, არცა გარდადებად უღელსა მძლავრები-სასა ურთიერთას, სახედ თავსა თვისსა მისცემდა.“

შეადარე:

(შავთელი, ტ. 47):

მამის ძედ არი სამგზის ნეტარი,
მეტრფე საქმეთა სახელისათა:
თვით ბჭეთა ბედი მტკიცე ბეჭედი,
მეწდე სიტყვათა სიმართლისათა,
ერთა შემცველი, მტერთა შემწველი
თანად შიშითა სასჯელისათა.

ამიტომაც ყოველნი თამარის ქებასა და დიდებაში იყვნენ: მენავენი, მოგზაურნი, მშრომელნი, ბერნი და ნორჩნი, მგო-სანნი და მხედარნი, დიდებულნი და მცირებულნი, თავისიანნი და გარმიანნი; ერაყს მყოფნი მეებნენი და მეჩანგენი თამარის შესხმათა მუსიკებდიან, თამარის ქებას იტყოდიან ფრანგნი და. ბერძენნი; შარვანნი, დარუბანდელნი, ღუნძნი, ოვსნი, ქაშაგ-ნი, არზრუმელნი და ტრაპიზონელნი მის მიერ თავისუფლე-ბითსა ცხოვრებასა იყვნენ და აქებდნენ მას (ქართ. ცხ., გვ. 336). შეადარე:

შავთელი, (ტ. 63). თამარ მეფეო

თვალიხარ ბრმათა, თვით მზრდელი ყრმათა,
მშიერთა პური, უსახლთ - სართული,

თამარ მეფე

79

მამა ობოლთა, მსაჯული ქვრივთა,
შიშველთ სამოსლად მონიჭებული;
მოხუცებულთა, შრომით რებულთა
სიმტკიცის კვერთხად მისაყრდნობელი.
სჯულისა ღარი, ქვეყნისა ღარი
გამდიდრებული ფრიად ყოვლითა,
საფარველ ერთა, საძლეველ მტერთა, –
მარტივად ბრწყინავს თვალი სოფლისა.

(ტ. 60) თქვენ ინდოეთი, კვირინ, გუთეთი,

არიელ ფოტელ, გერგესეველნი,
შიშველ-მართალნი,*) ციდამტკაველნი
აბაშ შაბაშნი, ღვედკეცნეველნი,
ბასრი ბარანი, ვრახმან, ერანი
გაქებს, გადიდებს ძნობით ყოველნი.

(თამარ., ტ. 95) თარშით და დალბით, ეგვიპტ, ალაბით
სძლვნენ ნიჭად თვალთა და მონებანი.

თვით ამირ მირანის მიმხრობა, მისი გასულტნება, მის მიერ ცხენთა მოძღვნა ლაშასთვის და მის დის რუსუდანის

საცოლედ თხოვნა „თამარიანში“ ასრეა გამოთქმული (ტ. 101)
დავით სოსლანმა

თვით ბრძენი სწვართა, მით მოიმართა
მისდა დიდებად, გასულტანება ;
მოყმე სვიანი, იესიანი,
ლაშა აძებნა**) ღვინად და შვებად:

*) ასრე იწოდებოდნენ მეუდაბნოენი, რომელნიც ცხოვრობდნენ ერთს
კუნძულზე (იხ. მუზ. ხელნაწერი).

**) ლაშა გიორგი აძებნინაო დავითმა მის მიერ ახლად გასულტნე-
ბულს.

80

მომბე

შიშითა მკრძალი ვაზირთა ძალი
მოგზავნა დიდთა ცხენთა მძღვანებად;
უდრი ითხოვა, მზე მოითხოვა
ბნელისა კართა ნათელთა ცებად*).

მ. ჯანაშვილი.

(შემდეგი იქმნება)

*) ამირ მირანმ შემოუთვალა თამარსა და დავითს: „მაშა მოგვე-
ცით ასული, ნათელი და ბრწყინვალეა შარავანდედობისა თქვენისა და
დასვით დედოფლად და პატრონად ყოვლისა სპარსეთ ისა.“ და წარმოგზავნა
ურიცხვი ძღვენი ფასდაუდებელ თვალითა და მარგალიტით (ქ. ცხ., 301).

თამარ მეფე და მისნი ისტორიკოსნი

XIII ასასინები=მოლიდნ=ქაჯნი.

აქვე უნდა დავურთოთ (ცნობა შესახებ ასასინებისა, რომელნიც ჩვენ მიგვაჩნია რუსთაველის ქაჯებად.

ასასინები გამოჩნდნენ მე-XI საუკ. უკანასკნელს წლებში. ესენი მაჰმადიანები იყვნენ, მაგრამ მაჰმადიანობა თავისებურად სწამდათ. მათ მოთავედ იყო შია ჰასანი, რომელიც ასწავლიდა თავის მსმენელებს: ღმერთი დროით-დრო განხორციელდება ხოლმეო, რომ განწმინდოს სარწმუნოება ცთომილებათაგანო. ახალმოქცეულს ბლომად ასმევდნენ ხაშხაშის შარბათს, მერე გარეტიანებული საუცხოვოდ შემკულს ბაღში გადაჰყავდათ, ხიბლავდნენ შვენიერ სანახავებით, ქალებით, ისევ ასმევდნენ გამოსაფხიზლებელს სასმელს და წინანდელსავე ადგილს გადმოჰყვანდათ. ყოველივე ეს მას ისე ეჩვენებოდა, თითქოს სამოთხეში ყოფილიყოს, და ამ სარწმუნოებისთვის თავს დებდა, რომ სამოთხის ღირსი გამხდარიყო. ხაშხაში პირველად მათ მოიგონეს და ამიტომ ეწოდათ ხაშიშები (ხაშიშინ ევროპიელთაგან ასსასინ-ად გადაკეთებულია. ეს ხაშიშები ფრიად მრავალნი და მძლავრნი იყვნენ. იგინი უმთავრესად ბატონობდნენ ჩრდილო სპარსეთის მიუდგომელს მთებდა ლიბანას. მალიქმა რომ მოჰკლეს ხაშიშებმა, დაიპყრეს ციხე-ქალაქი შაჰდურრი, რომელიც იყო ისპაანის ახლოს და

64

მომამბე

ამ ისპაანიდანაც ბევრნი მათ მიემხრნენ. მათი მფარველი იყო ემირი რიზვანი. ხაშიშებმა დაიპყრეს მრავალი მიუდგომელი ციხეები, აგრეთვე ქალაქები ხალები (ქალები) და ალმუთი, რომელიც შეიქმნა მათ უმთავრეს შუაგულად. მათი ძლიერება საიდუმლოებაზე იყო დამყარებული: ვისაც მათი მოთავე შეატყობინებდა ამ საიდუმლოებას, იგი ველარავის გაანდობდა და ამასთანავე თავის მზრძანებლის მონად იქცეოდა. ამ მოთავეს კი ერქვა „შეიხი მთისა“. მისს ბრძანებას დაუყოვნებლივ ასრულებდნენ; დიდის ხერხით და ხელოვნებით, მხნედ, უშიშრად, შეუმჩნევლად კაცს ჰკლავდნენ, ამისთვის მათ მოელოდათ—სააქაოს სიმდიდრე, საიქიოს—ნეტარება სამოთხეში. ეს გულმყარი მცარცველები და უშიშარი მკვლელები აგარიანებისა და ქრისტიანების საფრთხოვლად გახდნენ. მათს ხანჯალს გაუგმირია არა ერთი სელჩუკიანი და მათი ვეზირები და მათი ლაშქარი უკუუქცევია თავის ფრიალოზე აგებულ

ციხე-კოშკებიდან. მათვე მოჰკლესო სულტანი მაჰმუდი. ბევრს ევროპიულს ენაზე მათი სახელი „მკვლელად“ იხმარებოდა (ვებერ, VI, 457–458).

ამ „საიდუმლო“ მწვალებლებს და უჩინარს, მართლაცა, და ქაჯს, „სახელმწიფოს“ მოიხსენებს ქართლის ცხოვრებაც და მოიხსენებს **მულიდად, კაცის მკვლელად**.

ქართლის ცხოვრება პირველად მათს სახელს იხსენიებს თამარის ცხოვრებაში (გვ. 301): მოკვდაო. ათაბაგი ყიზ-არს-ლანი, მოლიდთა მიერ გასულტნებული. შემდეგ 363. გვერდ-ზე მონღოლნი მოხსენებულნია ნათესავად მოლიდთა, მაგრამ ეს სიტყვა შენიშვნაში გასწორებულია მომავალთა-დ, მოღალ-თა-დ, თუმცა შეიძლება **ხაშიშად** ზოგი მანღულიც ყოფილიყო, აგრეთვე ყოვლის ტომის კაცი.

გვ. 365: მანგუ ყაენს მანღულისას მოახსენეს: „ერთობილნი ქართველნი ტყუილსა ევლტვიან, მწამლველი და მხიბლავი კაცი არცა თუ სახელს იდების მათ შორის; ხოლო სპარსნი არიან. ცრუ, მოღალატენი, ფიცისა არა შემნახავნი,

თამარ მეფე

65

და **მულიდნი და მწამლველნი** მრავალნი იპოებიან მათ შორის და ურცხვინოდ მამათ-მავალნი“.

გვ. 371: მანღულები და ქართველები შემოერთყნენ **ალმუთს** და შვიდს წელს ებრძოდნენ ამ ქალაქს. „ალმუთელნი არიან მიპარვით კაცის მკვლელნი, რომელთა **მულიდად** უხმობენ. ერთი ხელოვანი მულიდი უჩინრად შეიპარა ჩაღატარ ნოინის კარავში, მოჰკლა იგი და უჩინრადვე გაიპარა. მკვლელობა ქართველებს გადააბრალეს და ის იყო, ჟღეტავდნენ ქართველს დასს, რომ ჩალებიდან გამოვიდა მკვლელი და გამოაცხადა, მე მოვკალ ჩაღატარიო“

გვ. 382: დავით მეფემ (1243-1259) და მანღულებმა საქმე რომ გაუჭირეს ალმუთელ მულიდებს, იგინი ეგვიპტეს გადასახლდნენ. „აწ რომელ მულიდნი მისრეთით (ეგვიპტით) გამოვლენ, იგივე ალმუთელნი არიან, მუნ დამკვიდრებულნი“.

რუსთაველის ქაჯებსაც სწორედ ის თვისებები აქვთ, რითაც მულიდნი=ხაშიშები (ქაში-ში=ქაჯი?) გაირჩეოდნენ სხვა რწმენის ხალხთაგან. შეადარეთ:

არ ქაჯნია, კაცნიაო,
მინდობიან კლდესა სალსა.
ქაჯნი სახელად მით ჰქვიან:
არიან ერთად კრებულნი,
კაცნი **გრნებისა** მცოდნენი,
ზედან დახელოვნებულნი,
ყოველთა კაცთა მავნებნი:
იგი ვერვისგან ვნებულნი:
მათნი შემბმელნი წამოვლენ
დამბრმალნი, დაწბილებულნი.
იქმენ რასმე საკვირველსა:

მტერსა თვალსა დაუბრმოზენ,
ქართა აღძრვენ საშინელთა,
ნავსა ზღვა-ზღვა დაამხოზენ,

V

66

მომბე

ვითა ხმელსა, გაირბენენ
წყალსა, წმინდად დააშრობენ,
სწადდეს, დღესა ბნელად იქმენ,
სწამდეს, ბნელსა ანათობენ.

მათი ქალაქი, სიმტკიცე:

ქაჯთა ქალაქი აქამდის
მტერთაგან უძლეველია:
ქალაქსა შიგან მაგარი
კლდე მალლი და გრძელია.
მას კლდესა შიგან გვირაბი
ასაძრობელი ხვევრელია,

ამ კოშკში დაემწყვდიათ ნესტან-დარეჯანი:

მუნ არის მარტო მნათობი,
მისთა შემყრელთა მწველია.
გვირაბისა კართა ნიადაგ
მოყმე სცავნ არ პირნასები:
ათიათასი ჭაბუკი დგის,
ყველა კაი ხასები (ხაშიშები?),
ქალაქის კარია სამთავე
სამათას – სამათასები.

რუსთაველის ქაჯი – მოლი (მოლიდი?), რომელიც ფატ-
მანმა და ავთანდილმა წერილით გაგზავნეს ქაჯეთს ნესტანთან
(ტ. 1253–1255), იმ თვისებისა და ზნისაა, ვითარცა ქართლის
ცხოვრების აღწერით და ვეფხის ტყაოსნის მოთხრობით მოლი-
დნი-ხაშიშნი. ქართლის ცხოვრებაში აღნიშნული თვისებები
სიტყვა-სიტყვით გაუმერებია რუსთაველს:

ფატმან მისცა დაწერილი
მას გრძნეულსა ხელოვანსა:
„ესე წიგნი მიართვიო
ქალსა, მზისადა საგვანსა“

თამარ მეფე

67

მან გრძნეულმან მოლი*) (მოლიდმა)
რამე წამოისხა ზედან ტანსა,
მასვე წამსა გარდიკარგა,
გადაჰფრინდა ბანის-ბანსა.
წავიდა ვითა ისარი
კაცისა მშვილდ-ფიცხელისა.
რა ქაჯეთს შეჰხდა, ქმნილიყო
ოდენ ბინდბანდი ბნელისა;
ჩინოდ შევლო სიმრავლე

მოყმისა, კართა მცველისა;
ციხისა კარნი დახშულნი
შევლნა მართ ვითა ღიანი,
შევიდა ზანგი პირშავი,
თმაგრძელი, **ტანაზდიანი**.

თვით ნესტანმა შემოუთვალა ტარიელს (ტ. 1276 – 1277):

აწ სოფელმან უარესი
ჭირი ჭირსა მიმისართა:
კვლავცა მიმცა შესაპყრობლად
ქაჯთა, **ძნელად** საომართა.
ციხეს ვზი ეზომ მაღალსა,
თვალნი ძლივ გარდასწვდებიან,
გზა გვირაბითა შემოვა,
მცველნი მუნ ზედან დგებიან,
დღისით და ღამით მოყმენი
ნობათსა არ დასცდებიან,
მათთა შემზმელთა დაჰხოცენ,
მართ **ცეცხლად** მოედებიან.
ნუთუ ესენი გეგონენ
სხვათა მეზრძოლთა **წესითა?!**

*) იხ. ცნობები გრძნეულთა ქვეყნის შე ახებ **ამირან-დარეჯანიანაც**
(გვ. 212–220 და სხ.).

68

მომბე

ქაჯეთის ციხეს ვერც აიღებდნენ ავთანდილ, ტარიელ
და ფრიდონ, თუ ქაჯნი შინ ყოფილიყვნენ.

ავთანდილ – ფატმანმა მისწერეს ნესტანს (ტ. 1251):

ჩვენ ამისთვის ესე მონა
გამოვგზავნეთ თქვენს წინა, –
ვცნათ ამბავი ქაჯეთისა:
მოსრულანცა ქაჯნი შინა?

ნესტანდარეჯანმა მოიწერა (რ. 1264):

სხვად ამბავი აქაური
მეტი რამცა მოგიწერე!
ქაჯთა მეფე არ მოსულა,
არცა მოვლენ ქაჯნი ჯერე,
მაგრა სპანი უთვალავნი მცვენ
და მათი სიალფერე.*)
რასა ჰქვიან ძებნა ჩემი?!
არ ეგების, დაიჯერე!

ვიდრე ქაჯნი შინ არ იყვნენ, ავთანდილმა, ტარიელმა და
ფრიდონმა მცირე რაზმით დალევეს ქაჯთა ციხე და გამოიყვა-

ნეს ნესტანდარეჯანი. ამას, ჩვენის აზრით, ნათელს ჰყენს შავთელის შემდეგი შესანიშნავი ტაეპიც (79):

ანდიბან მოგვმან, გრძნებითა შმაგვმან,
მისნობით ხელჰყო. ზაკვით ზღაპრობა:
ემმაკთ ევედრა, სული შევედრა,
მით ექმნა სრულად მათთან საგრობა.
თქვენგან ქურუმთა, მყის აქ ურუმთა
მოლიდთა ცუდჰყვეს ბომონთ მოთხრობა:

*) ცეცხლივით სიფიცხე (ალ-ფერი, სიალფერი).

თამარ მეფე

69

მეგლად სჯულისად მართლმსაჯულისად,
დავით, გიწოდა*) თვისად მკვიდრობა.

ქაჯთა მეფე რომ მოკვდა, მისი ქვრივი დულარდუხტ მეფედ ზრდიდა თავის ძმისწულს **როსანს**. ეს როსანი შეიძლება იყოს ის **რიზგენ** ემირი, რომელიც, როგორც ზევით იყო ნათქვამი, მფარველობდა ხაშიშთა სამფლობელოს და რომელიც შემდეგ, ალბად, აქ გამეფდა.

ამ ქაჯებს, ვითარცა მოლიდ=ხაშიშებსაც, დიდი რიხი ჰქონდათ მაჰმადიანობაში. სხვა რომ არა ვსთქვათ-რა, ამათ ძლიერებისა და გავლენის აღსანიშნავად ისიც საკმაოა, რომ თვით ინდოეთის დიდის მეფის ფარსადანის და დავარი ამ ქაჯთა მეფეს ცოლად ჰყვანდა და იგივე მერე ზრდიდა ნესტანდარეჯანს, ინდოეთის მომავალს დედოფალს. ამას გარდა, თვით ფარსადან ხელმწიფის კარზედაც იყვნენ ქაჯნი, რომელთაც გაიტაცეს ნესტანდარეჯანი, დანიშნული გმირის ტარიელისა, როდესაც ამან წინააღმდეგობა გამოუცხადა ხვარაზმშას და მისი შვილი მოკლა. ალბად ამდროს ქაჯნი ხვარაზმშას მომხრენი იყვნენ, და ტარიელი წამოვიდა კასპიის ზღვისკენ და მის ახლოს შეხვდა ხვარაზმშას მტერს როსტევანს, როდესაც ეს ნადირობად გამოსულიყო. ეს იმდროს უნდა ყოფილიყო, როდესაც თამარს დაუპირეს რუსზე გათხოვება და დავით სოსლანი, თამარის რჩევით, გზას გაუდგა, რომ მომხრეები ემოვნა მეზობელს სახელმწიფოებში.

ჩვენ ვფიქრობთ, მომხრეების ძებნას დავით სოსლანი უნდა შესდგომოდა ჯერ ისევ გიორგი მეფის ჟამსვე, სახელდობრ 1179 წლითგან, როდესაც თამარი მეფედ გამოაცხადეს და როდესაც ეს თამარი, როგორც ვთქვით, უკვე მოწიფული 23 წლის საპატარძლო იყო. ამდროიდან და უფრო კი რუსის მოწვევის წლითგან (1187 წ.), როდესაც თამარი 31 წლის გახდა, თამარის შერთვამდე (1193 წ.) დავით სოსლანს უნდა ენახა ყველა ძლიერი და საიმედო გმირები და მეფეები. ვიმეორებთ, თუ არა შუღლი და უკმეხოება ძლიერის მეზობლებთან

**) თამა მეფემ – შეადარე („თამარიანი“, ტ. 100): „ურჩთა მოგვი-

დებს (თამარ მეფე) ციხა ნაწოდებს: დავითს უოდა მეფეთაძეზად.“

70

მოამბე

ზისა, გიორგი მეფე თავის სიკვდილის წლამდის († 1184 წ.)
თამარს უეჭველად გაათხოვებდა და დააბინავებდა და გა-
ხდიდა მას საცილობელ საგნად მრავალგვარ და მრავალნაირ
სანეფოებისა, შინაურებისა და გარმიანელებისა.

XIV. ორი მსოფლიო.

„ვეფხისტყაოსანში“ გამოხატულია ორი მსოფლიო,
წმინდა ქართული და წმინდა გარმიანული. „არაბეთი“ სა-
ქართველოა და „ინდოეთი“ გარმიანეთი.

ა) მსოფლიო ქართულა.

ა. „არაბეთის“ მპყრობელნი უბნობენ ქართულად:

ყმა ტკბილი და ტკბილ ქართული
სიკეთისა ხელის მხდელი (ტ. 692).

ბ. აქ ძველის ჩვეულებისამებრ, როგორც ვახუშტიც
მოწმობს, ფეხმოკეცით არ სხდებიან, არამედ სკამზე ჯდომა
იციან.

ყმა მხიარული წინაშე
დასვა სკამითა მისითა.

გ. იმავე ჩვეულებისამებრ სასიძო მორცხობს, სიმამრს
პირს ვერ უჩვენებს, და მაჰანკალიც ხელმანდილს იხვევს.

ამოიღო ხელმანდილი,
მოინასკვნა ზედან ყელსა (1499).
მაგრამ (სასიძო) ირცხვის მეფისაგან:
ხელთა ჰქონდა ხელმანდილი,
პირსა მითა იფარვიდა (1506)

სიმამრი კი სასიძოს ეუბნებოდა: „ნუ მერცხვი. რას-
გრცხვენთან“ და ეხვეოდა და პირსა ჰკოცდნიდა (ასრეა დღე-

თამარ მეფე

71

საც საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში, მეტადრე ძველს
ელისენში, საცა ეს ჩვეულება შეუცვლელად ჰგია).

დ. ქართული დალოცვა ჯვარდაწერილებისა (ტ. 1521):

აწ, შვილნო, ღმერთმან თქვენ მოგცეთ
ათას წელ დღეთა გრძელობა,
სვე-სვიანობა, დიდობა,

კვლავ ჭირთა გარდუხედულობა;
 ცამცა ნუ შეგცვლისთ, მოგხვდებისთ
 თვით მისებრ შეუცვლელობა;
**თქვენით სელითა მეღირსოს
 მიწათა შემომერელობა“.**

ეს ჩვეულება არათუ მარტო ქართული, ქრისტიანული-
 ცაა, „მიწათ-შემომერელობა“ დამარხვის დროს. ათას წელ
 დღეთაგრძელობა“ ასეა „თამარიანშიაც“ (ტ. 80): „აქცსმცა
 სუფევად ათასი წელი.“

ე. ნადირობა და ანდერძი.

ქრისტიან ავთანდილისა

შოთა ავთანდილისა.

ავთანდილ გადინადირა
 ქედი მაღალი, ტყიანი.

მას მიხვდა წვერი სადგურსა
 მაღლისა მთისა დიდისა

ნახტომსა შველსა ფერდსა ჰკრა
 ისარი ორბის ფრთიანი.

ისრითა მოჰკლის ნადირი.

ჩამოხდა მუხისა ძირსა,
 ცეცხლი დაანთო. ძლიერი.

შამბისა პირსა გარდახდა,
 ცეცხლი დააგზო კვესითა.

ცხენსა მისცა სამოვარი სა
 ნამ მწვადი შეიწოდა

ცხენსა მისცა სამოვარი ვინემ
 მწვადი შეიწოდეს

72

მომამბე

დაინახა შორიდგან მომავა-
 ლი კაცები, ურჯულონი, მარ-
 დად შეახტა ლურჯასა და

დაინახა შორიდგან მომა-
 ვალი კაცები, მეკობრენი და
 ავაზაკნი ეგონა.

ვიწრონი გაარბენინა, მინ-
 დორი უფრო ჩქარადა.

მთით ჩამოვიდა ავთანდილ
 მინდორს, აცორვებს ტაიჭსა

დაჯდა და წიგნი დასწერა
 და ტრედს (მეჯინიბეს?) გადას-
 ცა: „ეს დედა ჩემსა მიმირთვი“.

დაჯდა წერად ანდერძისა,
 დასწერა და შერმადინს გა-
 დასცა:
 „ეს როსტენს მიართვი“:

„დედაო, ველარ მოგივალ
 ჩქარადა. გიყვარდა თეთრი მან-
 დილი, ჩემზედ შეღებე შავადა.
 ის ჩემი ქამარ-ხანჯალი
 მღვდელს
 მიეცა საწირავადა. ის ქალი
 ისეთს კაცს მიეც, მე მჯობდეს
 თვალად, ტანადა. ის ჩემი ცი-

თუ საწუთრომან დამამხოს,
 ღარიბი მოვკვდე ღარიბად,
 ვერ დამიტუროს მშობელმან,
 ველარ **შემსუდრონ** დაზრ-
 დილთა, მაქვს საქონელი
 ურიცხვი, მიეც გლახაკთა
 საჭურჭლე, დაამდიდრე მო-
 ნები, ნუგეშისეც შერმადინს

ხე-ქალაქი თან გაატანე მზით-
ვადა“

(რომელიც თავისს ციხე-ქა-
ლაქში დაეგდო თავის წილ).

3. ქართული ქორწილი

შავთელით და ქ. ცხოვრებით

მიხვდეს მისრულნი, მისთვის
მისრულნი, საქმესა ძნელსა,

გვირგვინოსანსა, ფორფირო-
სანსა უხდების პყრობა სკიპტ-
რისა ხელსა.

ეგრეთ ინახის, ვით მზე სამყა-
როს მანათობელი.

ვეფხის-ტეაოსნით

შევიდეს, ნახეს თინათინ,
მჭვრეტთა მომცემი ჭირისა.

სკიპტროსან-გვირგვინოსანსა
ჰშვენოდა ცმა პორფირი-
სა, მისრულთა პირსა შეადგა
ელვა მისისა პირისა.

ჰგავს, თუ ცამცა მოდრკა
ქვეყნად, შეყრილან ორნი
მზენია; მათ ყოველთა ანა-
თობს შუქი პირისა, მზისა
მსგავსისა.

თამარ მეფე

73

(დასხდეს ტახტსა ბედნიერსა
ორნი მზენი (თამარ და დავით)
(სიმშვენიერით მოსილი, ამო-
მავალი მზის დარი).

მოვიდნენ რუსუდან და გზრდი-
ლი მისი დავით, თამარ და სხ.
სრასა დიდუბისასა კმნეს ქორ-
წილი შესატყვისი. იყო რაზმ-
თა სიმრავლე. (ასი სული ცხვა-
რი დაკლა და ორასი ნიშა ხა-
რი. ლურჯი სუფრა გაუშალა,
იქნებოდა ასი მხარი).

იაგუნდისა – სხვა რად უნდი-
სა? – ჯამები იყვის ლალ-ფირუ-
ზისა, იყვის ჭურჭელთა, სხვათ
უცხო ფერთა სიმრავლით დე-
ბა თვით ურიცხვისა.

ისმის მგოსანთა, ვით საფი-
რონთა, ხმანი ეზნისა და წინ-
წილისა (იყო ხმა მგოსანთა,
მუშაითთა და სახიობათა მჭვრე-

მოვიდა მეფე როსტან და
მისი გაზრდილი ავთანდილ.
დასხდენ ყველანი დაიწყეს
მორთვა პურისა ლაშქართა
მის მესავსისა. ძროხა და ცხვა-
დაკლული არს უმრავ-
ლესი ხავსისა.

იაგუნდისა ჯამები იყვის,
ლალისა ჭიქები, კვლავ უცხო
ფერთა ჭურჭელთა სხდის
უცხო-უცხო სიქები. მის ქორ-
წილისა მაქები კაცი ბრძენ-
თაგან იქები!

მუტრიბნი მოსდგეს ყო-
ველგნით, ისმოდა ხმა წინწი-
ლისა. მჭვრეტელო, გულსა
ეტყოდი: „ნუ აეხსნები, მუნ

ტელნი).

ბევრად ძეს გორი, ერთა სა-
გორი, ზოდი ოქროსა, მისგან
თლილისა

(მშვეებელნი იშვებდეს, გლა-
ხაკნი გამდიდრდებოდეს, მოვა-
ლენი ვალთაგან განთავისუფლ-
დებოდეს, ობოლნი და ქვრივ-

ები!“.

შეყრით სძეს გორი. ოქრო-
თა და ბალახშნისა თლილი-
სა, მსმელთათვის წყარო ღვი-
ნისა ასგან სდის, მსგავსი
მილისა

შეიქმნა ძღვნობა ძღვნისა
მათისა შესამსგავსისა. არა
დარჩა უსაბოძვრო არ კოჭლი
და არ საჰყარი: მოდიოდა

74

მოამბე

ნი ღონიერ იქმნებოდეს და
ეკლესიანი აღყვავდებოდეს)
(ქვრივ-ობლებსა უწყალობა
ოქრო-ვერცხლი დიდი ძალი).

ვინმე იწყოს რიცხვი, იქმნას
ურიცხვი გორი მათგან დანა-
თვალისა. რიყე თვალისა წინ
ნათალისა, სჩანს მარგალიტი
ოდენ ბურთისა საბურთალისა.
აქვს ზარდახჩანი ლუსკუმებრ
მათთვის დასაკრძალი.

მარგალიტი მოფანტული
მონაყარი, გაბედითდა წასა-
ღებად ატლასი და ოქრო
მყარი კვლავ მარგალიტი
ათასი, მართ ვითა კვერცხი
ბატისა.

ვინმეა ჰქმნა რიცხვი ოქრო-
სი, ვერვისგან დანათვალისა“
მუნ იდვა რიყე თვალისა
ხელწმინდათ განათალისა.
ჩნდის მარგალიტი ოდენი
ბურთისა საბურთალისა. ჰპო-
ვეს ერთი ზარადხანა აბჯრი-
სათვის ახლად ქმნილი.

მ. ჯანაშვილი

თამარ მეფე

და

მისნი ისტორიოსნი

(დასასრული)

ზ. თამარმა გადასცა ლაშას 80,000 მეომარი. ამდენიმე ჰხედარი ჰყავს თინათინს (ტ. 1593,1553).

ფ. ქრისტიანი ავთანდილი (ვეფხისტყა., ტ. 816)

იტყვის: „ჰე, მზეო, ვინ ხატად

გთქვის მზიანისა ღამისად,

ერთარსებისა ერთისა,

მის უქამოსა ჟამისად.

ძველადგანვე მზე მიაჩნდათ ხატად **ერთარსებისა**: მამისგან მე იშობება და გამოვალს სული წმიდა; მზისაგან გამოდის სინათლე და იზადება სითბო.

თ. „არაბეთს“ იყო როსტევენი... არავითარი ისტორიული უმართლობა არ არის, რომ რუსთაველი საქართველოს უწოდებს „არაბეთს“. საქართველოც, ვითარცა მრავალი სხვა სახელმწიფოები, შეადგენდნენ არაბთა ყოფილ მძლავრ იმპერიის ნაწილს, და ამ არაბებს სწორედ 400-ის წლის განმავლობაში (722–1122) ეჭირათ თვით საქართველოს დედა ქალაქი, ტფილისი. „არაბეთადვე“ იხსენიებს საქართველოს მოსე ხონელიც. გმირები ამირან, ნოსარ და სხ. დიდოეთში შედიან „არაბეთით“ და „არაბეთსვე“ ბრუნდებიან. „არაბეთის“ მომიჯნავედ მოსე

I

მთამიე

2

ხონელითვე არიან ხაზარეთი, ოსეთი, ზღვათა სამეფო, ჭენთა სამეფო (საჭენბაკურო, საორბელიანო) და სხ. ყველა ეს სამთავროები არაბეთის მომიჯნავედ არ იყვნენ, იგინი იყვნენ საქართველოს განაპირა სამფლობელოები. არაბთა რიხი ჯერ თამარის დროსაც სრულად არ იყო გადავარდნილი. თამარი თავის ფულის მეორე გვერდზე ისევ არაბულად აწერდა ამ სიტყვებს: „დედოფალი მაღალხარისხოვანი, დიდება სოფლისა და სარწმუნოებისა, თამარ, ასული გიორგისა, შემდეგი მესიისა. ღმერთმან ადიდოს ძლევანი მისნი“.

ი. როსტევენი. ამ სახელს რუსთაველი თან-და-თან სცვლის, სწერს **როსტენ**, **როსტან**. გიორგი მეფე რომ გარდაიცვალა, მის ასულის თამარის მეორე მშობლად, როგორც იუ-

წყება ქ. ცხოვრება, შეიქმნა რუსუდანი, თამარის გამზრდელი. თამარისთვის ქმრის შერთვა და ამ ხელმწიფის ყოველი შესა-
უარი ეკითხებოდა მხოლოდ რუსუდანს. რადგან თამარის მიერ
დავით სოსლანის შერთვისას გიორგი მეფე ცოცხალი აღარ იყო
და მისი მაგიერი თამარისთვის იყო რუსუდან მეფე, ამიტომ
მგოსანმა, ალბად, ერთფერობისათვის საჭიროდ დაინახა მეფის
სახელი როსტევანა, შეეცვალა, ხოლო როსტევან=როს-
ტენ=როსტან იმავე როსდანს=რუსუდანს უნდა უდრიდეს.

ია. თამარ – დავითი = თინათინ – ავთანდილი.

ქ. ცხოვრება	„აბდულმესი - ანი“	„თამარიანი“	„ვეფხისტყა- ოსანი“
-------------	----------------------	-------------	-----------------------

დაიპყრეს კი-
დენი ქვეყნი-
სანი, მეფობ-
დეს ზღვითა
ზღვამდე და
მდინარითგან
კიდემდე სო-
ფლისა (გვ.
277).

გავლექსე თა-
მარისა და და-
ვითის სარებ-
ლად, რომე-
ლნი არიან.
აღმოსავლე-
თით დასავ-
ლეთს ზართა
მარებლად.

თამარ მეფე

3

ერთგულნი
დაამდიდრ
ნეს, ორგულ-
ნი პირქვე
დაამხეს და
თავზარ-დას -
ცეს (229 და
სხ.).

ორგულთა
მოსწყლავ,
ერთგულთ ექ
მნების ფარად
და ზურგად
(ტ. 61). ერ-
თა შემცვე-
ლი, მტერთა
შემწველი,
შრომით რე-
ბულთა სიმ-
ტკიცის კვე-
რთხად მისაყ-
რდნობელი.

ურჩთა კლვად
მკიდი, სულ-
ტანთა მგოდი
(73). ერთგუ-
ლთა ული,
ურჩთა კლვად
ზინდანს შე-
მაყენალი(76)

ორგულთა
მათთა დამ-
წველად, ერ-
თგულთა და-
მამაგრებლად
(1573).

დამარცხე -
ბულ ხალი-
ფასაგან მრავ-
ლად მოერთ-
მის ხარკი
(318).

ხალიფასაგან
ახალი ფასი
მრავლად მო-
ერთმის თავ-
თა მონებად
(16).

მედგარ ხა-
ლიფას გამკი-
ცხოვნებად
(27). ხალი-
ფას სვისა ჯვა-
რითა მშლე-
ლი (73),

(მაშინ ხალი-
ფა ჯერ არ
დაემარცხები-
ნა).

მამა ობოლ-
თა, მზრდელი
ქვრივ-დატაკ-
თა; სწულთა
ყოველთა ზე-
და დაასხნა
წყალობა უხ-
ლი, მამა ობ.
ვებით (279
და სხ.).

თვალი ხარ
ბრმათა, თვით
მზრდელი ყრ-
მათა, მშიერ-
მათა, მშიერი
თა პური, უსა-
ხლთ სართუ-
ლი, მამა ობ-
ოლთა (63)
ექმენ ედი-
ლად*) ყრმა-
თა, ედილად*)

ტკბილი, მო-
წყალე ყოვე-
ლთა კაცთა
განურისხე -
ვად (100).

ყოველთა სწ-
ორად წყა-
ლობასა, ვი-
თა თოვლსა,
მოათოვდეს.
ობოლ-ქვრი-
ვნი დაამდიდ-
რნეს და გლა-
ხაკნი არ ით-
ხოვდეს
(1571).

*) მცველ-მფარველად.

*) ედილში (ვოლგაში).

4

მოამბე

განმბანელ
შვილთა ემბა-
ზისათა (56).

ვითარცა მზე,
სწორი პატი-
ვობით ყო-
ველთა ზედა
განუტევებდა
ნათელსა თვი-
სთა შარავან-
დედთასა.

მან განანათ-
ლნეს ყოვე-
ლნი, ვით
მზემან მანა-
თობელმან
(43).

იხოდის ღაწ-
ვთა ჯელითა
მულღაზარო-
ვანთა და წყა-
რო სისხლისა
უსწრობდა ნა
კადულსა ცრე
მლთასა (276
ძლით და-
არწმუნეს(თა-
თა მოსაფო-
მარი) აღსლ-
იქვეველად
ვად და ამაღ-
ლებად საყ-
დართა (ტახ-
ტზე) და საჯ-

თამარს ვა-
ქებდეთ მე-
ფედ ცხებუ-
ლსა (ტ. 2).
ვარდზედ გა-
შლილო ყო-
რნის ბო-
ლოო, კმნი-
ლო სუნნელ-
თა მოსაფრ-
ქვეველად
(100).

თამარის ღა-
წვით მწყაზა-
რი, ამულა-
ზარი... აწ
თამარ ჩნდე-
ბის გამთავ-
რებულად (3,
6). ღაწვ მუ-
ლღაზარობს
(45-47).

ქალი მზეებრ
უჭვრეტს ყო-
ველთა. ქალი
სტირს და
ცრემლსა აფ-
რქვევს, ჰხრის
ყორნისა ბო-
ლო ფრთათა.
ამად სტირს:
მამისა ტახტ-
სა საჯდომად
თავი არ ედი-
რსებოდა
(45-47).

დომთა
მამაპა-
პურთა (277).

შეიქმნა მშვი-
დობა, ერთო-
ბა და სიხა-
რული, რო-
მელი არაო.
დეს ვის უხი-
ლავს და სი-

ვხედავ მარ-
ტოსა გაშ-
ლით მა რტო-
სა, გვართა
მთავრობით
ზესთ საჩინო-
სა: კაცთა

ავთა მქნელ-
ნი დააშინეს:
კრავნი ცხვა-
რთა ვერა
სწოვდეს, ში-
გან მათთა სა-
ბრძანისთათხა

თამრ მეფე

5

ტყვისაებრ
წინასწარმე -
ტყველისა:ერ
თბამად მო-
ვიდოდეს ლო-
მი და ხარი,
და იხარებდეს
ვეფხი თიკან-
თათანა და
მგელი ცხო-
ვართა თანა.
და განდიდნა
სახელი თამა-
რისი ყოველ-
სა ზედა პირ-
სა ქვეყანისა-
სა (297).

მკოდვისა, შე-
იწრებისა არ
მომთმინოსა
(59), ბჭეთა
ბჭედი, მტკი-
ცე ბეჭედი,მე-
წდე სიტყვა-
თა სიმართ-
ლისათა (47).

და მგელი ერ-
თგან სძოვ-
დეს (1571).

ბჭედ იჯდა
შორის თავი-
სა თვისის ა
და მეზობელ-
თა მეფეთა;
არა მიშვებად
ბრძოლისა,
არცა გარდა-
დებად უღლისა
მძლავრებისა-
სა ურთიერ-
თას. ამისთ-
ვის მეორე სო
ლომონ იქმნა
მეფეთა - შო-
რის (283).

ბჭეთა ბჭედი,
მტკიცე ბეჭე-
დი, მეწდე
სიტყვათა სი-
მართლისათა
(47).

ტარიელმა
უთხრა თინა-
თინს: „შენ
დაჯე სწა-
დიან ბჭეთა-
ბჭეთასა, დღ-
ეს ტახტი შე-
ნი შენ გმარ-
თებს, ლომი
ლომთა და-
გისვა გვერდ-
სა მზეთა მზე-
თასა“ (1518)

დავით მოყმე,
მსგავსი პირ-
დავით ძლიე-
ველთა. გო-
ლიათთა და

დავით ძლი-
რი, მხნედ სა-
შინელი (6).
აწ ესე ლომი

დავით ძლი-
ერი, მხნე,
უძლეველი
(80), ლომე-

ქართველთა
ღვთისა დავი-
თის, ვის მზე
მსახურებს

6

მოამბე

დიდებულთა
ბუმბერაზთა
ამის სამეფო-
სათა (302).

მისთვის თა-
მარისთვის)
აღეგო კეთ-
ილ სახმარად
(21).

ბრ შემძახეზა-
რე (32). თა-
მარ, გტრფი-
ალობს ლომი
აბესალომი“
რომელიც ნე-
ბროთს სჯობს
ძალათ (90).
დაასკვნეს
ომი, წაუძღვა
ლომი დავით
(14). **ლომთა**
თავადი (44).
გაიჭრეს ველ-
ად,სადგურად
ჰქონდეს ლო-
მთა შამბნარი
(59). ეფრემს
თვისობს (34)
ოს-დიდი და-
ვით (32) ეფ-
რემის ძირთა
აღმორჩებუ-
ლი (8), ეფ-
რემის ძირთა
ისართა მთლე-
ლი (75).

სარებლად...
ვის შვენის
ლომსა ხმა-
რება შუბისა,
ფარ - შიმშე -
რისა მეფისა
მზის თამარი-
სა (3). ლომი
ავთანდილ.
მოდო ლომო
(130). კლავ
მაგარი, ვითა
გმირი. გო-
ლიათი ლომი
ლომთა (1518
ლომი მინდ-
ორს ლომთა
თანა რული
(674) ავთან-
დილ,ვითა ვე-
ფხი და ლომ-
ია (57).

მსგავსი ეფ-
რემიანისი
(302). დავით
ძეებრ ეფრე-
მის მოისარმან
(310). დავით
მოყმე ეფრე-
მის ძეთაგან
(291).

რჩეული ღვ-
თისა დავით...
მკვიდრი საყ-
დრისა ამის
(292).

დავით გი-
წოდა თვისად
მკვიდრობა⁷⁹

(ცითა ნაწო-
დებს დავითს
უწოდა მეფე-
თა ძეზად
(100).

ქართველთა
ღვთისა დავი-
თის (1573).

ალვისხე ტანი
(9) დავით.

ტანად ალვ-
სა ხიანი (821)
ავთანდილ.

გონება უხმს ვრცელი და ენა ბრძნად მეტყველი, რომელმანცა შეუძღლეს ღი- რსად აღწერა თამარის საქ- მეთა (291).	ბრძენთა ბრ- ძენნი ვერცკი მისწვდებიან თამარის ქებას აგრეთვე სო- ლომონ ბრძე- ნიც. ამათვერა დამატონ ქება ძალისა (105) და მე კი თქ- ვენ ქებას ვერ ვუძღლე, ვიქ- მენ ენა ბრგ- ვნილობით (107).	სოკრატ, უმბროს, პლა- ტონ სიტყვა დამატონ, ვე- რა მიხვდენ საწადიერსა (ტ. 1). მწა- დდა გრძნობა ვრცელად გა- ნბრძნობა, გა- რნა ვერ ვე- გები პლატო- ნისებრ შენა- სხამისად (84)	ბრძენი ჰხამს მისად მაქებ- რად და ენა ბევრად ასუ- ლი (33) მე ვინ ვაქებ? ათ- ენს ბრძენთა ჰხამს აქებდეს ენა ბევრი (676).
--	--	---	--

მზე ქართლ- ისა (335), მზე იგი მზე- თა და ნათე- ლი ნათელთა ელვარება,მზ- ებრ მაშუქე- ბელი სხივ კა- მკამებათა (277).	ეგრეთ ინა- ხის, ვით მზე სამყაროს მა- ნათობელი, მთვარის მშვ- ენობით, ცი- სკრის მთენო- ბით სხივმკრ- თოლვარებით მკამკამებელი (45).	მზედ გსმო- ბენ არსნი (23). მნათი, არემთენი, სხ- ვათა მნათობ- თა ბინდ მკ- დოვნებად (26).	მეფისა მზის თამარისა (3). ქართველთა ღვთისა დავი- თს, ვის მზე მსახურებს სა- რებლად.
--	--	--	--

მზე მზეთა და ნათელი ნა- თელთა (295)	მას ავთანდილ თაყვანისცა, ლომთა ლომ- მან მზეთა მზეთასა(667)
--	---

თამარ, პირი იგი ეთერო. ვანი და უკიმი როი ჰაერი და	ეთერ ბრწყი ნვალე, მზე- ებრ სადარი (3). ნათალდ	ელვა ეთერი (21). შენი თა- ვი სჩანს შუ- ბლ ნაელვე-	რომელსა ვერ მზე ჰგავს ვერ ეთერია (283) პირი მისი
--	--	--	---

8 მოამბე

უმრუმო ნა- თელი (276).	ბნელისა, გა- რდმოფენი ლისა, ეთერ- თა ელვად და- სახებულსა (76).	ბად (47).	უნათლეა ზე- სთა მზესა (667).
მზეებრ შუქ- თა მფენი	მზე დაუვა- ლი (72),	მზე დაუვანელი შუქ-მფინარი	თინათინ მზე- სა სწყუნობდა,

(291).	მზე ციერი (97), მზედ სახოვანი (11), სწორად არს მზისა (13).	(21). ჰფენს შუქთა მზე- ებრ გათენე- ბულად (54).	მაგრამ მზე თინათინებ- და.
თამარ პირი- თა მით ბრწ- ყინვალითა და ნათელმფენი- თა (303), ნა- თელი უმე- ტეს ხილუ- ლისა ნათლი- სა (337).	აკრთოვს ალ- ვათა არეთა მთენი, ცის- კრის ქებული (68).	მზედ ეგებო- და ეგ თქვე- ნი პირი გა- ცისკრებუ - ლად (52). იცისკარებით ცისკარებით (47).	პირი მისი უნათლეა ზე- სთა ზესა (667).
ნათელ ბრწ ყინვალე, თე- ალი უდამო და დღე უუკ- უნო (287).	მარტივად ბრწყინავს თვალი სოფ- ლისა (71), სამყაროს ნა- თლად, არა თუ ღამედ (74).	ღამე - დღე ჰყო: ჰფენს შუქსა მზეებრ გათენებუ ლად (54).	ანათებს დღე- სა მზიანსა (190). სოფ. ლისა მნათი მნათობი, მზი- საცა დასთა დასული (33)
შარავანდნი თამარის ნა- თელთა ბრწ- ყინვალეებისა	მზეს ბრწყი ნვალეზა შენ- გან მიეცა (58). ვით მზე	ეგე ნათელი რა ნახეს, მზე- სა აქვს ბნე- ლოვნებად	ელვისა მსგავ- სად შვენო- და, მთვარე- სა მისთა შუქ-

თამარ მეფე

9

ეფინებოდა იატაკსა ამის მიწისასა, ვი- ნაცა შარავა- ნდნიცა მზი- სანი მისცე- მენ ნათელსა ხედვად და გა- ნცდად მზისა (289).	დაჰფარავს სხ- ვათა ვარსკვ- ლავთა (33).	(27, 53).	თაგან უკუნი გარდაჰფენო- და (122).
---	--	-----------	---

სიმაღლე შე
უსწორებელი
(336).

ცივრთ უმა-
ღლე (45).

სიმაღლით
ცებრი (22).

შვიდ მნათ-
ობიერი, ვი-
თარცა მზე,
კრონოს, აფ-
როდიტე, ერ-
მი, არეა და
სხ. შვიდთა
მნათობთა შე-
ასახა სფერო
მიწიერი (278

სუფევს მზი-
ანად შვიდთა
მნათობთა გა-
რმოზლუდვი-
თა (17).

ზეციერად
ჰგავ შვიდთა
მნათობთა და-
მშვენებელად
(4), შვიდთა
მნათობთა მა-
ნათობელი (71).

მზეო, ღმერ-
თმან ზედ და-
გბადა, მით
გმორჩილობს
ზეციერი მნა-
თობია რაც
სადა (134).

მემიებელმან
სასუფეველი -
სამან და ზე-
ნასა სუფევისა
მოსურნემან
ადიფრინა ზე
(278) თამარს
ზე აქვნდა გო-
ნება, აღემს-
ჰვალა საცნო-
ბელნი ზენასა
მის ხვედრისა
მიმართ (290)

მართებს რომ
ცამცა ჰქონ-
დეს მასცამცა
სახლად სამ-
ყოფად განჩი
ნებული (68)

რადგან ცად
ახვალ (110),
ზევსმან.. ზე-
ცას გზა გიქ-
მნა (55).

სახლ-სამყო-
ფი არა ჰმარ-
თებთ, ცამცა
გაიდარბაზესა
(667).

10

მომბე

ზესთა აღემა-
ღლა გონება
და, ფრთოვან
ქმნილი სუ-
ლითა, იშვებ-
და (290).

სატურფო
საჭვრეტი ვი-
დრე დაბნე-
დამდის (282)

მჭვრეტელთ
შემწველ ჰყ-
ოფ (54). ეტ-
ყოდეს გულისა
მისთვის და-
გულისა: რად
გან დაებით,
ბარემ სულ
ებით (67).

გიჭვრეტდეს
გარეტებულ-
ად (53). მჭ-
ვრეტნი ვინ
იყოს სხვა და-
უწველად (47)
ანატრებ გნა-
ხოს, ვინ განამ
ლევად (47).

მან მისთა მჭ-
ვრეტთა წაუ-
ლის გული,
გონება და
სული (33).
ავთანდილ რა
მიიახლის დაბ-
ნედად (813).

გამცდელ
მხედთა შეი-

წამწამ ისრ-
ოდის, ვერ გა-

მე რომ ვხე-
დვიდი წარბ,

შავნი წამწა-
მნი - გულის

პყრობდისწყ-
ალ - ჯავარი-
თა უმაგალი-
თოით (282).

ნქაროდის მზ-
ენი ლახვართა
მისთა სრო-
ლობით (67).

წამწამთაგან
თქვენგან მო-
ნაბუქარსა!
(114).

გასაგმირონი
(123).

გამიჯნურე-
ბულმა... რა-
მინისებრივი
აჩვენა თამარს
ცრემლთა ნა-
კადი (289).
ბრძენმან თა-
მარ (288).
საუნჯეა სიბ-
რძნისა, სა-
ხიერი და ბრ-
ძენი; თამარ
სახიერი იყო
და ბრძენი; სი-
ბრძნესა და
მეცნიერებასა

გვრიტთა მა-
რთვისა თვარ
აქვს ვისა თქ-
ვენებრ სურ-
ვილი მეუღ-
ლობისა (62).
ბრძენთა სეხ-
ნისა (20).
სიბრძნისა სი-
რად (26) მო-
გვფენს სიბრ-
ძნესა (63)
რიტორი ბრ-
ძენი (4), სი-
ბრძნისა ვაზი
(99); სიბრ-

რამინს უშე-
ნოდ სტკივის:
უშენოდ შვ-
რებოდა ვისის
ნამიჯნურე-
ვად (42).
სიბრძნითა სა-
ვსი (46).

ნუ ეჭვი მი-
ჯნურად მა-
თებრსა ნუმ-
ცა რამინს
და ვისსა (1519).
ქალი ბრძნად
მოუსმინებდა
(20).

თამარ მეფე

11

მისსა...
(281). ნარ-
ნარად, მშვიდ
და წყნარად
მეტყველება-
ნი და სიბრ-
ძნით შეპასუ-
ხობანი(284).

ძნისა ზღვასა
თამარ პირ.
მშოსა (53).

თამარ წყნა-
რი, შესაწყ-
ნარი, ხმა ნარ-
ნარი (24),
მშვიდი, წყნა-
რი (21).

იწყო განგე-
ბად, ვითარ
მოჰბერვიდა
სული (219).

წმიდად აქვს
სული, დასთა
დასული, სა-
მყაროს ნათ-
ლად, არა-თუ
ღამედ (72).
სიწმინდისაა
ცხოვრების
თვალი (55).

სამებად ქსუ-
ლი საუფლო
სული მისთ-
ვის მოგბერა,
არს თქვენი
მცველი (80).

სოფლისა მნა-
თი მნათობი,
მზისაცა დას-
თა დასული
(33).

(თამარისა
ღაწვი ბალახ-

გასახე თქვენ
ედემის სახე
მართ სამოთ-

იწყლად ეფ-
რატსა უხვად
ერწყო ედემს

შს, თმა გი-
შერისა, ქება
წარბთა და
წამწამთა, თმა-
თა და ბაგე-
კბილისა, ბრ-
ოლ ბალახ-
შისა თლილი-
სა) (მელნად
ვიხმარე გიშ-
რის ტბა).

ხისა მიახლე-
ბულად (52)
მელნისა ტბე-
ბად გთქვეს
დასახეზად,
გიშრისა სარ-
ნო (53) დაწ-
ვთა არესა
შუქნი მოვა-
რესა მელნისა
ტბანი დგა-
ნან მორევად
(49).

რგული ალვა
მჭერვი, ბო-
ოლ ბალახშსა
აშვენებდა
თმა გიშერი,
წარბი ტევრი
(676). ედემს
ნაზარდო
(707).

12

მომბე

იხილვებოდა
მსგავსი სო-
ლომონისი და
უმეტეს სო-
ლომონისი
სიბრძნით, შვ-
ენიერებით,
მოესთლო სუ
ლწელეზა და
შვეზა სამოთ-
ხის, ნარგი-
ზოვწოზა ივ
ლისის ველის
ნამორჩები
(302).

იტყვიან მწახ-
ნი, ხმა მალ-
ლა მძახნი:
„ივლისოს ვე-
ლსა ჰგავს ნა
ჯუფთევად“
(49).

თამარ მეფესა
ტანად სარო-
სა (11). ალ-
ვისა შტოო
(100).

ლეღწამ ტა-
ნისა, სარო
სახისა (7).

ტანო ლერ-
წამო, ედემს
ნაზარდო
(707) ტანი
ალვა, პირი
მანგი (=მოვ-
არე) (120).
იყავ წყნარი
და ცნობილი
(48). უხარის
შეყრა ვარ-
დისა (121).
თინათინ სტ-
ირს, ბალი ვა-
რდისა ცრემ-
ლითა აივსე-

მეფევ მაღა-
ლო, ვარდზ-
ედ გაშლილო
...სუნწელთა
მოსაფრქვე-
ლად. შუქ-
მფინებო
(100).

თამარ წყნა-
რი... ვარდ-
შამზნარი,
შამზ-მადწარი
დაწვ-მწყაზა
რი, შუქ-მფი
ნარი (24).

სატურფო
საჭურეტი ვი-
დრე დაბნე-
დამდის, გაჭ-

ეტყოდეს
გულსა მის-
თვის დაგულ-
სა: „რადგან

ჩემი მოყმე,
ლომთა მოძმე
გაიჭრეს ვე-
ლად, სადგუ-

ბოდა (47).
დავყარენ ვა-
რდნი (821).
ავთანდილი
წავიდა, შამბი
შიგა გაირბი-
ნა (170).

თამარ მეფე

13

რა, გახელე-
ბამდის (282)
საჭირო იყო
მიჯნურნი,
მხეცებრ გა-
ჭრილნი ამის
მზის (284).
ამისთვის ხე-
ლდებიან ყო-
ველნი (289)

აებით, ბარემ
სულ ებით.“
თავს აბრალე-
ბენ, – ვერ
აბრალევენ.
წამწამს ისრო-
დის, ვერ გა-
ნქაროდის
მზენი ლა-
ხვართა მისთა
სროლობით
(67). ხილვა
მეფისა მჭვ-
რეტელთ ეფ-
ისა თვალნი
მალნიტზედ
ფოლადობი-
თა (18).

რად ჰქონდეს
ლომთა შამ-
ბნარი (59).

ლომი მიინდ-
ორს ლომთა
თანა რული
(674).

აღებამვა ზე-
ნასა მნათსა
ქვენა ესე მნა-
თი შვენებითა
სიბრძნითა მზ-
ებრ უხვებით
მიფენად სწ-
ორებით მარ-
თაღთა და
ცოდვილთა
(278). ყო-
ველთა ზედა
დაასხა წყა-
ლობა უხვე
ბით: რათა
ჟამსა საქმე-
თასა ერთგუ-
ლნი ერთგუ-

ვარდთა და
ნეხვთა ვი-
ნათგან მზე
სწორედ მოე-
ფინების, დი-
დთა და წვ-
რილთა წყა-
ლობა შენმცა
ნუ მოგეწყი-
ნების: უხვი
ახსნილსა და-
აბამს – იგი
თვით ების,
ვინ ების, –
უხვსა მორჩი-
ლობს ყოვე-
ლი, იგიცა,
ვინ ორგუ-

ლობითა მა-
დლიერობდ.

ლია უხვად
გასცემდი:
ზღვათაცა

14

მომბე

ენ, ხოლო
დრკუნი და
ანდრეკილ-
გულითა
უსიტყველ
იყვნენ მიგე-
ბისათვის უშ-
ურველად წყ-
ალობათასა.

შესდის
გაედინების
(49).

ბ) გარმიანეთა.

სულ სხვა სურათს წარმოადგენს გარმია- ნეთი, უცხოეთი, ე. ი. ინდოეთი, რომლის მეზობლად არის ხატაეთი, ზღვათა სამეფო, ქაჯთა სამეფო.

ა) ქაჯთა სამეფო. ამ სამეფოს შესახებ ჩვენ ზემოთ უკ-
ვე ვილაპარაკეთ. ქაჯნი ჩვენ მივიჩნიეთ მულიდებად (ხაშიშე-
ბად). ამირანდარეჯანიანში ეს ქაჯნი გრძნეულებად იწოდები-
ან, ხოლო ამირანი გომნეულ ქაჯებსაც ხოცავს. ეს ქაჯები
და თვით ამირანი თანამედროვენია დავით სოსლანისა და თა-
მარისა:

ცხრათა ფრინველთა მხარგრძელთა
ალგეთის ჭალა გაექნა,
უმმოსა, უმამისძმოსა
ამირანს თავი მოეკლა.

მხარგრძელნი, ჩამომავლობით ქურთნი, მკვიდრობდნენ
ალგეთის მიდამოს, სომხითში, გიორგი და თამარ მეფეების
დროითგან.

ბ) ზღვათა სამეფო.
ესეა ზღვათა სამეფო
თვისა ათისა სავლითა,
თვით გულანშაროს ქალაქი
სავსე ტურფითა მრავლითა:
აქ მოდის ტუფრა ყველაი
ზღვა-ზღვა ნავითა მავლითა;
მელიქ-სურხავი ხელმწიფობს
სრული სვითა და დავლითა (1043).

თამარ მეფე

15

გულანშარო თურქული სიტყვაა: გულან-შაჰარ ვარდის-
ქალაქი. შეადარე გულისტანი (Гюлистанъ) = ვარდისტანი, სა-

ვარდეთი. ამ ზღვათა მეფის სახელი მელიქ-სურხავი ეწოდებოდა აგრეთვე მელიქ-სურხავს, რომელიც უფლებდა შემახიას, შაქს და საზოგადოდ ბაქო-შირვანის მხარეს მეფე ერეკლეს ჟამს. ყოველ შემთხვევაში ეს სახელი ქართული არ არის. ამას გარდა, აქაურს დიდს ვაჭარს და მის ცოლს აგრეთვე ერქვათ მაჰმადიანური სიხელები—ჰუსენი და ფატმან-ხათუნ, დიდ-ვაჭრის ცოლებსაც ხათუნები (ქალბატონები).

რომ ეს გულანშარო: მაჰმადიანთ ქალაქი იყო, ამას უფრო ცხადად აჩენს რუსთაველის შემდეგი სიტყვები (ტ. 1099):

ამა ქალაქსა წესია:

დღესა მას **ნავროზობასა**

არცავინ ვაჭრობს ვაჭარი,

არცავინ წავა გზობასა;

ყოველნი სწორად დავიწყებთ

კაზმასა, ლამაზობასა...

დღე მოვიდა **ნავროზობა**,

დედოფალსა ძღვენი ვძღვებით...

გავატანე ხათუნები...

გ. ნურადინ-ფრიდონის სამეფო მულღაზანზარი თურქთა მომხრეა (949). მისი სამეფო დიდი არ იყო ნურადინ-ფრი-დონ ეუბნებოდა ტარიელს (583).

ცოტა მაქვს, მაგრამ ყოველგან

სიკეთე მიუწდომელი.

მამის ძმა და მამაჩემი

პაპა ჩემმან გაჰყვნა ოდეს, —

ზღვისა შიგან კუნძულია,

ჩემად წილად მას იტყოდეს,

ამ სომეფოს შესახებ მრავალი ცნობა მოჰყავს მოსე ხონელსაც თავისს ამირან-დარეჯანიანში. **თავი მეორე:** „ბადრი

16

მომბე

იამანისძეო, ზღვათა მეფისა ასულისა გამოსაყვანებლად წადი“. „მივედით იმიერ ზღვისა **კუნძულსა**, ზღვითა მეფისა ქვეყანასა და ვნახეთ ზღვისა კიდესა ოციათასი სოფელი და ქვეყანა შვენიერი“. „გმირს ნოსარ ნისტელს წიგნი მოეწერა ზღვათა მეფესთან, ვითა: „მე, ნოსარ, მოვალ და შენსა ასულსა შევირთაო.“

ამ ნოსარს და ინდოეთის მეფე პიროსს, ალექსანდრე მაკედონელთან მეზრძოლს, „თამარიანის“ ავტორი ადარებს თამარ-დავითს (ტ. 36).

ახალო პირო (პიროს),

მძლეო **ნოსარგით**,

ბრძენმან მასახა:

„ასურ (=ოსური=ოსი) მაისო“ (მოისო);

მხნეო და გმირო,

ბობქოს ოხრითა

ითხრის, მგოდებმან

ფლასულმაისო (ფლასი მოისხა).

ბოზქარ მგოდები
დავითის ხლმითა
შემარცხენალი (77)

აქედგან ავთანდილი რომ წავიდა, შემოხვდნენ მოზაღდადენი ვაჭარნი დიდის ღარიტა და სიმდიდრით ზღვათა სამეფოს მოსულნი ეგვიპტით (1010). მათთვის მეკობრეებს გზა შეეკრათ. ავთანდილმა მეკობრენი დახოცა, ავთანდილი ვაჭრულად შეიმოსა, ზღვა გადასცურეს, გულანშაროს მივიდნენ, და იქ შეიტყო, რომ ნესტანი ქაჯებს შეუპყრიათ. ამას იგულისხმებს, ჩვენის მოსაზრებით, „თამარიანი“ (ტ. 61) როდესაც სატრფო ქალს ათქმევინებს მის მიერ გაგზავნილ გაჭრილ, გამგზავრე ბულ გმირის (დავით სოსლანის) შესახებ:

ოქროსა სწონდის, ტურფები ჰქონდის
ფერად-ფერადი, მრავალი გვარი,
ჰყვანდის მოყმები, მონა, მხეველები,
თვალ-მარგალიტი, სუნნელ ამბარი.

თამარ მეფე

17

და კიდეც (ტ. 57).

მოზაღდადენი ბარდავს მოვიდეს...
აქლემთა ტურფად, მძიმედ ტვირთვითა.
მონა, მხეველები წინა უძლოდის

შეადარე (ვეფხ.ტყ. 1010)

უსამ იყო ქარავნისა
უხუცესი, კაცი ბრძენი...

(ავთანდილ) გარდახდა. ჰკადრეს: „ჩვენ ვართო

მოზაღდადენი ვაჭარნი,
მაჰმადის სჯულის მჭირავნი,
აროდეს გვისვამს **მაჭარნი**,
ზღვათა მეფისა ქალაქსა
სავაჭროდ გარდმონაჭარნი.

ბარდავის ხსენებით,, თამარი გვიახლოვებს **ზღვათა სამეფოს**, რომელიც, ამ შემთხვევაში, შეიძლება იყოს აღსართანის, თამარის პაპიდაშვილის, შარვან დარუბანდის სამეფო: „აღსართანი იყო მეფე მოვაკნისა და შარვანისა და **ზღვის პირისა** დარუბანდით ხილხალამდის“ (ვართაშნამდის) (ქ. ცხ., გვ. 272). დარუბანდის ყელს ხომ ერქვა **ზღვის კარი**.

დ. ინდოეთი. ინდოეთის სამეფო, ვითარცა სამეფო. ღაზნელებისა და სელჩუკიანებისაც, შვიდ სამთავროსაგან შესდგება. ამ სამეფოებს შორის მტკიცე კავშირი არ არსებობდა, ამიტომაც აქაური მეფე ფარსადან კეისარს ვერ ედრებოდა.

სხვად პატრონია, მართ ოდენ
არა აქვს კეისარობა (306).

ფარსადანის ერთად ერთი მოგვარე და მემკვიდრე (ტ. 308) არის ტარიელი, ძე სარიდანისა ისე, როგორც ტოდრილ სულტანია უკანასკნელი წარმომადგენელი სელჩუკიანთ გვარში.

ინდოეთის მოსამზღვრეა ხატაეთი, რომელსაც განაგებს
ხანი რამაზ (ტ. 406). ეს ხატაეთი ინდოეთის მოხარკეა.

ხატავეთს მყოფნი ყველანი
ჩვენნი სახარაჯონია (364).

II

18

მომბე

ინდოეთს არა ჰყავს ერისთავები, ხევისბერები, არამედ,
როგორც ძველად საქართველოში, იქ ისევ მრზაპანებია (388).
ამ სამეფოს მოსამზღვრევა ხოვარეზში, კასპიის ზღვისა და
არალის ზღვის შორისი ქვეყანა, საცა მეფობენ ხვარაზმშანი
მე-XII საუკუნის მეორე ნახევრიდან.

ნესტანდარეჯანსა და ტარიელს გარს ახვევია **მაჰმადიანთ**
ზეიმი.

ა) ტარიელი ამბობს, ავად რომ გავხდი და დავბნდიო,
მაშინ (ტ. 339):

სრულნი **მუყრნი** და **მულამნი**

მე გარეშემო მცვიდიან:

მათ ხელთა ჰქონდათ **მუსაფი**:

ყოველნი იკითხვიდიან.

მუერი მაჰმადიანთ მოლაა, მულიმი არაბთ : სწავლულია,
მუსაფი კი ყურანია. ამ ყურანს ყველა ესენი მიკითხავდნენო.
დღესაც თათრობა-მაჰმადიანობაში ყურანს უკითხავენ ხოლმე
ძნელ ავადმყოფებს.

ბ) თვით ტარიელს სპარსთა ძველ გმირებივით ვეფხის
ტყავი (კაბა) აცვია.

გ) ქალი ინდოეთში კარჩაკეტილია, მოფარდაგულში ზის
და არავის ენახვება, მამაკაცისა სცხვენიან. რიდით იმაღავს.
თავის პირი-სეხას.

დ) ნესტანს „ზურგით უდგას **ჯარი ხადუმთა** დასდასად“. „მას ვერვინ ვხედავდითო“, ამბობს ტარიელი „ჰხამსო, ამ-
ბობდა ნესტანი, ჩემგან სირცხვილი და რიდი ამირბარისა“.

ყველა ეს უცხოა საქართველოსთვის და შეუფერებელი:
ქალი საქართველოში არ იმაღებოდა, ჩადრში არ ეხვეოდა;
მათ დასაცვავად ხადუმებს არავინ არ აყენებდა, „ამირბარისა“
არა სცხვენოდა. თამარ მეფე ხომ აშკარად ამხილებდა თავის
ქმარს (რუსს) და საჯაროდ ეუბნებოდა, შენთან არ მიძლავს
ცხოვრებაო. ქალს საქართველოში დიდი ფასი ედო მედიას
დროითგან. ეს მედია, შემდეგ ლადამი (დედა სახელოვანის

თამარ მეფე

19

რადამისტისა), აბეშურა, შუშანიკ, მარიამ (დედა ბაგრატისა), და
თამარ მეფე სახელოვნად ხელმწიფობდნენ ივერიაში. აქაური
ქალებივე ჯერ თამარ მეფემდე ხელმწიფობდნენ ბიზანტიას,
ერაყს, შირვანს, ოსეთს და რუსეთს (1154 წელს). ქალმავე
შემოიღო ჩვენში ახალისჯული. ქალი აქ მამაკაცს სჭარბობდა, მა-
მაკაცზე უფრო პატივცემულ იყო ძველის ძველთაგანვე, ვითარცა

სჩანს ლექსებიდამ: დედ-მამა, და-ძმა, დედულ-მამული, დიასახლისი და სხ. მდედრობითი სქესი წინუძღვის მამრობითს

ნესტანის საქმროდ ინდოეთის მეფე დედოფალი თავმდაბლად და დიდის ხვეწნით შვილს თხოვდნენ ხვარაზმშას ხვარაზმისას. საქართველოში კი ასრე არ იყო, პირიქით, **ხვარაზმშას-ათა ბაგ-სულტანას** შვილი ამირ-მირან თვითონ დიდის მუდართით თხოვდა ქართველ მეფის ასულს მთელის სპარსეთის დედოფლად, მაგრამ თხოვნა მისი თამარმა არ შეიწყნარა, თვისი ასული რუსუდან არ გაიმეტა (ქ. ცხ.. 301).

XV დასკვნა. დავასრულეთ ჯერ კიდევ არა სრული განხილვა. ვით თინათინ-ავთანდილმა გამოაგეს საქმე ტარიელისა, ისე თამარ-დავითმა გამოაგეს თვისი საქმეც. ავთანდილი დაეხმარა ტარიელს და დაიხმარა ტარიელი, სოსლანმაც მოიძებნა მოკავშირენი და გულის წადილი შეისრულა. იგი დაეხმარა ათაბაგ-სულტნის შვილს ამირმირანს და მას დაუმკვიდრა ადარბადაგანი. ეს ამირმირანი დედით გერი შვილი იყო ტოდრილ სულტნისა, სელჩუკიანთ უკანასკნელ წარმომადგენელისა. იგი რომ შემწეობის სათხოვნელად მოვიდა საქართველოში, ტოდრილი უკვე სულტანი იყო. რომ ეს გაასულტანეს თამარმა და დავითმა, სჩანს „თამარიანიდამაც“ (ტ. 101):

ჯაჰვ-ჭურთა მფქველი გამოჩნდა ქველი
და აქილევთა დაუწყო ძლებად:
მიწყვიც ომითა დაუშრომითა
თურქნი განასხნა დაუყოვნებად.
მან ათაბაგსა ხვარაზმშას მდეგსა
კეთილ განრჩევით სჯულთუდვა მცნებად.

20

მომბე

კაცი ძლიერი, მხნე, მეცნიერი
შემძლე ძალიქსა თვალთა ფერებად.
თვით ბრძენი სწუართა, მით მოიმართა
მისდა დიდებად **გასულტანებად.**

ამ **გასულტანებას** ნათელს ფენს მე 63 ტაეპიც იმავე თამარიანისა “ :

მოვლნის სპარსეთი; სხვა ქმნის ასეთი:
სულტანი ნახის ცათა მცთუნარი,
იგავნი უთხრნის, მეფენი უქნის,
მათდავე სწორად მათი **ლაშქარა!**
და ამ სულტნის ნახვამდის კი (ტ. 62)
მოვლნის ქალაქნი, **ზღვისა ალაგნი,**
მოძებნის მთვარე
შიშ-ჰაერ პირი მნათობი დარი,
მოჰყვანდის ქალი საჩემო სძალი...

ლაშქრის და მეფეების ქება რად დასჭირდა, თუ არა იმად, რომ ეს 80,000 ქართველთა მხედრობა ბოლოს გამოადგებოდა ინდოთ მეფე ტარიელს ინდოთა ტახტზე დასაჯდომად და მასზე დასამაგრებლად? თუ ინდოეთში მშვიდობიანობა იყო და

ინდოეთის ტახტი დაცლილი იყო, თუ ტარიელის იქ მისვლის მეტი საჭირო აღარა იყო, ამდენი ლაშქრით გაცილება რა-ღად მოუწდათ? საქმეც ის არის, რომ ინდოეთიდან გაქცეულს ტარიელს დაედო სისხლი ძლიერის ხვარაზმშას შვილისა, რომელიც მან მოჰკლა. უეჭველია, ეს მძლავრი მეფე ჯავრს ამოიყრიდა და მოხუცს ფარსადანს მიესეოდა და მის სამეფოს შეიერთებდა. ისტორიულ ცნობებითაც ასრეა: ხვარაზმშაებმა სელჩუკიანთ სამეფოები მთლათ დაიპყრეს. ტარიელი ინდოეთს ვეღარ ნახავდა, თუ ამ სამეფოს კანონიერ მემკვიდრეს ნესტანს, ქაჯთაგან გატაცებულს, არ იპოვნიდა, მძლავრს შემწეს არ გაიჩენდა და დიდის რიხით და ძლიერებით არ წავიდოდა ინდოეთისკენ. ეს მოახერხა მან. შეიტყო-რა, რომ ნესტანი ქაჯეთის ციხეშია დამწყვდეული, შეირჩია ისეთი დრო, რო

თამარ მეფე

21

დესაც ქაჯთა მეფე და მისი ლაშქარი შინ არ იყო, მცირე რაზმით დაეცა ქაჯეთის უძლეველს ციხეს, ნესტანი გამოიტაცა და წამოვიდა ჯერ ფრიდონისას და მერე ფრიდონითურთ ავთანდილისას, თვითონ შეირთო ნესტანი, ავთანდილს შერთო თინათინი და 80000 მხედრით წავიდა ინდოეთს, საცა უწინააღმდეგოდ გამეფდა.

და რუსთაველიც ამბობს:

- 1) ესე ამბავნი უცხონი
უცხოთა ხელმწიფეთანი, –
პირველ ზნენი და საქმენი,
ქებანი მათ მეფეთანი, –
ვპოვე და ლექსად გარდავსთქვენ,
ამით ვილაყფეთანი.

ვინ იყვნენ ეს უცხო მეფენი? ესენი იყვნენ ტირიელ, ნესტანდარეჯან, ფრიდონ. თუ ესენი, როგორც უკვე შევნიშნეთ, ყოფილიყვნენ რომელიმე სპარსული რომანის ანუ მოთხრობის გმირნი და ანუ ეს ტარიელ, დარეჯანი და ფრიდონი ყოფილიყვნენ თამარის წინა დროის მეფენი, მათაც ქართლის ცხოვრება უეჭველად მოიხსენებდა იმ სიაში, რომელშიაც ჩამოთვლილია ძველი დროის მოთხრობათა ყველა გამოჩენილი გმირი, „გაჭრილი“ თავის საყვარელისთვის. ასეთ გმირებად თამარის „პირველ ქმრის ამბავში“ დასახელებულნია მხოლოდ შემდეგნი: **თამიშთა** (გაჭრილი) თანიმანისთვის, **ამირან** ხვარაშანისთვის, **ხვასრო-შანშა** ბანუმიისთვის, **მზეკაბუკ** მზისათვის, **ხაზართასა**, **პოლემში** იპოდამისთვის, **პლატონ** პერსეფონისთვის, **რამინ** ვისისთვის, **შარიაროს** ოსნაოზისთვის, **ბადბერ** ანალათისთვის,*) **იაკობ** რაქაელისთვის, **იოსებ** ასანათესთვის, **დავით** ბერსაბესთვის. და აბისაკისთვის. ამათზე ნაკლები არ იყო ტარიელი და ამათზე ნაკლებ არ იტანჯა თავის ნესტანისთვის. თუ ეს ტარიელი, ვიმეორებთ, თამარის დროის ისტორიული პირი არ ყოფილიყო და, პირიქით, ყოფილიყო

*) ესენი უნდა იყვნენ შ ა ტ ბ ი ე რ ი და ა ლ ა თ ი (თამარიანი“,ტ.43),

სცარსთა ძველი დროის რომელიმე რომანის ანუ მოთხრობის გმირი, მასაც ჩვენი მემატიაწე აღნიშნავდა ამ გამოჩენილ გმირ-მიჯნურთა სიაში.

2) ქართველთა ღვთისა დავითის,
ვის მზე (თამარ) მსახურებს სარებლად,
ესე ამბავი გავლექსე
თამარს ვაქებდეთ მეფესა
მას ვაქებ, ვინცა მიქია,—
ესე მიჩნს დიდად სახელად...
მისი სახელი შეფრქვევით

ქვემოთ მითქვამს, მიქია (ტ. 26).

„ქვემოთ“ კი აქებს თინათინს, მაშასადამე ეს თინათინი არის თამარი, რადგან ზემოთ უკვე მიგვიწვია „თამარს ვაქებდეთ მეფესო“ და „თამარიანშიაც“ გვითხრა, „ჩახრუხამეს ექო თამარ მეფეო“, ხოლო მისი სიმეტე თინათინი აწ მე უნდა ვაქო, აი ეს თინათინი და არა ის თინათინი, რომ არაბეთს იყო სულადიანიო.

ვის შვენის ხმარება
შუბისა, ფარ-შიმშერისა
მეფისა **მზის** თამარისა?
მას, არა? ვიცი, შევკადრო
შესხმა ხოტბისა ხშირისა!

ცხადია, ავექსონი აქ იგულისხმებს დავით სოსლანს, ვითარცა იმ ტაეპშიაც, საცა ამბობს: ქართველთა ღვთისა დავითის, ვის **მზე** მსახურებს და სხ.

კიდევ ვინ არიან შექებულნი? ისინი, რომელთა შესახებ მგოსანი ამბობს:

მათ სამთა გმირთა მნათობთა,
(რომელთა) სჭირთ ერთმანეთის მონება,
ტურფადცა უნდა ხსენება.

სადაურია

„აქამდის ამბად ნათქვამი,
აწ მარგალიტი წყობილი“?

ქართული იქ, საცა თინათინ-ავთანდილზეა ლაპარაკი, თურქულ-სპარსული იქ, საცა ტარიელსა და დარეჯანზეა მოთხრობა.

„თამარ მეფე და მისნი ისტორიკოსნი“ მიმადლებული თემა დასაწერად დიდის გამოკვლევისა, მით უმეტეს, რომ სულ ცხრა წელიწადი-ღა წინ გვიდევს შვიდას წლის შესრულებამდე თამარ მეფის სიკვდილის დღიდან (18 იანვ.

1213 წ.). ჩვენ მარტო ოდენ დავსახეთ მოკლე გეგმა. დიდის თხზულების დასაწერად საჭიროა მიუდგომელი შესწავლა თანამედროვე მაჰმადიანთა, ქართველთა, ბერძენთა და სომეხთა წყაროებისა, ყველა ამ წყაროების დალაგებით გამოძიება, გამორკვევა და გამოცემა. – აუცილებლად საჭიროა, ცალკე გამოიცეს მასალები (მაჰმადიანთ ისტორიკოსების ნაწერები) შესახებ ღაზნელთ, სელჩუკიანთ სულთნებისა და ხვარაზმშაებისა და ცალკედვე ქართულ წყაროებისა შესახებ თამარ-მეფისა და მისის მშობლისა. ამ უკანასკნელს გამოცემაში უნდა შევიდეს ა) მემატიანეს მიერ მოთხრობილი ისტორია გიორგი III-ისა და თამარ მეფისა, ბ) აბდულმესიანი, გ) თამარიანი, დ) ვეფხის-ტყაოსანი, ე) თანადროვეთა მიერ გამოცემული სიგელ-გუჯარნი და წარწერები სხვა-და-სხვა წიგნებისა, შენობებისა, ფულებისა და ვ) ლეგენდები. კლასიკური თხზულებანი (აბდულმესიანი, თამარიანი და ვეფხის ტყაოსანი) უნდა გამოიცეს სრულის ვარიანტებიდამ და ისე, რომ წვრილის ასოთი თავთავის ადგილას დაიბეჭდოს მეუნარგია-მაჩაბლის საპატიო კომისიის მიერ ყალბად მიჩნეული ტაეპები, რათა მკვლევარს შეძლება ჰქონდეს გაჩხრიკოს, ამ „ყალბ“ ტაეპებში ხომ არ არის დაცული ესა თუ ის ისტორიული ცნობა და ამბავი. ამავე გამოცემებს უნდა დაერთოს სრული ლექსიკონი არა თუ მარტო ძველ და ძნელ სიტყვებისა, არამედ ყველა სიტყვებისა და აგრეთვე ადამიანების, ქალაქების, სამეფოების, მთებისა და ზღვების სახელებიც. რაღა თქმა უნდა, რიცხვი ყველა ტეპ-თაც უნდა აღნიშნული იყოს ცალკ-ცალკე. წინა თუ უკანა

24

მომბე

სიტყვაობა ამგვარ გამოცემათათვის სრულიად საჭირო არ არის: ერთსაც და მეორესაც შეუდგენენ თავიანთ გამოცემებსა და თხზულებებს მომავალნი მკვლევარნი. სწორედ დროა, ჩვენც შევუდგეთ საქმეს, ჩვენც მოვკიდოთ ხელი ჩვენთა მამაპაპათა მიერ შეძენილ მდიდარ კულტურის შესწავლას. მრავალი ჩინებული შენაძენი დაგვეკარგა, მრავალი დაიპარეს, მრავალი შემუსრეს, მრავალს ამტვრევენ, ანგრევენ და ამ ნანგრევებში იმარხება მდიდარი წარსული. ყოველმა დიდებულმა თითო მარჩილი და ყოველმა მცირებულმა თითო უზალთუნი რომ მოაწოდოს წ. კ. საზოგადოებას, ის მაინც შეიკრიბება და შეისწავლება, რაც გადაგვრჩენია. მაშ საქმეს შევუდგეთ!

მ. ჯანაშვილი.

1902 წ. 17 სექდ.

ბიბლიოგრაფია

И. И. Калфоглу. Родословная грузинской царицы Тамары.

თურმე ბერძნის მწერლებს და მათ შორის კალფოღლუსაც თამარ მეფე მიაჩნიათ ბერძნად, ანდრონიკე I-ის კომონიანოსის († 1185 წ.) ასულად. ამისთანა ზღაპრის ჭეშმარიტებად ჩათვლა თანასწორია იმისი, რომ ჩვენ, მაგალ., ვამტკიცოთ, მზე მზე-კი არა, მთვარეაო. ქართველთა მემკვიდრეობა – თანამედროვე, თამარ მეფის ისტორიის შემადგენელი, მას უწოდებს მხოლოდ-შობილ ასულად გიორგი მესამის დიმიტრისძისა. სიგელ-გუჯრებში ეს დედოფალი თავის თავს სთვლის ბაგრატიონად, ასულად გიორგი მესამის დიმიტრისძისა. ამასვე გვაუწყებენ სიგელნი მისის დიდებულებისა და ეპისკოპოსებისა, აგრეთვე წარწერანი ტაძრებისა, რომელნიც აუშენებია საქართველოს დიდებულს მეფეს. ეს კიდევ არა კმარა. მისმიერ მოჭრილს ფულებზე წარწერილია ასრე: „დედოფალი მაღალხარისხოვანი, დიდება სოფლისა და სარწმუნოებისა, თამარ, ასული გიორგისა, შემდეგი მესიისა. ადიდოს ღმერთმან ძლევანი მისნი“.

ასრეთია საბუთები დაურღვეველი, მტკიცე, ჭეშმარიტი. და ამის შემდეგ ჩვენი თანამედროვე ბერძნის ისტორიკოსები, ვიმეორებთ, მაინც ამტკიცებენ და არწმუნებენ თავიანთ მკითხველებს, რომ თამარ მეფე ბერძენიაო! მაგრამ ეს ჩვენ არ გვაკვირვებს: ყველა კარგს ძველი ბერძენები მიუთლიდნენ ხოლმე ელლინებს და ცუდს – ბარბაროსებს, რადგან ეგონათ,

52

მომხმე

„ბარბაროსებს“ (არა ელლინებს) კარგის შექმნა არ შეუძლიან-თო, შვენიერების შემოქმედობა ძველთგანვე ბერძნის გენიოსობის საქმეაო. აღმოჩნდა კი, რომ საკმაო წილი იმ ძველ კულტურისა, რომელსაც ბერძნის მწერლები სთვლიდნენ „ელლინებისად“, შექმნილი ყოფილა არა-ელლინებისაგან, არამედ ელლინების ნიადაგზე გადარგულა აღმოსავლეთიდან. და ჩვენი დროის ბერძნის ისტორიკოსებიც, სჩანს, ჯერ ვერ გამოსთხოვებიათ. ცრურწმენას შესახებ ელლინთა უპირატესობისა და სხვა ხალხთა ბარბაროსობისა, თუ არა-და იგინი ვერ გაბედავდნენ, წინააღმდეგ ზემო აღნიშნულ უტყუარ საბუთებისა, აღეძრათ კითხვა, რომ, ვითომ ბერძენი ყოფილიყო თამარ მეფე, დედოფალი, რომელიც ყოველს თავის ნამოქმედარში, ყოველს სახელმწიფო მიწერ-მოწერაში თავისთავს უწოდებს ბაგრატიონად, გიორგი მეფის და ბურდუხანის ასულად, და რომელიც, ამასგარდა, ეკლესიების კედლებზე

გამოხატულია თავის მამისა გიორგის და დედის ბურღუხან-თან ერთად. ცხადია, ბერძნის ისტორიკოსები არ ენდობიან ქართულს წყაროებს, ვითარცა, ალბად, „ბარბაროსულებს“, და თავის „ისტორიას“ კი აფუძნებენ ბიზანტიურ წყაროებზე, რომელნიც, როგორც დავინახავთ ქვემო, მათ ვერ გაუგიათ ანუ არ სდომებიათ, რომ გაეგოთ ჯეროვნად.

1. კალფოლელ ამბოზს, ანდრონიკე კომონიანოსი მოვი-და საქართველოში 1183 წელს თავის სიძე მეფის დავით მე-სამისას, რომელმაც შეირთო თამარი, ამ ანდრონიკეს ასული, 1165 წ. წინადო. გარნა ჩვენ ვიცით, რომ დავით სოსლან-მა შეირთო თამარ მეფე, გიორგის ასული, არა 1165 წელს, როდესაც ჯერ იგი იყო სულ 9 წლისა, და არც ამ წლის წინად, არამედ შემდეგ პირველის ქმრის განდევნისა, 1192 წელს. ამასგარდა, თამარ მეფის ქმარი იყო არა მესამე და-ვითი, არამედ მეხუთე. შეიძლება ვიფიქროთ, თუ საქარ-თველოს რომელიმე მეფე, წოდებული დავითად, იყო სიძე-ანდრონიკე კომონიანოსისა, ეს იქნებოდა მხოლოდ დავით მე-ოთხე დიმიტრისძე, რომელმაც იმეფა მხოლოდ ექვსი თვე

ბიბლიოგრაფია

53

(1155 წელს). ქართული წყაროები არ ამბობენ, ვინ იყო ცოლი ამ დავითისა, თამარ მეფის მამის გიორგის ძმისა, გარ-ნა გვაუწყებენ, რომ ამ დავითს დარჩა შვილი დიმიტრიო, რომელიც, როგორც ვიცით, დაიღუპა (1177 წ.) მისს ბიძა გიორგისთან ბრძოლაში და ტახტი მიერგო თამარ მეფეს.

ბერძნის წყაროები ამბობენ, ანდრონიკეს ჰყვანდა ასული, რომელსაც ერქვა თამარიო. ეს თამარი შეიძლება ყოფილიყო მეუღლე დავით მეოთხის დიმიტრისძისა და დედა მემკვიდრის დიმიტრი დავითისძისა და ეს დაქვრივებული დედოფალი თა-მარი ბერძნის მწერლებს მოსჩვენებოდათ თამარ მეფედ.

2. ქართლის ცხოვრება იუწყება (გვ. 272). „დავითია-ნობა და სოლომონიანობა ამასთანა (თამარ მეფის მამა გიორ-გისთან) ცხადად იხილვებოდა: ამასცა სოლომონისებრ ჰმონე-ბდენ ყოველნი მეფენი ქვეყნისანი და ძღვენის მრთმელობდენ წინაშე მისსა. რამეთუ მოვიდა ოდესმე წინაშე ამისსა ანდრო-ნიკე კომონიანოსი ცოლითა, სახე შვენიერიტა და ბრწყინვა-ლითა*), თანა შვილებითა და დისწულითა, – მამის ძმისწული დიდისა მანოელ კეისრისა (1143 – 1180), და ვითარ ჰმართება-და, ეგრეთ შეიწყნარა და მისცა პატივი შესატყვისი სახლის შვილობასა მისისა, და მისცნა ქალაქნი და ციხენი კმასაყო-ფელნი მისნი, და დაუდგინა საჯდომი სიახლესა საყდრისა თვი-სისასა, პირისპირ მამის დისწულისა თვისისა აღსართანისა, რო-მელი მეფე იყო მოვაკანისა და შირვანისა და ზღვის პირისა, დარუბანდით ხილხალამდის*)“.

ეს ანდრონიკე, ერეკლე მეფის მიერ შედგენილ თავად აზნაურთა სიით, ითვლება წინაპარად ანდრონიკაშვილებისა, მოსრულისა საქართველოში 1144 წელს.

*) მეუღლე ანდრონიკესი იყო თეოდორა, ქვრივი ბალდუინ III-ისა იერუსალიმის მეფისა.

**) ეს აღსართანი იყო შვილი გიორგი მეფის მამიდის თამარისა, დავით აღმაშენებლის სულისა, და იგი „მეფესა (გიორგის) უჩნდა ვი-ამცა შვილი“.

ეს 1144 წელი უნდა მივიჩნიოთ წელიწადად თამარ ანდრონიკეს ასულის მოსვლისა საქართველოში, თუ იგი, ვითარცა გვაუწყებენ ბერძნის მწერლები, იყო მეუღლე დავითისა (მეოთხისა, აგრეთვე ანდრონიკაშვილების წინაპარის მოსვლისა, რომელსაც, როგორც მეფის ნათესავს, გამოდევნილს სამშობლოდგან, მიეცა მამული კახეთში, იქ, საცა მისნი შთამომავალნი ცხოვრობენ დღესაც. თვით ანდრონიკეს მოსვლას კი საქართველოში ბროსე დასდებს 1167 წელს.

3. 24 სექდ. 1180 წელს გარდაიცვალა იმპერატორი მანუელ. მისმა სიკვდილმა გამოიწვია არეულობა, ღელვა, შიშინაობა ანდრონიკე მცირე აზიიდან კოსტანტინეპოლს მივიდა. იმპერატორად გამოაცხადეს. გახელმწიფდა-რა, სიცოცხლე მოუსპო დაქვრივებულს დედოფალს მარიამს, მისი მცირე წლოვანი შვილი ალექსი შურდულის საბლით დაახჩო. ღელვა, შფოთმა იმატა, ბრბომ დაიჭირა ანდრონიკე, კბილები და თმა დააგლიჯა, ერთი თვალი გამოსთხარა, ერთი ხელი მოჰკვეთა, შესვა აქლემზე და გაატარ-გამოატარა კოსტანტინეპოლის ქუჩებში, მერმე ჩამოჰკიდა შორის ორის ხისა, რომელთაგან ერთზე ეკიდა გამოსახულობა მგლისა და მეორეზედ – ღორისა.)*

გახელმწიფდა ისაკ ანგელოსი (1185 – 1195), კაცი უნიჭო, მშიშარა, გარყვნილი, უსაზღვროდ ფულის მფლანგავი ზნედაცემულ მეგობრებთან, გარყვნილ ქალებთან, თვალითა-ქცებთან. ერი წყალდებოდა მძიმე ხარკებისაგან. ბულგარნი და ვლახელნი განდგენ იმპერიისაგან და დაიარსეს თავისი ბულგარ-ვლახეთის სამეფო. 1195 წ. ისაკ ანგელოსი შეიპყრა მისმა ძმამ ალექსიმ, თვალი დასთხარა, საპრობილეში ჩააგდო და თვითონ გახელმწიფდა. ჯვაროსანი ლაშქარი იკრიბებოდა

*) ანდრონიკე ფრიად გარყვნილი კაცი იყო, მოღალატე სამეფო სახლისა, სარწმუნოებისა, სვინიდიისა. იყო კაცი დაუდგრომელი. კიევის, კვპროსის, იერუსალიმის, ნურედდინ სულთანის, სპარსეთის და საქართველოს გზა-კვალი გათელა, რომ როგორმე გაიმპერატორებულიყო.

და ვენეციიდან კოსტანტინეპოლზე გავლას აპირობდა. აღმოსავლეთიც ღელავდა. მცირე აზიის ოსმალნი ესეოდნენ ბერძნებს. თამარ მეფეც გულნაკლული იყო ძმის მკვლელ ალექსისაგან, რომელმაც გაცარცვა ქართველი ბერები. ქართველი ლაშქარი შეესია პონტოს, დაიჭირა ტრაპეზუნტი, ლიმნია, სინოპი, კერასუნდი, კიტორა, ირაკლია, ადგილნი ფეზლადო-

ნიისა და პონტოსანი და მისცა (1204წ.) ალექსი კომონიანოსს, რომელიც კოსტანტინეპოლში დამყარებულ შიშთანობის დროს სხვა კომონიანებთან ერთად გამოქცეულიყო საქართველოს. ასრე დაარსდა აგრედ-წოდებული ტრაპეზუნტის იმპერია. და ამ ქართულ მატთანის ცნობას არ ეწინააღმდეგება თანამედროვე მიხეილ ხონიატიც. იგი სწერს: „თამარმა თავის ძმისწულს (ნათესავს!) მისცა სახსარი დაეპყრა (1204 წ.) ივერთა ლაშქრით ტრაპეზუნტი, ლიმნია და გემებით-კერასუნდი, ინოე, სინოპი, კედროსი, ამსუსტრისი და მთელი პონტო, გარდა სამსუნისა.“

მიხეილ ხონიატი ამ ალექსის იხსენიებს ძმისწულად თამარისა და მიხეილ პანარეტი კი თამარს სთვლის მის მამიდად.

ამ „მამიდად“ შეიძლება ყოფილიყო თამარ მეფე, თუ მართლა ზიძა მისი დავით IV შეუღლებულიყო თამარ ანდრონიკეს ასულთან, და კიდევ მის გამოც, რომ ზაგრატონი საზოგადოდ მონათესაობდენ ბიზანტიის ხელმწიფეებს (ზაგრატ IV (+1072 წ.) ცოლად ჰყვანდა ბერძენთ ბატონიშვილი; მისი ასული მარიამი ცოლი იყო იმპერატორის მიხეილისა (+1078 წ.), რომელმაც კავშირის გასამტკიცებლად კომონიანოსებთან, ისავე კომონიანოსს მიათხოვა ირინე, ზიძაშვილი თავის მეუღლის მარიამისა, რომელსაც ეშვილობილა ალექსი I კომონიანოსი (1080–1118); ეკატერინე, ასული დავით აღმაშენებლისა, ცოლად ჰყვანდა ანა კომონიანოსის შვილს). გარნა, თუგინდ ხონიატსა და პანარეტს „მამიდად“ მიაჩნდეთ თამარ ანდრონიკეს ასული, ეს მაინც ვერ იქნებოდა იმის დასამტკიცებელი საბუთი, რომ სწორედ თამარ ანდრონიკეს ასული იყო თამარ მეფე: 1204 წელს თამარ ანდრონიკეს ასული შეიძლე-

56

მომამბე

ბა ყოფილიყო თამარ მეფის კარს იმ შემთხვევაშიაც, თუ იგი მართლაც იყო დაქვრივებული მეუღლე დავითისა (IV-ისა) და იმ შემთხვევაშიაც, თუ სხვა კომონიანოსებთან ერთად გამოიქცა საქართველოში შემდეგ მის მამის ჩამოხჩობისა, ორივე შემთხვევაში იგი, საქართველოში მყოფობისას, უნდა ცდილიყო მოემზადებინა ნიადაგი, რათა დაებრუნებინა ტახტი კანონიერ მემკვიდრის ალექსი კომონიანოსისთვის. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო.

მ. ჯანაშვილი.